

1

Constantijn Huygens verbleef van 13 tot 17 juli 1652 in Antwerpen.¹ Op 15 juli 1652 leerde hij Béatrix de Cusance persoonlijk kennen ten huize van de familie Duarte. Enkele weken later schreef Béatrix een brief aan Constantijn, maar deze is jammer genoeg niet bewaard gebleven. De nu volgende brief is zijn antwoord.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
5 augustus 1652

Mevrouw,

Ik had gaarne het eervolle werk ondernomen om in Holland uw voortreffelijke volmaaktheden te openbaren en, een beetje schilder, een beetje dichter, een beetje parfumeur en een beetje muzikant zijnde – allemaal vaardigheden die horen bij het presenteren van een goed mengsel van mooie dingen – was ik begonnen mij van die taak te kwijten, zodanig dat mijn omgeving heeft geoordeeld dat mijn schilderijen, mijn gedichten, mijn reukwaren en de akkoorden van mijn luit, mijn viola da gamba en mijn klavecimbel op enigerlei wijze deden denken aan het bekoorlijke doel van mijn verering. Maar, Mevrouw, nu u mij te verstaan hebt gegeven, boven de vele gunsten waarmee u mij reeds hebt willen vereren in uw tegenwoordigheid, dat het u behaagde de verzekering van uw genadige herinnering te schenken aan een zó geringe vreemdeling als ik ben, beken ik dat ik bezwijk onder de openbaring van deze overdaad aan goedheid en dat al mijn vaardigheden daardoor worden verlamd en afgeschrikt. Derhalve verzoek ik u onderdanig mij toe te staan dat deze opdracht niet te mijnen laste blijft, en dat uw rechtvaardigheid, de overhand hebbend op uw goedheid, ten aanzien van mij de genade moge vervangen, in dier voege dat u mij uit uw geheugen verbant, zoals ik uit uw tegenwoordigheid ben verbannen, zodat ik mij niet meer hoef te kwellen om uitdrukkingen te vinden die een zó verheven en boven mijn

1 Unger, *Dagboek*, 54. Zie ook afbeelding p. 236.

draagkracht gaand onderwerp waardig zijn, waarbij het beste in mij slechter is dan het geringste van de wonderen die de wereld met zo veel vervoering in u koestert. Als u genadiglijk enige betekenis en enig belang zou willen hechten aan de bekentenis die ik durf te doen dat ik u geheel van dienst ben, en dat niets mij zo gelukkig maakt als u door de uitwerking van mijn nederige diensten te kunnen bewijzen hoezeer ik de genade vereer mij te kunnen noemen, enz.

Mevrouw,

Ik heb in mijn kabinet het hierbijgaande Indische doosje gevonden. Het kwam mij voor dat de beschaving van die landen, die wij graag barbaars noemen, op een zeker niet primitieve wijze erin tot uitdrukking komt. Dit voorwerp verdient daarom eerder uw mooie handen dan de ruwheid van de mijne. Ik verzoek u nederig mij de vrijmoedigheid te vergeven waarmee ik u deze kleinigheid aanbied, omdat mij is gebleken dat u enige belangstelling hebt voor dit soort koopwaar.

2

Béatrix' antwoord op de voorgaande brief.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)

10 augustus 1652

Mijnheer,

Als ik niet reeds te veel aan u verschuldigd was voor uw welsprekendheid vanwege de beleefdheid waarmee deze mij behandelt, zou ik graag enkele mooie woorden ervan gebruiken om u op waardige wijze te bedanken voor het aandeel dat u mij laat hebben in de zeldzaamheden van uw Indië. Maar aangezien de ene verplichting zou moeten worden toegevoegd teneinde mij van de andere te ontheffen, vraag ik van u nog een derde van niet minder gewicht, namelijk of u voor dit ogenblik genoeg wilt nemen (zoals ik u hierbij verzoek) met de volmaakte achting die ik

koester voor deze gunsten van uw geest en uw kabinet, zulks in afwachting van de gelegenheid waarnaar ik vurig verlang, om u mijn dank te betuigen, door alles waartoe u mij in staat zult achten iets naar uw tevredenheid te doen. Ik verzeker u dat ik mij niets beters kan wensen dan blijvend uw genegenheid te verdienen door de pogingen van haar die zich noemt,

Mijnheer,

uw toegewijde
Béatrix van Lotharingen.

Ik verlang er zeer naar de gaillarde door Francisque uitgevoerd te horen, zoals ik ongeduldig uitzie naar alles wat bij u vandaan komt.²

3

Een antwoord van Constantijn op de vorige brief is niet bekend. Béatrix reisde echter in september 1652 naar Den Haag, zeker om Constantijn op te zoeken, maar een bezoek aan de Spaanse ambassadeur in Den Haag, Antoine Brun, is ook een doel geweest.³ Zij reisde met haar zuster Marie-Henriëtte en haar dochter Anne. Haar zoon-tje Charles-Henri, dan pas drie jaar oud, had zij in Antwerpen gela-

2 Deze woorden wekken de suggestie dat Constantijn een muziekstuk meezond met zijn brief van 5 augustus, maar in die brief staat daarover niets. In een latere brief (van 8 januari 1653; nr. 9) wordt over een gaillarde gesproken 'die Béatrix' naam draagt', maar het is niet noodzakelijk dezelfde gaillarde als waarnaar in deze brief wordt verwezen. Een gaillarde is een muziekstuk dat oorspronkelijk een dansvorm weergeeft, in snelle driedelige maat en in drie herhaalde perioden ingedeeld. 'Francisque' is Francisca Duarte, de jongste van de vier dochters Duarte. Zij wordt in de correspondentie tussen de Duartes en Constantijn en in die tussen Béatrix en Constantijn regelmatig als musicienne genoemd.

3 Zie Béatrix' brieven aan Brun van 14 en 24 september 1652, in Gauthier, *Béatrix de Cusance*, 284-286. Antoine Brun, afkomstig uit Dole in Franche-Comté, was sinds 1650 ambassadeur van de Spaanse koning in Den Haag. Béatrix kende Brun al sinds haar jeugd.

ten. Via Rotterdam (waar zij 14 september aankwam) en Delft bereikte ze Den Haag. Béatrix is na haar bezoek aan Den Haag naar Utrecht gegaan (om de schilder Gerard van Honthorst te ontmoeten? Zie de volgende brief) en vandaar naar Antwerpen teruggekeerd. De reis van Den Haag naar Utrecht en van daar naar Antwerpen werd afgelegd in de karos van Brun. Na terugkeer in Antwerpen schreef zij aan Constantijn.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
2 oktober 1652

Mijnheer van Zuilichem,

Ik denk dat u zult hebben vernomen dat het voortduren van de ziekte van mijn dochter Anne mij heeft genoodzaakt mijn reis tot Utrecht te beperken en vandaar terug te keren, met de teleurstelling niet de stad Amsterdam te hebben gezien, waarnaar ik zo nieuwsgierig was. De troost die ik in deze gang van zaken gevonden heb, bestaat erin dat mijn terugkeer is gevolgd door een zeer snel herstel van mijn dochter en dat ik mijn zoon opgewekt en in goede gezondheid heb aangetroffen. Voor mij waren enkele rustdagen voldoende om van de vermoeienissen van de reis te bekomen, zodat mij slechts de volledige vreugde is bijgebleven over de bijzondere dingen die ik heb gezien, alsook de verplichting die u mij hebt opgelegd door uw vriendelijkheid. Daarom verzeker ik u dat ik deze herinnering nimmer zal vergeten en dat ik deze gepaard zal laten gaan met een bijzondere zorg om u mijn dankbaarheid te betonen wanneer de gelegenheden daartoe zich zullen voordoen. Het grootste genoegen dat deze reis mij heeft opgeleverd is dat ik getuige heb kunnen zijn van de wonderen van Mevrouw de Prinses van Oranje, over wie ik sinds lang zo veel had gehoord.⁴ Het zou dan ook een van de beste diensten zijn die u mij in uw goedheid zoudt kunnen bewijzen, als u haar verzekert van de eerbied die ik heb opgevat voor haar verdienste en van de ijver, waarmee ik

4 Mevrouw de Prinses van Oranje is Amalia van Solms, weduwe van stadhouder Frederik Hendrik en moeder van stadhouder Willem II.

haar bereidwilligheid steeds in ere zal houden. Dat is wat ik u vraag en ook mij in haar achting aan te bevelen. Bovendien hebt u mij te veel bewijzen van uw hoffelijkheid gegeven om te moeten veinzen dat ik mij er hoe dan ook op zal kunnen voorstaan en daaruit put ik het vertrouwen u te vragen de moeite te nemen om mij een Indische japon,⁵ vermaakt in Den Haag, te bezorgen zoals die van de dame van het kasteeltje in de buurt van Leiden dat wij hebben bezocht.⁶ Wilt u mij daarbij laten weten aan wie ik het geld daarvoor schuldig ben of aan wie ik het in deze stad moet betalen? Ik zal daar stipt voor zorgen, en ik zal in alle andere dingen oprecht laten zien dat ik ben,

Mijnheer van Zuilichem,

uw toegewijde vriendin
Béatrix van Lotharingen.

4

Constantijn beantwoordde de vorige brief, maar dit antwoord is verloren gegaan. De volgende brief is Béatrix' antwoord hierop.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
21 oktober 1652

Mijnheer van Zuilichem,

Als ik eerder op de hoogte was geweest van de ziekte die u zo lang het bed heeft doen houden, zou ik u zeker met veel spijt mijn medeleven hebben betuigd. Maar nu u een zelfgeschreven brief hebt verzonden, vervat in zulke gezonde bewoordingen, verzeker ik u dat dit product van uw geest

5 Vermoedelijk gaat het hier om kamerjassen uit Japan, die via de v o c werden ingevoerd en in deze tijd al populair waren.

6 Het is vooralsnog onduidelijk naar welk kasteeltje en naar welke kasteelvrouwe wordt verwezen.

mij zeer gunstig over uw lichamelijk welzijn heeft doen oordelen en dat ik het erop houd dat ik u slechts hoeft te beklagen over hetgeen u hebt geleden, voor zover de voldoening over uw herstel en mijn wensen voor het voortduren ervan mij dat mogelijk maken. Daarenboven bezorgt uw brief mij een grote hoeveelheid dankgevoelens, waarvan de voornaamste worden opgeroepen door de diensten ten aanzien van Mevrouw de Prinses van Oranje, waarop u mij doet hopen, aangezien de grootste verplichting, die ik jegens u kan hebben, erin bestaat dat u haar een waarachtige indruk geeft van de hoogachting die ik voor haar zeldzame verdiensten koester.

Ik voeg daaraan nog mijn dank toe voor de moeite die u hebt willen nemen ten aanzien van mijn Indische japonnen, waarvoor ik u de tweehonderd gulden, die u aangeeft, zal overmaken zodra ik iemand heb kunnen spreken die de overdracht kan verzorgen. Intussen verzoek ik u deze op voorhand te aanvaarden en er één te laten vermaken overeenkomstig hetgeen ik u laatst heb geschreven. Dit zal mij zeer verplichten aan die welwillende personen die de moeite willen nemen daarvan de maten te geven; wat betreft de andere: deze kan in haar gewone vorm blijven om mij niet zózeer aan uw geloof te binden, dat ik het oude niet meer kan behouden.⁷

Nog iets anders: wij hebben hier een verschil van mening over die vaasjes in het kabinet van Mevrouw de Prinses van Oranje. De zaak is niet van veel belang: sommigen houden ze voor echt porselein en anderen voor namaak. U zegt echter dat uw bekendheid aan het hof het u mogelijk maakt de waarheid te weten te komen en mij daarover in te lichten. U zal een gokster winst opleveren en mij een bijzondere voldoening. Laat u mij enige gelegenheid weten, waarbij ik u zou kunnen bewijzen, hoezeer ik waarlijk ben,

Mijnheer van Zuilichem,

7 De zin is uiteraard een kwinkslag, vermoedelijk verwijzend naar de brief van Constantijn waarop de onderhavige het antwoord is.

uw toegewijde
Béatrix van Lotharingen.

Wij hebben hier Mejuffrouw La Barre, die goddelijk kan zingen.⁸ Zij zal de komende winter hier zijn; ik zou willen dat u haar kon horen.⁹

Wat betreft de portretten die Mevrouw de Prinses van Oranje van ons wil hebben, heb ik gesproken met Honthorst die ze moet komen maken om ze het beste te doen zijn; maar u zorgt er ook voor dat ik binnenkort haar portret en dat van haar dochter, Mevrouw de Keurvorstin bezit.¹⁰ Ik beveel mij duizendmaal in uw aandacht aan en wens u een volmaakte gezondheid. Adieu!

5

Constantijn beantwoordde de vorige brief, maar het antwoord is niet bewaard gebleven. Béatrix antwoordde hierop met de volgende brief.

8 Anne de la Barre, zangeres, dochter van de Franse hoforganist en -klavecijnist Pierre de la Barre. Vader en dochter hadden al in 1648 aan Constantijn geschreven met de vraag of zij in dienst konden treden van de stadhouder van de Republiek, op dat moment Willem 11. Hun verzoek was het gevolg van de onrustige situatie in Parijs vanwege de Frondeopstanden. Constantijn moest terugschrijven dat een dienstverband in Den Haag onmogelijk was. In 1652 maakte Anne de la Barre zich met haar moeder Anne Descouvemont en haar broer Joseph de la Barre op om naar Stockholm te reizen om zich aan het hof van Christina van Zweden te presenteren. In oktober waren zij dus in Antwerpen aangekomen.

9 Het bezoek van de La Barres aan Antwerpen zou niet de gehele winter duren. In januari reisden ze door naar Den Haag.

10 Er lijkt hier nog sprake te zijn van twee portretten van Béatrix voor Amalia, vermoedelijk van zichzelf en haar dochter Anne. Béatrix spreekt ook van twee portretten voor haarzelf: van Amalia en haar oudste dochter Louise Henriëtte, echtgenote van keurvorst Frederik Willem van Brandenburg. Uit de verdere correspondentie blijkt dat alleen de portretten van Béatrix en Amalia zelf tot stand kwamen. Béatrix heeft Gerard van Honthorst vermoedelijk in Utrecht gesproken, waar zij was na haar bezoek aan Den Haag in september. Honthorst heeft in deze jaren talrijke Nederlandse edellieden geportretteerd.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)

10 november 1652

Mijnheer mijn Intendant voor Indische zaken,

Ik ben zo tevreden over uw japonse onderhandelingen¹¹ dat ik zou menen u er slechts zwakjes voor te kunnen bedanken, wanneer ik niet uw kwaliteit als vertegenwoordiger zou veranderen in die van intendant, met volmacht om te oordelen over de zaken die de reis naar Antwerpen verdienen, op de voorwaarde die u mij aanbiedt, namelijk dat ik ze mag terugzenden. Onder die voorwaarde zal ik graag eens uw Indische zeldzaamheden bekijken om daaruit te kiezen wat mij het beste bevalt.

Maar om u iets uitvoeriger mijn gevoelens over mijn japonnen mee te delen, daarbij de kunst van het overdrijven waarin u uitblinkt terzijde latend: ik vind die volmaakt goed gekozen en de wijze waarop die ene is vermaakt is zeer naar mijn zin. Er zijn evenwel mensen die menen dat de japon die haar oorspronkelijke vorm heeft behouden een beetje Amsterdams aandoet en dat de echte Indische het stempel van hun afkomst dragen door een bepaald merkteken, dat men op de stof aantreft, gelijkend op dat wat ik u toezend. Ik geloof u echter eerder dan wie dan ook, en als ik een kleine wijziging wens, dan kan dat alleen gebeuren onder uw toezicht. Zoals ik in het begin van deze brief al zei, verlaat ik mij geheel op u wat betreft de Japanse japonnen en het lakwerk waarover u mij schreef en dat u de moeite van het bekijken waard vond.

Ten aanzien van de portretten die Mevrouw de Prinses van Oranje van mij wenst, verzoek ik u haar te verzekeren dat ik Honthorst heb gekozen omdat ik geloof dat hij beter tot haar tevredenheid zal slagen dan de Antwerpse schilders, onder wie ik er geen zie met een erg goede reputatie op het gebied van natuurlijkheid. Of genoemde Honthorst de datum van levering, die hij bedongen heeft, iets wil opschuiven, dat hangt slechts van hem af. Als Mevrouw de Prinses van Oranje echter genoegen wil nemen met het werk van de schilders hier, dan zal ik daar meteen

11 'Japonse onderhandelingen' is gekozen als vertaling van 'négociations robesques'.

werk van maken. Aan uw kwaliteit van beheerder van Indische zaken voeg ik hier nog die toe van mijn pleitbezorger bij haar, opdat ik haar portret mag ontvangen en omdat ik haar op mijn beurt veel verschuldigd zal zijn voor een voorwerp dat van zo onschatbare waarde is voor anderen die haar achting zo weinig waard zijn. Ik ben u op evenredige wijze dank verschuldigd voor uw voorspraak.

Overigens erken ik de rechtmatigheid van uw verlangen wat betreft het goede dat wij beleven aan de mirakelen van de beminnelijke Anne de la Barre, en ben ik onrechtvaardig jegens u dat ik u pas laat het genoeg toewens, dat u op uw beurt van haar verwacht, als u het niet hier in ontvangst komt nemen.

Bovendien moet u geen excuses maken over de lengte van uw brieven. Uw verhalen zijn zodanig dat men zich slechts over hun beknoptheid kan beklagen en voor mijzelf zal ik mijn verhalen altijd te kort vinden, wanneer ik er niet de mogelijkheid in zou ontdekken om u te laten weten, hoe zeer ik ben,

Mijnheer mijn Intendant voor Indische zaken,

uw toegewijde en toegenegen vriendin

Béatrix.

6

Een antwoord op bovenstaande brief is niet bekend. Constantijn zocht Béatrix eind november op in Antwerpen, een bezoek dat niet in zijn 'Dagboek' is genoteerd. Het bezoek kan zijn ingegeven door de wens Anne de la Barre te ontmoeten. Bij deze gelegenheid moet Constantijn het portret van Béatrix voor Amalia van Solms hebben aangenomen, om het naar Den Haag te brengen en aan Amalia van Solms te overhandigen. Hij schreef haar na terugkomst in Den Haag en na het portret aan Amalia te hebben overhandigd.

**Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
2 december 1652**

Mevrouw,

Uw fraaie afschaduwing heeft mij van even nabij gevolgd als mijn zorgen steeds het succes van uw lotgevallen zullen volgen en ik heb geen moment getreuzeld om mij jegens Mevrouw de Prinses van Oranje ervan te kwijten met de trouw die ik verschuldigd ben, maar (zo zegt zij) met een zekere schijn die duidelijk maakte dat ik meer geneigd was het kleinood dat mij was toevertrouwd te behouden dan af te staan.¹² Ik ontken niet, Mevrouw, deze opdracht te hebben uitgevoerd op dezelfde wijze als een ondeugende page een schotel met vruchtenmoes zou brengen naar de tafel van zijn meester, die vast minder trek daarin zou hebben dan hijzelf. Maar dit geluk was verre van mij. Daarentegen heeft men mij met zoveel mooie dankwoorden voor u beladen, dat ik, als ik er niet één uitbreng, u verzoek aan te nemen dat ik door de hoeveelheid verstomd ben en dat ik uit voorzichtigheid afzie van een karwei dat ik slechts in verwarring zou voltooien.

Ik kan echter niet nalaten u te zeggen, Mevrouw, dat Mevrouw de Prinses zich beklaagt over het onrecht dat de schilder u heeft aangedaan, omdat de indruk van de schoonheid van het origineel die zij nog vers in haar geheugen heeft, verre overtreft wat deze kopie daarvan toont. Maar ik heb voor de schilder geantwoord dat het onvergelykbare niet tot het domein van het penseel behoort. Honthorsts penseel zal dienen om u tevreden te stellen over hetgeen u wenste dat men u beloofde en dat zal zijn, volgens haar, het afgeleefde gezicht van een oude dame, waarvan u de genegenheid hebt verworven. Ik zal erop toezien dat dit zo snel moge-

12 Het portret van Béatrix voor Amalia kan niet van de hand van Gerard van Honthorst zijn. Op het moment van schrijven van de vorige brief (10 november) was de opdracht nog niet definitief en werd de optie van een Antwerpse schilder nog opgehouden. Bovendien had Honthorst een leverdatum bedongen die men te laat vond. Ook de laatste alinea van de onderhavige brief laat zien dat Honthorst niet de schilder was. Het schilderij dat Constantijn uit Antwerpen meenam was dus óf van de hand van een Antwerpse schilder óf een al eerder geschilderd portret. De laatste veronderstelling lijkt de meest aannemelijke. Vermoedelijk is dit het schilderij dat in de inventarisatie van Amalia's bezittingen wordt omschreven als '1214. Een schilderij van de Hertoginne van Lotteringe in Brabant sonder lijst, gedaen bij [...] *In margine*: Nota: Is op Turnout gesonden.' Zie *Inventarissen van de inboedels in de verblijven van de Oranjes*, 284.

lijk tot uitvoer wordt gebracht, in de verwachting dat u overdenkt of er nog iets belangrijkers te uwen dienste is, waarmee ik in staat kan worden geacht u door mijn dienstvaardigheid te bewijzen dat ik ben,

Mevrouw,

[enz.]

7

De nu volgende brief van Béatrix is op dezelfde dag geschreven als de voorgaande van Constantijn. De twee brieven hebben elkaar dus gekruist.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
2 december 1652

Mijnheer van Zuilichem,

Ik ken uw edelmoedigheid te goed om eraan te twifelen dat de toestand waarin u mij onlangs aantrof uw medelijden heeft opgewekt en ik voel mij te zeer verplicht aan de edelmoedige geesten die u naar mij hebt toegestuurd en die zich verwaardigen zich door dit gevoel te mijnen gunste te laten ontroeren, om u niet te bezweren jegens hen te getuigen in welke mate ik de uitwerking van hun goede gezindheid ervaar.

Het is waar dat de komst van dit onheil zeer verrassend was, voor mij des te meer omdat Zijne Hoogheid het werkelijke doel van zijn reis voor iedereen verborgen wilde houden en het niet nodig oordeelde mij ervan te verwittigen dat het voornamelijk de zaak van zijn zuster

13 Zijne Hoogheid is hertog Karel, Béatrix' echtgenoot. Mevrouw de Prinses van Lixin is zijn zuster Henriëtte prinses van Lotharingen Lixin (Lixheim) Phalsbourg (Falkenburg). De titels waren afkomstig van haar eerste echtgenoot Louis van Lotharingen Guise, prins van Lixheim en Falkenburg. Zij huwde voor de vierde keer op 13 augustus 1652 in Antwerpen, met François-Joseph (Francesco Giuseppe) Grimaldi. Hertog Karel had het huwelijk wil-

Mevrouw de Prinses van Lixin betrof.¹³ In deze onwetendheid wist ik niet wat te denken van deze storm, die mij in de verbijstering bracht waarin u mij aantrof. Maar hoewel werkelijk de kwaadaardigheid van mijn vijanden iets van mijzelf in de voornaamste bedoeling van deze reis had gemengd, was de waarheid de mooie zon die al deze wolken oploste en die mij Zijne Hoogheid met zo veel voldoening van mij liet zien weggaan dat hij mij reden heeft gegeven mij over deze stormwind getroost te voelen.¹⁴

Dat is wat ik in het algemeen over deze zaak kan zeggen. De details zijn van zo gering belang en zo weinig waard in herinnering te blijven na de voldoening die Zijne Hoogheid aan de zaak heeft ontleend, dat ik, behalve dat het niet de moeite waard is bladzijden ermee te vullen, mij het gesprek niet goed genoeg kan herinneren om het verloop ervan weer te geven. Moge het volstaan dat ik voor mijzelf zo veel voordeel verwacht uit de blijvende gunst van Zijne Hoogheid, dat mijn vijanden er weinig voortekenen van verontwaardiging jegens mij in kunnen ontdekken, en als alles zou leiden tot een spijtbetuiging van deze lieden, zal mijn vreugde gedeeld worden door mijn vrienden, waartoe ik u reken met zo veel vertrouwen, dat u daaraan de verzekering kunt ontlenuen, die ik u geef, namelijk dat ik onveranderlijk ben,

Mijnheer van Zuilichem,

uw toegenegen vriendin en geheel uw
Béatrix van Lotharingen.

Antwerpen, 2 december 1652.

Ik heb nimmer grotere vreugde gekend dan te weten dat u graag de beide portretten van uw voorouders wilde hebben, die ik u met grote vol-

len tegenhouden, maar stemde toch toe. Het verhaal gaat dat Karel, toen hij voor zijn zaak in Antwerpen was, naar Béatrix' huis ging omdat hij roddels had gehoord over een affaire die zij zou hebben. In woede heeft hij haar huis overhoopgehaald.

¹⁴ Béatrix' tevredenheid zou uiteindelijk onterecht blijken: deze ontmoeting moet de laatste keer zijn geweest dat zij elkaar hebben gezien!

doening toezend.¹⁵ Ik laat de goede afloop van de ruil met Mevrouw de Prinses van Oranje aan u over, en verzoek u haar van mijn dienstvaardigheid te verzekeren.

8

Met de voorgaande brief ontving Constantijn dus ook de twee portretten van zijn Antwerpse voorouders. De volgende brief is zijn antwoord.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
9 december 1652

Mevrouw,

U hebt mijn onmacht bemerkt toen er slechts sprake van was u dankzeggingen over te brengen, die mij waren opgedragen over iets wat mij niet aanging. Ik verzoek u nederig te bedenken hoe mijn positie momenteel is, nu de verplichting die u mij nu hebt willen opleggen slechts op mijn schouders rust, en het duidelijk is dat ik bijna stik onder zo veel druk om mij in enkele woorden te kwijten van hetgeen ik u verschuldigd ben voor een geschenk dat u mij zonder uitstel zo edel en vrijgevig hebt willen geven, dat het voorwerp zelf, dat mij in zijn soort dierbaar is, voor mij van onschatbare waarde is geworden.

Het is waar, Mevrouw, dat het mij bijzonder verheugde mijn voorouders te zien in Antwerpen, waar zij vroeger enig aanzien genoten,

¹⁵ Portretten van Constantijns overgrootvader en -moeder Joris Vezelaer en Margaretha Boghe, geschilderd door Joos van Cleve. Zie Schlüter, 'gedaen door N. de Vos tot Antwerpen'. Béatrix had deze schilderijen gekocht bij de Antwerpse kunsthandelaar Matthijs Musson, vermoedelijk op 12 september 1652. Zie Denucé, *Na Pieter Pauwel Rubens*, 105 en Schlüter, 152. De schilderijen bevinden zich thans in de National Gallery te Washington (DC). Ze zijn afgebeeld in Schlüter, 148-149. Een kopie van het portret van Joris Vezelaer, afgebeeld in Schlüter, 151, in bezit van het Rijksmuseum te Amsterdam, hangt in het Noord-Brabants Museum in 's-Hertogenbosch.

maar ze te hebben aangetroffen in uw kabinet en ze te hebben kunnen verlossen uit deze verheven gevangenis toen ik dat wenste, en ze deze te hebben zien verlaten, bedolven onder de tekenen van uw welwillendheid, die zij blijvend zullen ervaren, dat is een opeenvolging van geluuksmomenten, waarvan het van belang is dat ik elk onderdeel ervan afzonderlijk beschouw.¹⁶ Evenzeer hoop ik dat u mij het genoegen zult doen te aanvaarden dat ik mij moeite geef u hiervoor stuk voor stuk te bedanken in de mate waarin ik daartoe de gelegenheid zal krijgen want, zoals ik van het begin af heb willen zeggen: het geheel belast mij zeer en het is slechts de goedheid van mijn schuldeiseres die mijn reputatie kan redden.

Al die edelmoedige lieden, van wie u medeleven hebt ondervonden, hebben zich verheugd over het verhaal dat ik hen heb gedaan over de rust die is gevolgd op de storm waarvan ik deels getuige was, en u zou zich gesteund weten door hun mening over alle omstandigheden van de zaak, wanneer deze u breeduit zou worden meegedeeld. Sedertdien heeft Mijnheer Duarte ons weer in de een of andere wanhoop gestort door uw onverwachte vertrek uit Antwerpen. Op dit moment troost ons, Mevrouw, uw terugkeer. Ik begrijp niets van al die wisselvalligheden waarvan het mij niet past het geheim te onderzoeken, maar ik vraag hen die ze veroorzaken en er macht over hebben, u eens te laten bekomen van zo veel onrust en u te laten terugkeren, zonder terug te blikken, naar de rust die uw onschuld niet verdiend heeft te zien worden verstoord.

De heer Honthorst werkt in Utrecht aan het portret dat u moet ontvangen en dat gelijkwaardig is aan dat wat u naar men zegt in diezelfde stad hebt gezien, maar alvorens het naar Antwerpen wordt gezonden, zal het hier naar de natuur worden bijgewerkt, en ik zal beslist niet rusten, voordat ik u op dat punt tevreden heb gesteld, zoals u tevreden hebt wil-

16 Na ontvangst van de schilderijen schreef Constantijn op 23 december 1652 een brief aan Musson om te informeren naar de herkomst van de schilderijen. Deze brief ontbreekt in Worp, *Briefwisseling*, maar is opgenomen in Denucé, *Na Pieter Pauwel Rubens*, 127-128, en Schlüter, "gedaen door N. de Vos tot Antwerpen", 150. Constantijn schreef ook aan zijn verre verwant Jean Buycx. Deze brief is verloren gegaan, maar Buycx' antwoord van 8 januari 1653 is bewaard gebleven. Zie Worp, *Briefwisseling*, 5, 162-163, nr. 5265.

len zijn over mijn Indische bemiddeling. Ik bid God u aanleiding te geven overal elders voldaan te zijn en blijf, in de genade van uw erkentelijkheid,

Mevrouw,

[enz.]

9

Béatrix' antwoord op de voorgaande brief is verloren gegaan. Constantijn reageerde op dit antwoord met de volgende brief.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
8 januari 1653

Mevrouw,

Ik erken en ik ontken de voorkomendheid, waarover u mij de eer aandoet zich te willen verheugen. Een brief is mij vóór geweest, maar ik ben ook een brief vóór.¹⁷ Ik doe daarvoor een beroep op Mijnheer Duarte, zo hij wil, die mij de uitvoering is verschuldigd van een kleine dienst, op tijd, maar via een tussenpersoon bewezen.¹⁸ En dat is iets wat u mij niet kunt verwijten, omdat uw godsdienst voor de vroomheden ook bemiddeling kent. Ik hoop, integendeel, Mevrouw, dat deze indirecte dienst u zal doen oordelen over de diepte van mijn eerbied jegens iemand die ik meende slechts te mogen benaderen via een tussenpersoon, omdat er geen woorden bestaan die de mijne overtreffen in even grote mate als de

17 De eerste brief is zeker Béatrix' verloren gegane brief, waarop de onderhavige brief het antwoord is. De tweede brief, Béatrix' te verwachten bedankbrief, zou op 23 januari worden geschreven (nr. 12).

18 De overhandiging van de camee met Adam en Eva, vermoedelijk met het begeleidende gedicht 'Sur un tableau d'Adam et Ève'.

hartstocht van alle mensen onderdoet voor de hartstocht op het bezit waarvan te uwen dienst ik mij beroem.

Enige dagen geleden deed een goede bui mij iets uiten in een paar versregels passend bij die bepaalde gaillarde die de eer heeft uw naam te dragen.¹⁹ Het gaat echter om zo'n misbaksel dat ik meestal graag bij de geboorte smoor. Een stukje grond van mij is blootgesteld aan de marsen van de Lotharingse troepen,²⁰ en ik moet hun commandant geen aanleiding geven te bevelen mijn onderdanen te plunderen, onder het voorwendsel dat ik verliefd zou zijn op zijn vrouw. Er gebeuren vandaag de dag te veel onverwachte dingen die mij angstig maken.

Maar een nieuwjaarswens, Mevrouw, voegt zich bij de vele andere, en als de Hertog van Lotharingen nog eens lust mocht krijgen (ik bid God dat Hij die aan hem niet meer zal geven) om u bij Mijnheer Duarte te laten logeren, heb ik er in 't geheel geen bezwaar tegen dat hij bij het doorzoeken van uw kasten daar handgeschreven regels vindt die u verzekeren, Mevrouw, dat alles wat men aan meerdere voorspoed en als passend bij uw verdienste kan wensen, achterblijft bij de opeenstapeling van zegeningen, die ik zou willen dat hemel en aarde u schenken, aangezien ik nu zo ver ben dat u weet en niet weet,

Mevrouw,

uw [enz.].

19 Het zou geschreven kunnen zijn bij een gaillardemelodie met de naam 'Gaillarde Lorraine', eventueel 'Gaillarde Béatrice' of 'Gaillarde La Duchesse'. Dergelijke stukken zijn niet bekend. Wel zijn er stukken bekend met de naam Lorraine (Loreynen, Lorena) gekoppeld aan een andere dansvorm, zoals de 'Almande Lorraine', de 'Branle Lorraine', de 'Courante Lorraine' (ook wel 'La reine') en de 'Passamezzo Lorraine'. Het is heel goed mogelijk dat Constantijn zelf een 'Gaillarde Lorraine' heeft geschreven. Het gedicht dat Constantijn bij de gaillarde schreef, is niet bewaard gebleven.

20 Constantijns heerlijkheid Zeelhem, vlak bij Diest, weliswaar gelegen in het prins-bisdom Luik, maar zeer dicht bij de grens met Spaans Brabant.

Enkele dagen later schreef Constantijn een gedicht bij een camee met een afbeelding van Adam en Eva. Hij stuurde het gedicht met de camee op aan Béatrix.

11 januari 1653

SUR UN TABLEAU D'ADAM ET ÈVE, ENVOYÉ À MADAME
LA DUCHESSE DE LORRAINE, QUI M'AVOIT FAICT PRÉSENT DE
DEUX EXCELLENS PORTRAICTS DE MES AYEULS, TROUVEZ DANS
SON CABINET²¹

Où doibs-je ceste pierre, à qui la faut-il rendre?
Je le dirois sans dire, et me ferois entendre.
Duchesse, c'est à vous que je doibs mes Parents,
C'est à vous que les miens et les vostres je rends.
Recevez-les en gré d'un Hollandois qui resve,
Madame ma Cousine en Adam et en Ève.

Vous formalisez-vous de me veoir dans le rang
De vostre parenté? Je suis de vostre sang:
Mon ayeul espousa vostre illustre grand'mère:
Et, si vous advouez ceste mère et ce père,
Vous devez supporter ma gloire à vostre dam,²²
Madame ma cousine en Ève et en Adam.²³

21 Naar Worp, *Gedichten*, 5, 33-34.

22 Deze regel luidde in het klad 'Zulichem vault Bauvais et Anvers Amsterdam': Zulichem is Bauvais [lees: Belvoir] waard en Antwerpen Amsterdam.

23 In het klad staat in de marge: 'Εἵνεκεν εὐμαθίης πινυτόφρονος,' 'terwille van de gemakkelijk begrijpende scherpzinnige geest' (ongeveer 'voor de goede verstaander'), uit het Epigramma 22, regel 5, uit Liber VII van de Anthologia Palatina. *Anthologie grecque, Première partie, Anthologie Palatine, Tome IV (Livre VII, Épigr. 1-363)*, (Parijs: Les belles lettres, 1960), 66.

[Op een afbeelding van Adam en Eva, gezonden aan Mevrouw de Hertogin van Lotharingen, die mij twee voortreffelijke portretten van mijn voorouders geeft geschonken, die in haar kabinet hingen.

Waar moet deze steen heen, aan wie moet ik hem geven? Ik zal het zeggen zonder te zeggen en ik zal duidelijk zijn. Hertogin, het is aan u aan wie ik mijn voorouders verschuldigd ben. Ontvang ze in dank van een dromende Hollander, Mevrouw mijn Verwante door Adam en Eva.

Bent u beledigd mij te zien in de rijen van uw verwantschap? Ik ben van uw bloed: Mijn voorvader huwde uw voormoeder, en, als u deze moeder en vader erkent, moet u mijn roem tot uw nadeel verdragen, Mevrouw mijn Verwante door Eva en Adam.]

11

Béatrix schreef de volgende brief vóór de ontvangst van de voorafgaande van Constantijn. De twee brieven hebben elkaar dus gekruist. Béatrix liet haar brief door Anna de la Barre, die met haar moeder en haar broer Joseph van Antwerpen naar Den Haag reisde, naar Constantijn brengen.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
12 januari 1653

Mijnheer mijn Intendant,

Uiteindelijk ontnemt het lot ons de goddelijke Amaranthe,²⁴ en hoewel haar eerste tussenstation Den Haag is, ben ik er zeker van dat zij met u als kwartiermeester daar zo goed zal worden ontvangen dat de rijp haar mooie stem niet nadelig zal beïnvloeden, en dat zij het bont waarvan zij zich heeft voorzien achter de hand zal kunnen houden totdat zij de ijs-

²⁴ 'Amaranthe' is Anne de la Barre. De bijnaam Amaranthe is afgeleid van de sierplant *Amaranthus*.

zee nadert. Het is ook niet om haar bij u aan te bevelen dat deze regels haar vergezellen, omdat ik weet dat de edelmoedigheid, die kenmerkend voor u is, en de achting die u hebt voor haar bijzondere verdienste voor u de krachtigste aanbeveling vormen, maar om u te laten weten dat bij mij, wat voor goede vriendin zij ook van mij is, reeds enige jaloezie ontstaat vanwege de liefkozingen die zij van u zal ontvangen en dat het, om mij daaromtrent gerust te stellen, nodig is dat ik voor de helft deelgenote ben in de verplichting die zij daardoor aan u zal hebben. Dat zal ik zeker doen, en als ik háár niet zeer gevoelig wist voor de uitingen van wellevendheid, zou ik deze grote gevoeligheid geheel voorwenden, omdat ik alles voor mijn rekening neem wat de oprechtheid van mensen van uw kaliber te harer gunste kan veroorzaken. U kunt erop rekenen dat de v o c nooit méér winst uit haar handelspraktijken zal trekken dan u zult ontvangen voor uw gastvrijheid, omdat u dubbele dankbaarheid zult oogsten en omdat ik aan haar gevoelens van erkentelijkheid een bijzondere zorg zal toevoegen om u mijn tevredenheid te betuigen bij gelegenheid om u te laten blijken dat ik ben,

Mijnheer mijn Intendant,

uw toegenegen vriendin
Béatrix.

12

Na het schrijven van de vorige brief ontving Béatrix Constantijns brief van 8 januari (nr. 9). Zij ontving ook de camee en het bijbehorende gedicht (nr. 10). De nu volgende brief is haar antwoord op deze zendingen.

***Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
23 januari 1653***

Mijnheer van Zuilichem,

Ik heb niet genoeg woorden van lof om u te bedanken zoals het geschenk verdient dat u mij hebt gezonden en ook niet voor de vreugde en de waardering die ik eraan beleef. Ik zou willen dat al mijn verwanten evenveel edelmoedigheid bezaten als u. Ik zou dan gelukkiger zijn en beter in staat u te doen begrijpen dat ik voor altijd ben,

Mijnheer mijn Intendant en Verwant door Eva en Adam,

uw toegewijde vriendin
Béatrix.

Schrijft u mij gerust en vertelt u mij hoe de stem van Anne de la Barre door de prinsessen in Den Haag wordt gewaardeerd, en of Mijnheer Swann in Den Haag is.²⁵

Uw geschenk wordt bewonderd door eenieder die het ziet; het is een zeldzaam stuk dat mijn verzameling ten zeerste siert.

13

De volgende brief is Constantijns antwoord op de twee voorgaande brieven.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
30 januari 1653

25 William Swann, Engels kapitein in het Staatse leger sinds 1645. Constantijn kende hem goed, vooral doordat hij al eerder goed bevriend was met zijn echtgenote, Utricia Ogle. Het is niet duidelijk waarom Béatrix naar Swann vraagt. Swann vervulde in 1649 voor de Engelse koning in ballingschap Karel II een diplomatieke missie naar Wenen en Dresden en misschien was zijn band met Karel II de reden van Béatrix' vraag. Over Béatrix' relatie met Karel II zie de Inleiding, p. 18.

Mevrouw,

Ik aanvaard als een tweede geschenk de genade die u mij bewijst door de kolderieke vrijheid, die ik heb genomen, welwillend te ontvangen, toen ik op de graad van bloedverwantschap zinspeelde, waarin ik de eer heb tot u te staan. Rest mij slechts mij door mijn gedrag de eer van deze verwantschap waardig te tonen en mij niet als een beest te gedragen, aangezien u mij als een menselijk wezen aanvaardt en er niet voor terugdeinst mij afstammeling van uw voorouder te noemen. Daarom zal ik mij bij voorkomende gelegenheden zeer in acht nemen.

Ik benut, zo goed als ik kan, ook de gelegenheid die u hebt willen scheppen door ons de goddelijke Amaranthe te zenden, die hier naar haar verdienste wordt bewonderd en geliefd is. De Koningin van Bohemen en haar koninklijke nicht kunnen niet genoeg krijgen van haar,²⁶ en voor de eerste keer heeft Mevrouw de Prinses-Moeder daarvan genoten bij de Koningin,²⁷ waar dit roemrijke meisje een zeer waardig gehoor had en waar zij werkelijk glansrijk slaagde. Zij logeert even dicht bij mij als in Antwerpen bij uw huis, zodat wij haar vaak kunnen opzoeken, voor zover mijn bezigheden dat toestaan. Ik zal proberen haar ertoe over te halen een wat milder jaargetijde af te wachten voor de rest van haar reis.

Hierover zult u een poging tot een mooi berijmd stuk ontvangen dat ik, splend met dit onderwerp, heb gemaakt.²⁸ Het kon niet meer vóór

26 De Koningin van Bohemen is Elisabeth Stuart, een zuster van de Engelse koning Karel I en weduwe van keurvorst Frederik v van de Palts. Na een kortstondig verblijf in Praag als koning en koningin van Bohemen moest het paar uitwijken en vestigde het zich in Den Haag, waar Elisabeth bleef wonen na het overlijden van haar echtgenoot. De koninklijke nicht is Maria Henriëttta Stuart, een dochter van Karel I, in 1641 gehuwd met Willem II, moeder van Willem III, maar nu reeds enkele jaren weduwe.

27 Mevrouw de Prinses-Moeder is Amalia van Solms. Constantijn moet de aanduiding 'Prinses-Moeder' gebruiken om haar te onderscheiden van Maria Henriëttta Stuart, de Princesse Royale. Later noemen hij en Béatrix Amalia de Prinses-Douairière ('la Princesse Douairière').

28 Constantijns gedicht 'A Madame de la Barre', 26 januari 1653 (Worp, *Gedichten*, 5, 35-37). Het is niet duidelijk wanneer Constantijn het gedicht wél stuurde, zelfs niet óf hij het heeft gestuurd.

deze postdienst worden gekopieerd, omdat mijn bediende niet beschikbaar was. Ik zal u er een volgende keer mee lastigvallen, waarvoor ik bij voorbaat vergiffenis vraag, evenals om uw genade te mogen blijven ondervinden, dat ik mij mag noemen,

Mevrouw,

[enz.]

14

Na de vorige brieven was er gedurende enige tijd geen briefwisseling tussen Béatrix en Constantijn. In de tussentijd was Honthorsts portret van Amalia van Solms voor Béatrix gereedgekomen. Op 3 juli 1653 ging Constantijn naar Geertruidenberg,²⁹ waar hij een ontmoeting had met Amélie van Brederode, de echtgenote van Albrecht Hendrik baron Slavata, de gouverneur van Geertruidenberg. Amélie had een schertsorde opgericht, de Orde van de Vrolijkheid ('Ordre de l'Union de la Joye'), waarvan zij Constantijn lid maakte.³⁰ Op 5 juli verliet Constantijn Geertruidenberg om naar Antwerpen te gaan, dat hij na een aantal tussenstations op 9 juli bereikte. Hij moet het schilderij voor Béatrix bij zich hebben gehad, gezien het gedicht dat hij onderweg, op 7 juli in Roosendaal, schreef, met de bedoeling om het bij zijn aanstaande bezoek aan Antwerpen aan Béatrix te overhandigen.

5 juli 1653

À MADAME LA DUCHESSE DE LORRAINE, EN LUY PRÉSENTANT
LE PORTRAIT DE MADAME LA PRINCESSE DOUARIÈRE
D'ORANGE, PAR ORDRE DE SON ALTESSE³¹

29 Unger, *Dagboek*, 54-55.

30 Huysman, *Haagse pretmakers*, 161-182.

31 Naar Worp, *Gedichten*, 5, 44.

Voyez-vous ce tableau, ma cousine en Adam?
Il vient d'un beau village aussi près d'Amsterdam
Qu'Amsterdam de chez moy, où vos beautez extrêmes
Ont mis les mieux sensez³² aussi loing hors d'eux mesmes
Qu'il y pourroit avoir de Brusselle à Louvain;
Et l'on m'a commandé de vous le mettre en main
Avec des complimens dont j'aurois de la peine
À me resouvenir de toute la semaine.
En somme j'en ay l'ordre, et pense avoir tout fait,
Quand je vous auray dit, que ce n'est qu'un portraict
Que reçoit par mes mains, quoyque l'envie en crève,
Ma cousine en Adam de ma cousine en Ève.

[Aan Mevrouw de Hertogin van Lotharingen, bij het aanbieden aan haar van het portret van Mevrouw de Prinses-Douairière van Oranje, in opdracht van Hare Hoogheid.

Ziet u dit schilderij, mijn verwante door Adam? Het komt uit een mooi dorp even dicht bij Amsterdam als Amsterdam bij mij vandaan is,³³ waar uw ongelofelijke schoonheid de beste kenners even ver buiten zichzelf heeft gebracht als er afstand zou kunnen zijn van Brussel tot Leuven. En men heeft mij opgedragen het u ter hand te stellen, met complimenten die ik maar met moeite de hele week kan onthouden. Kortom, het was mijn taak en ik meen mij ervan geheel te hebben gekweten, wanneer ik u zal hebben gezegd dat het slechts een portret is dat, hoewel de jaloezie mij verteert, mijn verwante door Adam³⁴ van mijn verwante door Eva³⁵ uit mijn handen ontvangt.]

32 In het ontwerp stond eerst 'spectateurs', vervolgens 'amoureux'.

33 Het 'mooi dorp' is uiteraard Den Haag.

34 Verwijst naar Béatrix.

35 Verwijst naar Amalia.

36 Unger, *Dagboek*, 55.

37 Vermoedelijk het gedicht 'À Madame la Comtesse de Slavata' (5 juli; Worp, *Gedichten*, 5, 43-44), alsmede een afschrift van de brief die Amélie dezelfde dag (5 juli 1653), in de stijl van de Orde en grotendeels op rijm, naar hem in Den Haag stuurde (Worp, *Briefwisseling*, 5, 179-180, nr. 5297).

Constantijn verbleef van 9 tot 13 juli in Antwerpen.³⁶ Hij heeft Béatrix opgezocht en haar het portret van Amalia van Solms overhandigd. Ook moet hij Béatrix hebben verteld over de Orde van de Vrolijkheid van Amélie van Brederode. Op 14 juli was hij in Den Haag terug. Tien dagen later schreef hij weer aan Béatrix.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
24 juli 1653

Mevrouw,

De zoektocht naar nevengeande schone artikelen heeft mijn verplichtingen vertraagd, omdat het mij slechts redelijk toescheen dat ik mij aan u zou durven presenteren met de nederige dankbetuigingen die ik u verschuldigd ben voor alle weldaden waarmee u mij heeft willen vereren, terwijl ik mij tegelijkertijd ontlastte van het pakket dat ik mij voorgenomen had u te laten zien. U zult hierin grappige schertsgedichten aantreffen,³⁷ die zodanig in overeenstemming zijn met uw mooie inborst dat het naar mijn mening heel jammer is, dat anderen u met dit plan zijn vóórgeweest, aangezien er niemand is aan wie het grootmeesterschap van deze Orde meer toebehoort dan u en er niemand is die beter in staat is de bijbehorende voorschriften met welwillendheid te handhaven.

De welwillendheid waarmee u het portret van Mevrouw de Prinses van Oranje hebt willen ontvangen is haar zo omstandig gerapporteerd, en met zulke gedetailleerde beschrijvingen van de mooie plek waar het zal worden opgehangen, dat zij zich er vrijuit over heeft verheugd, en met blijken van bijval die met 'Ha' begonnen,³⁸ zodat, Mevrouw, de ambas-

³⁸ Toespeling op de reglementen van de Orde van de Vrolijkheid: zij die zich speciaal verdienen voor de orde hebben gemaakt, worden beloond met toejuichingen die met 'Ha' beginnen, (...) zoals 'Ha, wat is dit mooi', enzovoort. (Maar volgens Constantijns gedicht moest een ridder van de orde elke zin juist *eindigen met 'Ha'*.)

sadeur³⁹ het genoeg had twee dames, die ook nog verwant aan elkaar zijn,⁴⁰ een plezier te doen, iets waarin men niet dagelijks slaagt. Hij verzoekt de Antwerpse dame nederig voor hem zijn deel van dit geluk te laten voortduren, en er zeker van te zijn dat hij er met passende eerbied gebruik van zal maken, en dat hij, als hij zich eens minder meester van zichzelf zou kunnen voelen dan hij zou moeten (want een prinses heeft hem geleerd dat men dat niet altijd kan zijn), niet zal vergeten zich te bedienen van de monnikskap die *Ceszez mortels* heet,⁴¹ en dat zo zijn streven zich zal beperken tot de luister om te mogen zijn,

Mevrouw,

de nederige en gehoorzame dienaar en verwant door Adam
[enz.]

16

Béatrix had als reactie op Amélie van Brederodes Orde van de Vrolijkheid een soortgelijke orde opgericht, de Orde van de Klavecimbelhamer ('Ordre du Marteau du Clavecin'), naar aan te nemen al tijdens Constantijns bezoek aan haar in de dagen van 13 tot 15 juli. (De klavecimbelhamer is het werktuig waarmee het instrument wordt gestemd.) Het lidmaatschap bracht Constantijn tot het volgende gedicht.

30 juli 1653

39 Hier verwijst Constantijn naar zichzelf.

40 Hier worden Béatrix en Amalia van Solms bedoeld. De verwantschap waarop Constantijn zinspeelt, is die 'door Adam en Eva', in navolging van die welke hij tussen Béatrix en hem voorstelt.

41 Een verwijzing naar Gabriel Batailles beroemde air *Ceszez mortels*. Zie de Inleiding, p. 38.

À MADAME DE LORRAINE SUR SON ORDRE DU MARTEAU
DE CLAVECIN.
RAILLERIE⁴²

D'assassiner le monde à coups de beaux regards,
À coups de complaisance, à coups d'autants de dards
Que de doux entretiens, que de ris, que de danses,
Que de beaux contrepoints, que de belles cadences,
Et puis penser produire un ordre faict exprès
Pour adoucir de loing le mal gaigné de prés?
Cousine, par ma foy, c'est moins guérir que mordre.
Et, s'il faut dire tout, de vostre nouvel ordre
Un désordre nouveau me brouille tous les sens:
Plus vous pensez ma playe et plus je la ressens,
Vostre appareil me tue. Et croyez-vous sans rire
Que des coups de Marteau guérissent du martire?

[Aan Mevrouw van Lotharingen betreffende haar Orde van de Klavecimbelhamer. Scherts.

De mensen te doden met behulp van mooie blikken, met behulp van welwillendheid, met behulp van evenveel angels als van aangename gesprekken, van gelach, van gedans, van mooie contrapunten,⁴³ van mooie cadensen,⁴⁴ en daarna denken een orde te kunnen oprichten met de speciale bedoeling om van ver de pijn te verzachten die van nabij is aangebracht? Verwante, werkelijk, dat is meer bijten dan genezen. En, als alles mag worden gezegd: door uw Orde verwacht een nieuwe wanorde al mijn zinnen. Hoe meer u mijn kwaal gedenkt, hoe meer ik die voel. Uw werktuig doodt mij. En kunt u zonder te lachen geloven dat deze hamerslagen de marteling genezen?]

42 Naar Worp, *Gedichten*, 5, 44-45. De titel luidde eerst: 'Le Marteau d'Or. À Madame la Duchesse de Lorraine.' In plaats van 'Raillerie' stond er eerst 'Burlesque'.

43 Contrapunt is een muzikale techniek. Contrapunten staat hier voor 'contrapuntische passages', wellicht als pars pro toto voor muzikale composities.

44 Een cadens is een muzikale slotconstructie.

Op dezelfde dag vervaardigde Constantijn nog het volgende raadselgedicht.

30 juli 1653

LA RELIQUE⁴⁵

Ce meuble un jour descendoit jusque
Où l'amour volontiers s'embusque,
Et d'où jamais ne debusque,
Pourquoy je l'ayme beaucoup plus que
L'ambre, la civette et la musque.
Si ma demande un peu trop brusque,
Le jugement ne vous offusque,
Devinez de qui c'est le busque.

[De relikwie.

Dit voorwerp daalde eens af tot waar de liefde graag haar hinderlaag legt en vanwaar zij zich nimmer laat verjagen. Daarom houd ik er meer van dan van amber, civet en muskus. Al is mijn vraag misschien een beetje te gewaagd, het oordeel zal u niet misgagen. Raad eens van wie dit keurs is?]

Later werd dit gedicht uitgebreid tot de volgende versie.

RIMES SUR LE BUSQUE D'UNE BELLE⁴⁶

Toutes les grâces de la Crusque,⁴⁷
La cresse de la langue Hetrusque

45 Naar Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, Hs. KA 41, 1653, fol. 286r. Worp nam in zijn *Gedichten* alleen de latere, uitgebreide versie van dit gedicht op.

46 Naar Worp, *Gedichten*, 5, 45.

47 Een verwijzing naar de Accademia della Crusca, in 1582 in Florence opgericht, met het doel de Italiaanse taal zuiver te houden.

Ou bien, comme on la nomme, Tusque,
Ne me sçauroyent réjouir plus que
Ce meuble, qui descendoit jusque
Où l'amour volontiers s'embusque
Et d'où rarement il debusque.
Car c'est par là que je conclus que
Je le doibs aymer beaucoup plus que
S'il avoit toutes les vertus que
Celuy de la belle Venus, que
L'ambre, la civette et le musque.
Si ma demande par trop brusque
Le jugement ne vous offusque,
Devinez de qui c'est le busque.

[Verzen op het keurs van een schoonheid. Alle verfijningen van de Crusca, het beste van de Etruskische taal, ofwel de Toscaanse, zoals men die noemt, kunnen mij niet zo veel vreugde geven als dit voorwerp, dat afdaalde tot waar de liefde graag haar hinderlaag legt en vanwaar zij zich zelden laat verjagen. Want het is dáár dat ik tot de slotsom kom dat ik het veel meer moet beminnen dan, al had het alle goede eigenschappen, dat van de schone Venus, dan amber, civet en muskus. Al lijkt mijn vraag misschien een beetje te gewaagd, het oordeel zal u niet mishagen. Raad eens van wie dit keurs is?]

18

Béatrix stuurde Constantijn een stemhamer als teken van het lidmaatschap van de Orde van de Klavecimbelhamer. Deze werd door Diego Duarte naar Den Haag gebracht en aan Constantijn overhandigd. In de nu volgende brief dankt Constantijn Béatrix voor het geschenk.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)

14 augustus 1653

Mevrouw,

De heer Duarte heeft braaf het kleinood afgegeven dat u hem had toevertrouwd,⁴⁸ en ik heb het in ontvangst genomen met de eerbied die ik verschuldigd ben jegens alles wat voortkomt uit uw opdrachten en uw gunsten, maar niet met de gevoelens die ik had overwogen voor het geval dat de hamerslag mij zou zijn toegebracht door de fraaie hand zelf van haar die hem heeft ingesteld. Ik wacht echter op deze gebeurtenis, aangezien u mij daarop hoop geeft door deze voorbode. En om u de moeite te besparen van het bedenken van de plechtigheden die vereist zijn bij gelegenheden van dit gewicht, voeg ik afschriften bij van de formulieren, onlangs vastgesteld door die andere Grootmeesteres, waarover ik u eerder mocht onderhouden,⁴⁹ met daarbij enkele andere stukken betreffende het geheim,⁵⁰ dat u met vooruitziende blik vastgesteld zult zien, en met alles wat nodig is aan ambiance om de aanwezigen te brengen tot de uitroepen, waarover de tekst spreekt.

U zult zelf zien of u er iets in vindt dat de luister kan dienen van uw plan dat hier kortgeleden gunstig is ontvangen door koninginnen en prinsessen, uw verwanten, en dat vervolgens in zulke mate de eerezucht van Mejjuffrouw Casembroot heeft opgewekt,⁵¹ dat ik denk dat zij mij in dit pakket een briefje aan de kleine Francisque zal laten bijsluiten, dat beoogt haar te doen bemiddelen bij het verkrijgen van de eer van het lidmaatschap van deze Orde, die zij zozeer verdient, en meer nog dan anderen, die zich vooral inbeelden er aanspraak op te mogen maken.

48 Het gaat hier, zoals uit de volgende brief blijkt, om de zoon, Diego Duarte.

49 Het betreft de 'Cérémonie de la réception des chevaliers du Prétieux Ordre de l'Union de la Joye'. Een exemplaar van de reglementen van Amélie van Brederodes orde (met de 'ceremonie van de ontvangst van de ridders') is bewaard in Den Haag, Koninklijk Huisarchief, Inv. A 14, Afd. XI11, nr. 21. Het is het exemplaar dat toebehoorde aan de Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau Dietz. Vanwege Amalia van Brederodes voornaam is het stuk gearchiveerd als afkomstig van Amalia van Solms. Zie Huysman, *Haagse pretmakers*, 176-179.

50 Wellicht 'À Sa Gayeté, m'ayant envoyé la médaille de l'Ordre', van 7 augustus 1653 (Worp, *Gedichten*, 5, 45-46), mogelijk nog andere stukken (die thans onbekend zijn).

51 Maria Casembroot was een goede vriendin van Constantijn uit Den Haag. Vooral in 1648 richtte Constantijn verschillende gedichten aan haar, waarin ook het musiceren een rol speelt.

U zult dit verzoek met voorname wijsheid beoordelen, en mij intussen de genade verlenen met een welwillend oog een zeker raadsel te bezien dat hier door een dichter van deze tijd is gemaakt over een bepaald voorwerp dat is geschaakt in Antwerpen en gewijd is bij de Heilige Dominicus,⁵² de goede prelaat, ondanks zijn monniken, die niet van zins zijn de openbare trappen naar hun orgel te bouwen,⁵³ langs welke het mooiste keeltje ter wereld naar boven zou kunnen klimmen.⁵⁴

Ik bid God dit keeltje nog lang en in volmaakte gezondheid te bewaren, en zulks met evenveel hartstocht als waarmede ik de eer heb mij te kunnen noemen, enz.

19

De volgende brief is Béatrix' antwoord op de twee voorgaande brieven van Constantijn.

***Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
17 augustus 1653***

U zult wel weten dat ik veel verschillende narigheden heb gehad sedert uw vertrek van hier, waardoor ik geen tijd heb gehad om u te zeggen dat ik uw brieven met al die zaken betreffende uw Orde van de Vrolijkheid heb ontvangen, die ik met veel genoegen en luid lachend heb gelezen, alsof ik die hele mooie ceremonie zelf had gezien, die zo goed gevonden en uitgedacht is als maar mogelijk is.

52 Het gedicht 'La relique', van 30 juli 1653 (nr. 17), dat Constantijn met deze brief meestuurde.

53 Het moet een verwijzing zijn naar de kerk van de Antwerpse Dominicanen, de Sint-Pauluskerk, aan de Veemarkt. Deze kerk had een door Peeter I Verbruggen in de jaren 1645-1649 gebouwd koorportaal, waarop een klein orgel was geplaatst. Het grote door Nicolaes van Haeghen op de westelijke galerij gebouwde orgel stamt van enkele jaren later (1654-1658).

54 Vermoedelijk een verwijzing naar Béatrix. Het Franse 'gorge' kan zowel keel (en zo stem en zangstem) betekenen als borst en boezem.

Wat de hamer betreft die ik u heb gezonden via de zoon van de waarde Duarte,⁵⁵ die is voor uw dierbare vriendin Mejuffrouw Casembroot. Ik weet niet of u deze zo slecht gespelde naam goed begrijpt, maar ik ken het Vlaams niet beter.⁵⁶ Tenslotte is het voldoende dat u instaat voor haar verdienste om daaraan te geloven zonder die te hebben gezien; en de bijgevoegde hamer is voor u. Aldus ontvangt u deze rechtstreeks van mij zoals u wilde, met de verzekering dat ik met vreugde tekenen van herinnering aan u en de nieuwtjes van uw hof ontvang, terwijl ik de gelegenheden zal scheppen om u te betuigen dat ik zeer dankbaar ben en voldaan over alle goedheden die u bewijst aan haar, die u deze hamer zendt als teken van de blijvende liefde-tot-de-dood voor de muziek.

Béatrix.

20

Constantijns antwoord op de voorgaande brief.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
28 augustus 1653

Mevrouw,

Uw gunsten vallen niet zomaar ter aarde; ze worden hier te lande ontvangen met de eerbied die aan de hand die ze verspreidt is verschuldigd, en daarom antwoord ik wat mij betreft ook zo uitvoerig.

Als Mejuffrouw Casembroot wat treuzelt om zich van haar kant van die taak te kwijten, geloof ik dat zij deze tijdsspanne nodig heeft om tot zichzelf te komen, en om de dankwoorden die zij u verschuldigd is te laten rijpen. In haar moedertaal zou haar dat weinig moeite kosten; u zou eens moeten zien hoe zij zich daarin weet te weren. Zij zou het nog beter doen op één klavecimbel dan in een van die twee talen en dan zou

55 Diego Duarte, de zoon van Gaspar Duarte.

56 Béatrix schreef hier 'Guaissenbrote'.

u zien dat zij de gouden hamer veel meer waard is dan ik, die hem draagt zoals slechte koks grote messen en lafaards mooie zwaarden dragen.

Ik verlang ernaar u nu eens zonder zo veel kommer te weten die u hindert, en maak mij er kwaad over slechts nutteloos toeschouwer te kunnen zijn zonder u op de een of andere manier van dienst te kunnen zijn. Na regen komt toch zonneschijn en op een dag zal de Hertog zijn hart geroerd voelen door het medelijden dat hij u in ieder geval is verschuldigd, Mevrouw, en voor het prachtige nageslacht dat u voor hem op de wereld hebt gebracht. Zó wens ik het van ganser harte, en omdat ik onvoorwaardelijk ben, enz.

Ik had u een schertsgedicht voorgeschoteld over een belangrijk keurs, maar omdat ik er niets over hoor, twijfel ik eraan of het wel in zo'n goede aarde is gevallen als ik had gehoopt, en voortaan zal ik met de teugel in de hand voortgaan, mits deze eerste dwaasheid mij zal worden vergeven.⁵⁷

21

Béatrix' antwoord op de voorgaande brief.

*Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
6 september 1653*

Mijnheer van Zuilichem,

Ik heb zojuist uw brief en die van Mejuffrouw Casembroot met grote tevredenheid ontvangen en het verheugt mij te zien dat zij met zekere voldoening het bewijs van de achting heeft ontvangen, die ik koester voor haar verdienste en in het bijzonder voor het samenspel dat ik graag eens wil horen.

⁵⁷ Het betreft het gedicht 'La relique' (nr. 17), door Constantijn met zijn brief van 14 augustus meegestuurd.

Wat de twijfel betreft die u hebt ten aanzien van het keurs: het is mijn fout dat ik u niets daarover heb geschreven, maar weest u ervan overtuigd dat ik al hetgeen u erover hebt gezegd zeer goed heb bevonden en dat u mij een groot plezier zult doen als u mij al die aardige en mooie voortbrengselen van uw geest blijft toesturen. Want het is een grote goedheid iets te zenden dat geschikt is om het verdriet te bestrijden dat in grote mate op mij afkomt om mijn natuurlijke opgewektheid terneer te slaan, die ik zo moeilijk kan handhaven tegen de talrijke aanslagen die men dagelijks erop uitvoert.

Maar, wat er ook gebeure, gelooft u mij dat ik met vreugde alles zal ontvangen wat komt van een vriend als u, van wie ik van harte ben,

de toegewijde vriendin

Béatrix.

U moet beslist aan Mejuffrouw Casembroot meedelen dat ik haar brief met grote vreugde en voldoening heb ontvangen en dat ik haar zeer hoog acht en haar erg graag wil zien en op het klavecimbel horen.

22

Constantijns antwoord op de voorafgaande brief.

**Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
12 september 1653**

Mevrouw,

Mejuffrouw Casembroot voelt zich zeer vereerd, en overladen met nieuwe gunsten, nu u een hartelijke ontvangst hebt willen bereiden aan haar erkentelijkheid, die altijd meer in daden dan in woorden tot uitdrukking zal worden gebracht, wanneer u zo vriendelijk zult zijn om haar daartoe de gelegenheid te geven, met betrekking tot iets wat in haar vermogen ligt. Wat mij betreft, Mevrouw, omdat u in uw goedheid volhardt en zelfs de malligheden die ik u heb durven voorschotelen verdraagt, ik

ben daar wel zeker van geworden, tot aan de plicht u nog meer koopwaar uit dezelfde winkel te leveren, die hierbij gaat,⁵⁸ hopende dat u, nadat u deze hebt gezien, er een of andere takkenbos in uw kamer mee wilt aansteken, omdat deze dwaasheden geen beter lot verdienen dan zich offerd te zien aan uw voeten nadat ze door uw mooie handen zijn gegaan. Dat is een gunst, Mevrouw, die ik u in ernst vraag én vanwege overwegingen die u maar al te goed kunt begrijpen te midden van de bizarre wendingen die uw leven neemt door het toedoen van lieden die slechts eraan zouden moeten werken dat leven in een mooie rust te doen belanden.

Ik begrijp niet wat Mijnheer Swann mij daarover heeft willen zeggen, die mij gisteren berichtte dat u op het punt zou staan Antwerpen te verlaten. Als mijn nieuwsgierigheid niet te vrijpostig is, vraag ik u nederig, Mevrouw, of ik iets mag weten over dit besluit, om in alle rust de gehele filosofie te bestuderen die ik nodig heb om mij te vertroosten vanwege een zo onverwachte omslag in mijn geluk,⁵⁹ die niemand gevoeliger kan treffen dan hem die er constant een beroep van maakt om voor altijd te zijn, enz.

23

Na de vorige brief was er weer een onderbreking van enkele maanden in de briefwisseling van Béatrix en Constantijn. Gedurende de tijd van haar eerste ontmoeting met Constantijn (juli 1652) tot de herfst van 1653 verbleef Béatrix de meeste tijd, misschien wel ononderbroken, in Antwerpen. In de herfst van 1653 keerde ze terug naar Brussel. Bij latere bezoeken aan Antwerpen logeerde ze steeds bij de familie Duarte. Gaspar Duarte overleed op 12 november 1653, terwijl zijn zoons Diego en Gaspar en zijn dochter Leonora juist in Den Haag

58 Het is niet duidelijk naar welke gedichten hier wordt verwezen.

59 In deze zin lijkt Constantijn te verwijzen naar de verhandeling *De consolatione philosophiæ* (Over de vertroosting van de wijsbegeerte) van de vroeg-zesde-eeuwse Romeinse filosoof Boëthius.

waren en het overlijden van hun vader bij terugkeer in Antwerpen vernamen. Duartes dood bracht Constantijn tot het schrijven van verschillende gedichten en muziekstukken.⁶⁰ Vanaf dit moment wordt met 'Mijnheer Duarte' Gaspars oudste zoon Diego bedoeld. Constantijn ontving van Béatrix een blad met muziek uit het sterfhuis van Duarte, waarop hij reageerde met de volgende brief.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
31 december 1653

Mevrouw,

Het aardige blaadje muziek dat u mij via het sterfhuis van de arme heer Duarte heeft willen doen toekomen, dient mij als overduidelijk bewijs van de vriendelijke herinnering, die u zich verwaardigt jegens mij te bewaren en jegens mijn dwaze hartstocht voor de mooie akkoorden. Ik ben u daarvoor nederig dankbaar en verzoek u te geloven dat ik u beslist niet uit het oog verlies en dat ik overal uw persoon en uw wedervaren vergezeld laat gaan van mijn beste wensen, die geen rust zullen kennen vóórdat ik weet dat u zich ergens heeft gevestigd en aan de stormen bent ontkomen die voortdurend uw boot doen schudden.

Het onweer dat zojuist die mooie berg Parnassus in Antwerpen teisterde, heeft mij evenveel als u getroffen. Ik ben er zeker van dat u de genade van uw vriendschap jegens de overledene zult willen doen voortduren jegens de erfgenamen, aangezien deze dat waarlijk verdienen. Drie van hen, die mij de eer aandeden van een tweeweeks bezoek, wer-

⁶⁰ Constantijn schreef op 21 november 1653 een 'Epitaphium Gasparis Duarte' (Worp, *Gedichten*, 5, 108-109), op 28 mei 1654 een Nederlandse vertaling daarvan, getiteld 'Graf-schrift vanden Hr. Caspar Duarte. Uyt myn Latijnsch' (Worp, *Gedichten*, 5, 126). Tevens schreef hij op 5 april 1657 een bijschrift bij het kennelijk postuum vervaardigde gegraveerde portret van Gaspar Duarte, onder de titel 'In effigiem C. Duarte' (Worp, *Gedichten*, 6, 113). Ook schreef hij een 'Tombeau et funerailles de Monsieur Duarte' voor luit en/of klavecimbel, aldus vermeld in zijn brief aan Utrica Ogle van 27 maart 1654 (Worp, *Briefwisseling*, 5, 200-201, nr. 5338, en Rasch, *Driehonderd brieven*, 979-980, nr. 5338) en zonder de precieze titel te geven in zijn brief aan Joseph de la Barre van 25 februari 1654 (Worp, *Briefwisseling*, 5, 198, nr. 5333, en Rasch, *Driehonderd brieven*, 977-979, nr. 5333).

den bij hun terugkeer ontvangen met deze onverwachte ramp. Zo gaan de zaken op deze wereld, Mevrouw, zo volgt het bitter op het zoet, en, aangezien het wiel draait, volgt zo het zoet weer op het bitter, hetgeen u zich tot troost voor de geest moet houden, na het vele bittere, waarmee men u overstelpt.

Ik bid God dat Hij spoedig het bittere uit uw mond spoelt, en wel, vanaf het nieuwe jaar dat wij binnengaan, met evenveel ijver als ik zal betonen om u met alles wat in mijn vermogen ligt, te bewijzen dat ik bij iedere beproeving ben, enz.

Op het ogenblik dat ik dit schrijf, deelt men mij mede dat de arme Mijnheer de Ambassadeur Brun in doodsstrijd verkeert en deze nacht mischien niet zal doorkomen.⁶¹ Een nieuwe teleurstelling voor u, die naar mijn mening in hem een trouwe dienaar verliest.

24

Béatrix' antwoord.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
28 januari 1654

Mijnheer van Zuilichem,

Ik heb het steeds uitgesteld u iets van mij te laten horen, omdat ik hoopte u een beter bericht te kunnen geven over de plek waar ik zal neerstrijken, omdat ik slechts als een vogel van tak naar tak vlieg. Maar tot op heden is dat nog niet gebeurd, en opdat u mij niet ervan gaat beschuldigen u te hebben vergeten, geef ik u deze kleine verzekering dat ik nog steeds dezelfde ben en dat ik met heel mijn hart nog steeds wens uw klavecimbel te horen, bespeeld door uw handen, en u door daden te betuigen dat ik ben,

⁶¹ Over Brun zie de toelichting bij Béatrix' brief van 2 oktober 1652 (nr. 3).

de meest toegewijde van al uw vriendinnen
Béatrix.

Ik heb met diepe smart de dood van die arme Mijnheer Brun vernomen.⁶² Moge God hem de gelukzaligheid schenken. Heel mijn kleine familie beveelt zich bij u aan, maakt het heel goed, en verkeert steeds tussen hoop en vrees en onzekerheid.

25

Constantijns antwoord.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
19 februari 1654

Mevrouw,

De brief waarmee u mij vereert, verheugt mij niet alleen als een duidelijk blijk van de genegenheid die u zich verwaardigt mij te blijven toedragen, maar ook, en meer in het bijzonder, als roemvol bewijs van de standvastigheid waarmee u deze onzalige aaneenschakeling van tegenslagen en zorgen aanvaardt, die de kwaadwilligen u berokkenen en de goedwillenden u met zowel bewondering als medelijden zien verdragen. Dat is werkelijk het gezicht dat men het lot moet laten zien, maar het is een rol waartoe niet iedereen op dit werelds speeltooneel zo goed in staat is als u. Voor het overige bestaat alles wat wij toeschouwers eraan kunnen bijdragen (en moge het God behagen dat dat niet alles is) uit onze wensen en verlangens dat het toneel eens helemaal ten goede zal veranderen, van storm tot windstilte, die hopelijk niet eindigt tijdens uw leven, Mevrouw, noch tijdens dat van het fraaie nageslacht dat u op de aarde achterlaat.

⁶² Brun was op 2 januari in Den Haag overleden.

Als u na deze even vurige als oprechte wensen de moeite wilt nemen de scherts te bezien die ik zojuist aan onze Grootmeesteres heb gegeven, en het gevatte antwoord dat zij prompt erop heeft gegeven, dan zijn hier bijdragen, Mevrouw, die ertoe kunnen dienen u een kwartiertje te vermaken.⁶³ U moet niet uw aandeel in de vreugden van anderen veronachtzamen, wanneer niet alles helemaal gaat zoals men dat zou wensen.

Ik probeer van verre het mijne eraan bij te dragen. Als zij die zich blijkbaar ten doel stellen mij te laten afreizen naar Brussel daarin slagen, iets waarvan ik nog lang niet zeker ben, dan zal ik mijn best doen mij er van nabij beter van te kwijten door middel van allerlei snaargeluiden van darm en metaal waarbij ik gebruik zal maken van wederzijdse onderlinge ontleningen, die mij alleszins behoorlijk lijken.⁶⁴ In dat geval is er echter een verwittiging nodig, om te weten op welke tak u zich dan tijdens de vastentijd bevindt. Ik hoop dat u zo vriendelijk zult zijn mij daarover door iemand te laten inlichten, en in afwachting daarvan verzoek ik u nederig mij steeds de genade deelachtig te doen blijven mij te kunnen noemen, enz.

26

De bovenstaande brief van 19 februari 1654 leidde niet tot een direct antwoord. De maanden februari en maart 1654 waren tamelijk dramatisch voor Béatrix. Op 25 februari werd hertog Karel als krijgsgevangene naar Toledo overgebracht, waar hij tot de Vrede van de Pyreneeën in 1659 gevangen zou blijven. Op 23 maart 1654 verklaarde de

63 Constantijns gedicht 'Estreine à Sa Gayeté,' 2 februari 1654 (Worp, *Gedichten*, 5, 114-117). Amélies antwoordgedicht is niet bekend.

64 De composities voor darm zijn voor luit, die voor metaal voor klavecimbel. De suggestie is dat Constantijn composities in twee versies maakte: één voor luit en één voor klavecimbel. Mogelijk gaat het hier om de 'Plaintes de Madame la Duchesse de Lorraine', de 'Plaintes de Madame la Princesse, sa fille' en de 'Tombeaux et funerailles de Monsieur Duarte', die Constantijn in zijn brief aan Utricia Ogle van 27 maart 1654 (Worp, *Briefwisseling*, 5, 200-291, nr. 5338; Rasch, *Driehonderd brieven*, 979-981, nr. 5338) noemt, ook voor klavecimbel of luit, maar die stukken lijken niet als opbeurende muziek te zijn bedoeld.

Rota na zeventien jaar definitief dat het eerste huwelijk van Karel, met zijn nicht Nicole van Lotharingen, wettig en geldig was en daardoor dat zijn huwelijk met Béatrix onwettig en ongeldig was. Het nu volgende anonieme klaaglied, te vinden in een te Brussel geschreven handschrift, laat hertog Karel zijn gevangenneming becommentariëren.

Leeuwen en beeren kanmen bedwingen,⁶⁵
Door groot geweld oft door pratyck.
Ick, Carolus Hertoch van Lorijnen,
– Waer vont men ooit mijns gelijk? –
Ick dede veel landen buygen,
Heel Cristenrijck can sulcks getuijgen.

Mijn neef den Cijser van groot Almaeijnnen,⁶⁶
Onder wiens gebiet ick plach te staen,
Mijn grootcosijn den Coninck van Spaeijnnen,⁶⁷
Heb ick getrouwen dienst gedaen.
Hertog Leopoldus,⁶⁸ cloeck van sinnen,
Die plach my broederlijck te beminnen.

65 De tekst van het lied is naar Antoon Viaene, 'Een hertog van Lorreinen in Spaans arrest'. Viaene had het aangetroffen in een schrijfboek – in particulier bezit in Brugge – van Catharina Forniaer, begijn in Brussel van 1687 tot 1708. De tekst moet vóór 1687 zijn geschreven. De hier weergegeven versie laat de spelling ongewijzigd, maar voegt interpunctie toe, benevens een aantal hoofdletters voor namen en beginwoorden van regels. Voor de melodie die bij dit lied hoort zie afbeelding p. 119.

66 In 1654 was Ferdinand III keizer van het Duitse Rijk, waartoe ook Lotharingen behoorde, maar van een min of meer nabije verwantschap tussen het Huis Lotharingen en het Huis Habsburg was in deze jaren toch geen sprake. Later wel, door het huwelijk van hertog Karel v van Lotharingen (een zoon van Nicolaas Frans) met Eleonora van Oostenrijk, een dochter van keizer Ferdinand III.

67 Koning van Spanje was in deze jaren Filips IV, een verre neef van de keizer.

68 Leopold Wilhelm van Oostenrijk, een jongere broer van de keizer, gouverneur van de Spaanse Nederlanden van 1647 tot 1656.

Hertoch Leopoldus sont loose boden,
Om mij te krijgen in het net.
Hij heeft mij fraeij te gast doen nooden,
En dat op een princelijck bancket.
Ick quamp int hof met groot begeeren,
Om met Sijn Hoocheijt te discorerern.

Ick en wist niet van die verhole secreten,
Maer als ick op het hof maer quamp,
wirden de deuren toe gesmeten,
Ick wird verbaest en ick vraegde gram,
Waerom dat sulcks geschiedde,
Dwelck sij mij daer terstont bedieden.

Sij sijden: 'Leght af uw gulden degen,'
En sy tasten naer mijn seijgeweer,
'Gij sijt gevangen van Conincks wegen,'
Doen verschrickten ick mij noch tienmael meer,
Mijn moede hert was heel besweken,
Ick versocht maer om mijn neef te spreken.

'Leopoldus u neef en cont gij niet spreken,'
Wert mij daer eerstich aen geleijt,
'Hij is in een andere camer geweken,'
Wast niet een droevich en hert bescheet?
Daer en baet geen spreken nochte schrijven,
Ick moest eenen gevangen man blijven.

Sanderendaechs was Brussel in roeren,
Men sach bij duijsende menschen veel,
Om mij van daer te sien vervoeren,
Naer Antwerpen, dat sterck kasteel.
Ick sach veel ruijters en groote heeren,
Om mij t'Antwerpen te convoojeren.

Nu sit ick hier in groote vrees,
'k En weet geen eijnde van mynen tyt,
Wat salder nu al te seggen wesen,
Door al de landen breet en wyt?
Ick hoor de menschen lachen en eugen,
Door mijnen val haer nu verheugen.

Maer ick vreesch dat ick sal werden gesonden,
Om te geniten een wreede straf.
Ick schrick voor thuijs van Rijpermonde,⁶⁹
Daer men tvolck maeijlt soo clyn als caf.
Als ick myn leven niet en can verwerven,
Soo wil ick liever openbaer sterven.

Adieu mijn legers, al mijn soldaten,
Die ick meer als te veel toeliet,
Mijn groot gebiet moet ick verlaten,
Ick sit hier nu vast in swaer verdriet.
Mijn eigen broeder oft mijn monfrère,
Sal in plaets van mij comanderen.⁷⁰

Adieu voor 't lest, o Jongen Coninck,
Gij jonge blom Lowies Borbon,⁷¹
Ick sende u hier een droef vertooning,
Ick wou wel imant mij helpen con.
Om mijn te verlossen en sijn geen gedachten,
Ick sal de uitcomste moeten verwachten.

69 Rijpermonde = Rupelmonde.

70 Het gaat hier om hertog Karels jongere broer Nicolaas Frans van Lotharingen (1609-1670).

71 De toen nog jonge Lodewijk XIV, uit het Huis Bourbon.

Leeuwen en beeren kanmen bedwingen
[Op de wijze van: *Hoe ligh ick hier in dees ellende*]

1. Leeu - wen en bee - ren kan men be - dwin - gen,
2. Mijn neef, den Cij - ser van groot Al - maeijn - nen,
3. Her - toch Leo - pol - dus sont loo - se bo - den,

5
Door groot ge - welt oft door pra - tyck. Ick
Onder wiens ge - biet ick plach te staen, Mijn
Om mij te krij - gen soo in het net, Hij

9
Ca - ro - lus Her - togh van Lor - rijn - nen,
groot co - sijn den Co - ninck van Spaejn - nen,
heeft mij fraeij te gast doen noo - den,

13
Waer vont men oojt [wel] mijn ge - lijck? Ick
Heb ick ge - trou - wen dienst ge - daen. Her -
En dat op een Prin - ce - lijck ban - cket. Ick

17
de - de ve - le lan - den buy - gen,
togh Leo - pol - dus cloeck van sin - nen,
quamp int hof met groot be - gee - ren,

21
Heel Chri - sten - rijk can sulcks ge - tuij - gen.
Die plach my broe - der - lijck te be - min - nen.
Om met sijn Hooch - heijt te dis - cor - re - ren.

De eerste drie strofen van het lied 'Leeuwen en beeren kanmen bedwingen' (nr. 26), met melodie. In het handschrift is geen melodie gegeven noch genoemd. De strofenvorm wijst echter direct naar de in het midden van de zeventiende eeuw zeer verspreide melodie die bekendstond als 'Hier ligh ick hier in dees ellende'. Gezien de toepasselijkheid van deze wijsaanduiding kan men er niet aan twifelen dat het lied bedoeld was om op deze melodie te worden gezongen. De melodie is, met enkele aanpassingen, ontleend aan het liedboek van Cornelis de Placker, *Evangelische leeuwerck* (Amsterdam, 1683),

27

In april 1655 was Béatrix weer in Antwerpen bij de Duartes en schreef van daaruit aan Constantijn.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
22 april 1655

Ik kan deze stad niet verlaten zonder u dit blijk te geven van mijn voortdurende achting voor u en van de herinnering die ik aan u heb. Ik heb van de muzikale familie vernomen dat u hen blijken van goede gezindheid jegens mij zendt in elke brief die u hen schrijft.⁷² Ik dank u daarvoor ten zeerste en ben meer dan ooit dezelfde die u hebt ontmoet, dat wil zeggen,

uw toegewijde en toegenegen
Béatrix.

Ik heb duizend keer gewenst dat u hier was, waar ik zes dagen heb doorgebracht en ik heb gezien wat u hebt gemaakt op het overlijden van Couchet, de gebochelde, wat heel goed is bedacht.⁷³ Ten slotte veroorzaakt het ongelukkige lot veel ongemak.

28

Constantijns antwoord op de vorige brief.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
29 april 1655

72 Het gaat hier om de familie Duarte.

73 De Antwerpse klavecimbelmaker Jean (Joannes) Couchet was op 2 april 1655 overleden. Op 8 april vervaardigde Constantijn een 'Grafdicht' (Worp, *Gedichten*, 6, 189). Aan te nemen is dat Constantijn een afschrift van dit versje aan de Duartes heeft gestuurd en dat Béatrix het aldaar heeft gezien.

Mevrouw,

Ik dank u nederig, dat u mij eigenhandig hebt willen verzekeren van de gunst van uw herinnering, en dat het u aangenaam was dat ik van tijd tot tijd eraan dacht te informeren naar de stand van uw zaken. U zult mij, alstublieft, recht doen door ervan overtuigd te zijn dat het diensten zijn die afkomstig zijn uit de goede helft van het hart, waar onoprechtheid onbekend is. Ik betreur het dat ik geen tastbaarder getuigenis ervan kan geven. Wellicht had ik nauwelijks gearzeld mij in Antwerpen daarvan mondeling te kwijten, als u zo goed was geweest mij te verwittigen van uw voornemen de muzikale familie te bezoeken; en zeker, zoals ik mij dat voorstel, zou het gesprek plezierig zijn verlopen en ertoe hebben bijgedragen gedurende enige tijd uw gedachten af te leiden van de vele nare onderwerpen die uw rust verstoren. Want tenslotte, Mevrouw, als doornen kunnen verwonden, zouden klavecimbels kunnen helen.⁷⁴ Voorts zou de geschiedenis van het keurs en wat daarmee is verbonden, niet zonder commentaar zijn voorbijgegaan,⁷⁵ en zouden we misschien uitkomen op het oude refrein 'dat het toegestaan is te vereren, enz.'⁷⁶

Ik zie dat het hoofd van de familie zich de eer van nog meer bezoeken van u in het vooruitzicht stelt.⁷⁷ Bij een dergelijke gelegenheid hoop ik dat een beetje voorkennis het mij mogelijk zal maken mijn bezigheden zó te regelen, dat ik aan de ontmoeting kan deelnemen. Mocht het tegendeel mij wedervaren, Mevrouw, omdat ik in het geheel geen eigen baas ben, dan zult u wel genadiglijk willen aannemen dat dat tot mijn grote spijt zou zijn. Als u mij bij voortduring de genade bewijst ervan overtuigd te blijven, zoals ik u nederig smeeek, dat ik met alle verschuldigde eerbied en met alle mogelijke toewijding ben, enz.

74 De Franse woordspeling met 'épinés' (doornen) en 'épinettes' (klavecimbels) gaat in de vertaling verloren. Constantijn citeert hier de slotregel van zijn gedicht 'Sur mon espinette' (24 februari 1652; Worp, *Gedichten*, 5, 25-26): 'Si l'espine a blessé, l'espinette a guer?' (Als de doorn heeft verwond, heeft het klavecimbel genezen).

75 Zie het gedicht 'La relique' van 30 juli 1653 (nr. 17).

76 Zie Georges Batailles luitlied *Cessez mortels*, dat al is genoemd in Constantijns brief van 24 juli 1653 (nr. 15). Zie afbeelding pp. 36-37.

77 Kennelijk schreef Diego Duarte gelijktijdig aan Constantijn.

Na de voorgaande brief was er enkele maanden geen epistolair contact tussen Béatrix en Constantijn. In juli 1655 reisde Constantijn in gezelschap van zijn zoon Constantijn junior, William Swann en Diego Duarte naar Brussel.⁷⁸ Hij kwam op 19 juli aan en bezocht Béatrix nog dezelfde dag, ten minste in gezelschap van zijn zoon.⁷⁹ De volgende dag en de dag daarop maakte hij zijn opwachting bij koningin Christina van Zweden, die toen in Brussel verbleef. Constantijn verliet Brussel op 22 juli en was op 31 juli weer terug in Den Haag. Drie weken later schreef hij weer aan Béatrix.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
21 augustus 1655

Mevrouw,

Later dan zou moeten kwijt ik mij van de opdracht die u zo goed was mij bijna een maand geleden te verstrekken, omdat ik, na nog enige weken aan die reis te hebben besteed, bij mijn terugkeer genoodzaakt was het merendeel van de composities, die u wilde ontvangen, op te schrijven, waar ik mij tot heden op mijn geheugen had verlaten. Deze kleine genoegens, Mevrouw, worden door dikwijls ernstiger bezigheden gehinderd, zoals u weet dat het diegenen overkomt, die zich enige tijd niet met hun zaken hebben bemoeid. Bovendien was de kopiist afwezig, die ik pleeg te gebruiken voor het netschrijven, teneinde mijn voortbrengselen het beetje aanzien te geven dat zij zozeer behoeven, en eerst sedert twee

⁷⁸ Unger, *Dagboek*, 57.

⁷⁹ Constantijn junior beschrijft dit bezoek in zijn brief aan zijn broer Christiaan van 12 augustus 1655 met de volgende woorden: 'Chez Madame de Lorraine surtout nous avons esté très-bien receus. La Princesse sa fille est devenue fort grande, elle a beaucoup d'esprit en je n'ai guère veu de filles mieux eslevées qu'elle' (Vooral bij Mevrouw van Lotharingen zijn wij zeer goed ontvangen. Haar dochter de prinses is heel groot geworden, zij is heel gevat en ik heb zelden beter opgevoede meisjes gezien dan zij). Zie Christaan Huygens, *Œuvres complètes*, I, 343.

dagen profiteer ik weer van zijn hulp. U zult mij recht doen door, alstublieft, deze verontschuldigen als zo gewettigd te aanvaarden als ze zijn, en te geloven dat niets ter wereld in staat is iets af te doen aan de onmiddellijke gehoorzaamheid die ik altijd aan al uw opdrachten heb bewezen, en aan datgene wat op enigerlei wijze betrekking heeft op de weldaad van uw diensten en uw voldoening betreft. Ik wens, Mevrouw, dat u deze gevoelens zult blijven vinden in deze kleine misbaksels van een slecht gestemd hoofd. Dat is niet altijd zo, wanneer men de moeite neemt op zijn gemak de zaken te bekijken die aanvankelijk aantrekkelijk leken te zijn. Ik vertrouw op het succes en ben tevreden met de eer u te hebben gehoorzaamd.

Als u volhardt in uw wens mij de eer te gunnen van het bezit van uw fraaie beeltenis voor mijn verzameling, waar iedere andere schoonheid aan haar eerbied zal betuigen, zal dit een gunst zijn die ik elke dag van mijn leven zal waarderen en die, zo mogelijk, mij zal maken, meer nog dan ik het reeds ben, en meer dan wie ook ter wereld maar kan zijn,

Mevrouw,

uw [enz.]

Als Mejuffrouw Beauvais,⁸⁰ voor wie ik een zo diepe verering voel, de goedheid zou hebben mij met dezelfde genade te begunstigen als die ik van u vraag, voordat het vogeltje gevlogen is, zou zij zich alleen maar gelukkiger kunnen voelen in haar huwelijk, door de ontelbare goede wensen waarmee ik haar zou doen vergezellen, en waarmee ik niet nalaat haar ook zonder huwelijksgeluk in grote overvloed te begiftigen.

80 Béatrix' jongere zuster Marie-Henriëtte de Cusance zou op 2 september 1655 in het huwelijk treden met Ferdinand-François-Juste de la Rye de la Palud, Markies van Varambon.

81 De Princesse Royale is Maria Henriëtte Stuart, dochter van de Engelse koning Karel I en weduwe van stadhouder Willem II. Mevrouw de Douairière is uiteraard Amalia van Solms. Maria Henriëtte en Amalia hadden geregeld ernstige onenigheid met betrekking tot de voogdij van de jonge Willem III, geboren in 1650 na de dood van zijn vader Willem II.

Na de vorige brief was er wederom een onderbreking in het briefcontact. In januari 1656 was Béatrix weer in Antwerpen bij de Duartes en schreef vandaar aan Constantijn.

***Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
22 januari 1656***

Mijnheer van Zuilichem,

Ik kan u niet meer zeggen dan dat, als ik u minder vaak schrijf dan ik aan u denk, dat komt omdat ik u dan elk ogenblik zou schrijven en u zou afleiden van uw schone en goede bezigheden, waaraan uw tijd beter is besteed dan aan het lezen van mijn verwarde geschrijf.

Ik ben gelogeed bij Mijnheer Duarte, het vriendelijkste huis van Antwerpen. Ik had gisteren de eer Mevrouw de Princesse Royale te ontmoeten, die mij zei op de best mogelijke voet te staan met Mevrouw de Douarière, haar schoonmoeder.⁸¹ Ik heb mij daarover zeer verheugd en ik geloof dat uw wijs beleid hieraan goede diensten heeft bewezen. Schrijft u mij regelmatig hoe Mijnheer de Prins van Oranje het maakt gedurende het stilzwygen van Mevrouw zijn Moeder, die ik tot het uiterste respecteer.⁸²

Ik laat het aan Mijnheer Duarte over u de nieuwtjes van hier te vertellen en hoe de muziek steeds beter wordt. Ik denk dat u daarin ook nog steeds uitblinkt, omdat uw zoons uit Frankrijk zijn teruggekeerd en de beroemdheden van Parijs hebben ontmoet.⁸³

82 De Prins van Oranje is Willem III. Mevrouw zijn Moeder is Maria Henriëtta Stuart, de Princesse Royale.

83 Constantijns zoons Christiaan en Lodewijk waren in juli 1655 naar Parijs gereisd en in november teruggekeerd. De heenreis ging over zee van Brielle naar Dieppe, de terugreis over land via Sedan en Luik, in beide gevallen om het oorlogsgebied in de Spaanse Nederlanden te vermijden. In Parijs heeft Christiaan onder meer Jacques Champion de Chambonnières, Pierre de la Barre en zijn kinderen en Thomas Gobert ontmoet.

Ik zou u duizendmaal excuus hebben moeten maken vanwege het portret dat u wenst, als de schilder niet zo lang ziek was geweest; dat is de reden waarom hij niets heeft gedaan, maar het zal er deze lente zonder mankeren van komen, en ik ben intussen voor altijd en met heel mijn hart,

Mijnheer van Zuilichem,

uw toegewijde vriendin
Béatrix.

31

Constantijn had, kennelijk al vóórdat hij de voorgaande brief ontving, vernomen dat Béatrix zich in Antwerpen bevond met haar dochter Anne. Hij had al enkele maanden niets van haar gehoord en besloot een quasiverontwaardigde brief te schrijven aan Diego Duarte.

***Constantijn (Den Haag) aan Diego Duarte (Antwerpen)
24 januari 1656***

Mijnheer,

Het kost mij grote moeite mij te houden aan de regels van de naastenliefde en u niet het grote geluk te benijden dat Mevrouw onze beminnelijke Hertogin met een zo schoon gevolg naar uw woning heeft geleid. Als mijn geluk had toegestaan dat ik tezelfdertijd daar was, denk ik dat ik had kunnen helpen door het meebrengen van aangename klanken om haar te verplichten niet te klagen dat zij de moeite had genomen u te bezoeken. Daar zulks niet het geval is, verzoek ik u haar te betuigen, hoe zwaar het ongeluk op mij drukt en vervolgens, alstublieft, dat het te lang geleden is dat zij moet hebben ingezien hoezeer ik verliefd ben op zowel haar grote schoonheid als het geestige karakter dat die schoonheid bezielt, om mij zes maanden te laten wachten op het portret waarop zij mij liet hopen; dat, mocht zij zo goed zijn om zich te haasten om dit grote

tijdverlies goed te maken, onze verhouding kan blijven zoals zij is. Maar als men mijn geduld te zwaar beproeft, weet ik niet wat er zou kunnen worden van onze verwantschap door Adam en Eva. Elke muzikale ziel is goed en goedaardig, maar de zachtmoedigsten worden de kwaadsten als een rechtmatige woede hen verhit, en ik waarschuw bij voorbaat dat men evenzeer moet oppassen voor mijn woede als voor mijn liefde. En ik verzeker uit gewoonte en verplichting dat ik ben,

[enz.]

32

Onmiddellijk na verzending van de vorige brief ontving Constantijn Béatrix' brief van 22 januari, waarop hij direct antwoordde.

***Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Antwerpen)
25 januari 1656***

Mevrouw,

Ik had net een brandbrief geschreven, waarvan Mijnheer Duarte u misschien de inhoud wel zal willen meedelen, toen tezelfdertijd en op het moment van vertrek van de gewone post de brief, die u mij heeft willen schrijven op de 22ste dezer, mij werd overhandigd. Ik ben daardoor weer bij mijn zinnen, Mevrouw, en vraag u vergiffenis voor de uitbarstingen van zowel mijn liefde als mijn woede. Ik ben volkomen bereid u te gehoorzamen, ook in de lange afwachting van het portret dat ik zo vurig wens, wat wel een van de beste bewijzen is van volkomen berusting die ik u, naar het mij lijkt, kan geven.

Het doet mij goed te vernemen dat de Princesse Royale u heeft willen inlichten over haar vergelijk met Mevrouw de Prinses van Oranje, haar schoonmoeder. Door dit aldus naar buiten te brengen, erkent zij haar in het hart te hebben gesloten, en ik hoop dat zij daar wortel zal schieten zoals behoort, teneinde de vruchten op te leveren die dit huis zich met reden daarvan wenst.

Tevergeefs, Mevrouw, zal ik u zeggen hoezeer het mij spijt dat ik niet in het harmonieuze huis zal zijn terwijl u het met uw edele tegenwoordigheid verlicht. Dit kan slechts dienen om mijn spijt te vergroten. Tegen Pasen echter hoop ik gelegenheid te vinden om mij op mijn slechte fortuin te wreken en ik zal u dan te Brussel kunnen horen verhalen over het goede leven dat u in Antwerpen zal hebben geleid. Als ik daar zou verschijnen zonder een aantal nieuwe sarabandes, zowel voor de luit van Mevrouw uw Doorluchtige Prinses,⁸⁴ als voor het klavecimbel van haar, die haar heeft voortgebracht, dan zal ik verdragen dat men mij daar ijskoud zal ontvangen, dat men mij iedere verwantschap door Eva en Adam zal ontzeggen en dat men mij niet zal toestaan u in een tweegesprek te zeggen dat, zolang mijn mond zal kunnen spreken, deze niet zal ophouden overal te verkondigen dat ik, met meer vuur dan welke levende ziel ook, ben, enz.

Den Haag, in grote haast, enz.

33

Een antwoord van Béatrix op de voorgaande brief is niet bekend. In april 1656 reisde Constantijn naar Brussel vanwege zaken van het Oranjehuis.⁸⁵ Hij arriveerde er op 8 april. Hij wilde of kon Béatrix niet onmiddellijk opzoeken. Op 16 april ontving hij haar groeten. In zijn reisdagboek noteerde hij: 'Den 16en [April] Paeschdagh [...] De Hertoginne van Lorrain van mijne komst kennisse gekregen hebbende, doet mij groeten ende complimenteren.' Op deze dag schreef hij twee gedichten, aan haar gericht. Het is niet duidelijk of dit gebeurde vóór of na het ontvangen van de groeten.

16 april 1656 (Pasen)

84 De luit spelende doorluchtige prinses is Béatrix' dochter Anne.

85 Een reisverslag door Constantijn is bewaard gebleven als 'Negotatie tot Brussel' in het Koninklijk Huisarchief te Den Haag, Archief Huygens G1, nr. 2-7. Over de missie zie Hofman, *Constantijn Huygens*, 258-266.

À LA DUCHESSE DE LORRAINE⁸⁶

Mon illustre cousine en Adam et en Ève;
Croirez-vous bien qu'un mal, qui jour et nuit sans trefve
Tente ma patience et m'exerce aux tourmens,
M'a ravi, ces huit jours, mes plus beaux sentimens?
Que j'en suis estourdi de coeur et de cervelle,
Et ne distingue plus La Haye de Bruxelles,
La teste du chapeau, les chausses du pourpoint?
Croyez-le, ma Duchesse, et ne vous raillez point:
La chose, à mon advis, n'est que trop reconnue,
Si je suis dans Bruxelles et ne vous ay point veue.

[Aan de Hertogin van Lotharingen.

Doorluchtige verwante door Adam en Eva, wilt u wel geloven dat een pijn, die dag en nacht zonder ophouden mijn geduld op de proef stelt en mij kwelt, mijn mooiste gevoelens deze week in verrukking heeft gebracht? In die mate dat mijn hart en mijn hoofd bedwelmd zijn en tussen Den Haag en Brussel, tussen hoofd en hoed, en tussen kousen en wambuis geen verschil meer zien? Geloof mij, mijn Hertogin, en spot er niet mee. De zaak is naar mijn mening maar al te duidelijk, als ik in Brussel ben en u in 't geheel nog niet heb gezien.]

April 1656

VISITE FAILLIE⁸⁷

Je ne sçay quel malheur ma fortune me couve:
Tout ce dont je poursuis la présence me fuit.
Cousine, vous aviez si bonne grâce au lict;
Soyez un peu malade, afin qu'on vous y trouve.

86 Naar Worp, *Gedichten*, 5, 55.

87 Naar Worp, *Gedichten*, 6, 55-56.

[Vergeefs bezoek.

Ik weet niet wat voor ongeluk mijn lot mij bezorgt, alles wat ik wil zien ontvlucht mij. Verwante, u zag er zo mooi uit in bed. Wees eens wat ziek, zodat ik u daar vind.]

34

Twee dagen later, op 18 april, ontving Constantijn vier flessen Bourgondische wijn van Béatrix: 'Den 18en [Aprilis] 's Avonds dede mij de Hertogin van Lorraine vier fleschen Bourgonsche wijn vereeren.' Weer een dag later, 19 april, kon hij haar eindelijk bezoeken: 'Den 19en [Aprilis] [...] Dien naermiddagh heb ick de Hertogin van Lorraine wesen begroeten.' Constantijns reisdagboek vermeldt geen verdere bezoeken dan pas voor 29 mei, maar tussentijdse bezoeken lijken geenszins uitgesloten. Op 18 mei schreef Constantijn het volgende gedicht.

18 mei 1656

VIOLE DE GAMBE EN DÉSORDRE⁸⁸

Vostre Instrument, Duchesse, est fort dans mon estime:
C'est pitié de le veoir toucher si rarement,
Car, si je l'entreprens, et l'enjambe et l'anime,
Il respond à mes coups, et vigouusement.
Que si, pour en jouer le grand bransle à la mode
Et nous en réjouir à deux tout nostre soul,
J'y trouve une cheville à dire en quelque trou,
Ne voulez vous pas bien qu'on vous en accommode?

[De viola da gamba in het ongerede.

Uw instrument, Hertogin, staat hoog in mijn achting. Het is jammer het zo zelden te zien worden bespeeld, want als ik het ter

88 Naar Worp, *Gedichten*, 6, 56.

hand neem, tussen mijn benen klem en tot klinken breng, beantwoordt het mijn slagen en dat op krachtige wijze. Als ik, om er de grote branle volgens de mode op te spelen,⁸⁹ en om ons er samen over te verheugen tot we er genoeg van hebben, bij wijze van spreken een stenschroef vind in een of ander gat, wilt u dan niet graag dat men deze aan u aanpast?]

Het volgende eveneens dubbelzinnige epigram, van enkele maanden later, lijkt een repliek te zijn op een reactie op het voorgaande gedicht, hetzij van de zijde van Béatrix, hetzij van iemand anders.

*20 december 1656*⁹⁰

Ay-je mérité qu'on me gronde,
Quand j'ay dit que vos instrumens
Sont fort bons et fort beaux céans,
Mais les plus mal montez du monde?

[Heb ik het verdiend dat men mij berispt, toen ik zei dat de instrumenten in uw huis zeer goed en zeer mooi zijn, maar het slechtst opgetuigd van allemaal?]

35

Een dag na het gedicht over de viola da gamba schreef Constantijn het volgende gedicht.

89 Een branle is een levendige dans in een tweedelige maat, die in een aantal verschillende vormen bestaat.

90 Naar Worp, *Gedichten*, 6, 84.

19 mei 1656

SONGE.

À MADAME LA DUCHESSE DE LORRAINE,
TARDANT DE ME DONNER SON PORTRAIT⁹¹

Que ce portraict est beau, que je le trouve esgal
À l'immortalité de son original.
Qu'il est digne du jour, qu'il mérite sa place,
Qu'il parle doucement, qu'il rit de bonne grâce,
Qu'il fait bon manier ceste gorge et ce sein,
Que tout ce qu'on y touche est ferme et fraix et sain.
Que j'auray du plaisir à faire à cest' image
Sacrifices de voeux, de respects et d'homage!
Ce dis-je, et m'esveillay, et en ouvrant les yeux
Ne vis rien devant moy que la voûte des Cieux;
Beau tableau, si jamais il en fut sur la terre,
Mais tableau, qui pour lors ne put me satisfaire:
Tant j'avoy l'oeil gasté, tant le sens esblouy
D'un peu de vision qui m'avoit réjoui.
Buenas noches, Duchesse, il me tarde et m'importe
De reveoir ce portraict, que, quand vous seriez morte,
Vous ne sçauriez payer avecque moins d'effect
Bonsoir et bonne nuict; ce n'est plus vostre fait
De m'en faire jouir; tout ce que j'en espère
Dépend de mon sommeil, qu'ensuite je préfère
À toute la splendeur de tous les yeux ouverts,
Fussent-ils les plus beaux de Bruxelle et d'Anvers.
Exceptez seulement les deux vostres, Cousine,
Qui mettent corps et coeurs en flamme et en ruine.
Seroit-ce pour cela que vous me les cachez?
Servez-vous de prétexte, et, pour le moins, tachez
D'estre perfide et bonne, avare et pitoyable.

91 Naar Worp, *Gedichten*, 6, 56-58.

Quant à moy qui, reduict de l'histoire à la fable,
De la fable me doibs contenter au besoin.
Je vous baise les mains, et vous rens vostre soing
Et parole de bouche, et paroles escrites,
En vous remerciant du bien que vous vous feistes.
Quand, pour vous resjouir, vous voulustes sçavoir
Combien de moiz un fol pourroit vivre d'espoir.
C'en sont dix, c'en sont douze, et c'en est bien vingtaine.
Estes-vous satisfaicte, ou prendrez-vous la peine
D'encor vous esgayer à mes pauvres despens?
Certes c'en est assez; n'y perdez plus de temps.
Et si la planche en fin, ou la toile promise,
Ne se verra jamais rendue ni conquise,
Permettez au cousin en Adam seulement
L'innocente faveur de dormir doucement.
Vous voyez ce qu'il peut à l'heure qu'il sommeille,
Et ce qu'il ne peut pas quand vous voulez qu'il veille.
Ne le vueillez donc plus; puisque dedans ses yeux
Il trouve ce portraict qu'on luy refuse, et mieux.
Car c'est vous qu'il y trouve et tant que la nuict dure
Il possède en son lict cest'aymable figure.
Bref, voyez-vous, Cousine, (et soit dit entre nous)
Il ne tient qu'à luy seul qu'il ne couche aveq vous.

[Een droom. Aan Mevrouw de Hertogin van Lotharingen, die treuzelt mij haar portret te geven.

Hoe mooi is dit portret, dat ik even onsterfelijk vind als het model. Hoezeer is het waard te worden gezien, hoezeer verdient het zijn plaats, hoe zacht spreekt het, hoe bekoorlijk lacht het, hoe goed komen hals en borst erop tot hun recht, hoezeer is alles wat men aanraakt stevig, fris en gezond! Wat zou het mij een genoegen doen dit portret mijn heilwensen aan te bieden en het mijn eerbied en lof te betuigen!

Dit zeg ik en ik ontwaak, en de ogen openend zie ik niets anders voor mij dan het hemelse gewelf. Een mooi schilderij zoals

er nooit één op aarde was, maar ook een schilderij dat mij nu niet tevreden kan stellen, zózeer is mijn oog verwend, zózeer zijn mijn zintuigen verblind door een klein visioen, dat mij vreugde had gebracht.

Goede nacht, Hertogin, ik verlang ernaar en hecht eraan dit portret te ontvangen, zodat ik u, als u zou zijn overleden, met niet minder uitwerking goedenavond en goedenacht zou kunnen wensen. Het is niet meer in uw macht mij er genoeg mee te doen. Al hetgeen ik ervan hoop hangt af van mijn slaap, waaraan ik vervolgens de voorkeur geef boven de pracht van alle open ogen, zelfs de mooiste ogen van Brussel en Antwerpen, met als enige uitzondering de twee van u, verwante, die hart en lijf in vlam zetten en naar de ondergang leiden. Is dat de reden waarom u ze voor mij verbergt? Grijp het voorwendsel aan en probeer ten minste trouweloos en goed, gierig en deerniswekkend te zijn. Wat mij betreft, ik ben teruggeworpen uit de werkelijkheid in het verzinsel, en met het verzinsel moet ik genoeg nemen.

Ik kus u de hand en zorg voor u, met gesproken en geschreven woorden, door u te bedanken voor het goede, dat uzelf voorneemt. Als u, om u te vermaken, zou willen weten hoeveel maanden een dwaas in hoop kan leven: dat zijn er tien, twaalf en een dikke twintig. Stelt dat u tevreden, of neemt u de moeite u nogmaals ten koste van mij vrolijk te maken?

Het is nu waarlijk wel genoeg; en verlies niet nog meer tijd eraan. En als uiteindelijk het paneel of het beloofde doek nooit wordt overhandigd of bezorgd, gun dan aan uw verwant in Adam het onschuldige voorrecht van een zoete nachtrust.

U ziet wat hij vermag in het uur van zijn slaap, en wat hij niet kan als u wilt dat hij wakker blijft. Neem het hem niet langer kwalijk. Want in zijn ogen vindt hij het portret dat hem geweigerd werd, en béter nog. Want u bent het die hij daar vindt, en zolang de nacht duurt, bezit hij in zijn bed deze lieflijke verschijning. Kortom, u ziet, verwante – het blijve onder ons – het hangt enkel van hem af of hij met u slaapt!]

Op 29 mei bracht Constantijn Béatrix een bezoek, dat een onverwachte wending kreeg. Bij het weggaan kwam juist de Engelse koning in ballingschap, Karel II, bij Béatrix aan en deze liet Constantijn terugroepen om met hem mee naar binnen te gaan. Aldus geschiedde: ‘Weinigh daernaer, also ick van de Hertoghinne van Lorraineen uijt quam rijden, de Coningh de poorte in rijdende, dede hij mij roepen om met hem daerbinnen te gaen, ende ben in die conversatie gebleven den ganschen naermiddagh tot tegens den avond.’⁹²

Constantijn was op 27 juni terug in Den Haag. Hij schreef enkele maanden later weer aan Béatrix, kennelijk naar aanleiding van alarmerend nieuws over haar. Vermoedelijk betrof het haar financiële situatie en de geruchten over een verzoening van Hertog Karel met zijn wettige echtgenote Nicole van Lotharingen.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
16 november 1656

Mevrouw,

Midden in de nieuwe storm die uw rust zojuist heeft verstoord, dacht ik dat mijn geschrijf even ongelegen als nutteloos zou zijn. Nu men mij verzekert dat Mevrouw de Prinses weer bijna gezond is en u uw kalmte hebt hervonden,⁹³ en nu dat, zoals wij vaak hebben gezongen:⁹⁴

Luy qui sent tous les maux que sentent les humains,
À vostre âme estonnée a rendu la constance,
La paix à vostre esprit et la force à vos mains,

⁹² Den Haag, Koninklijk Huisarchief, Archief Huygens GI, nr. 2-7 (Negotiatie tot Brussel), 48.

⁹³ Mevrouw de Prinses is Béatrix' dochter Anne.

⁹⁴ De drie versregels lijken ontleend aan de psalmen, maar ze komen in het Geneefse psalter niet voor. Ze zouden uit een andere Franse berijming kunnen komen, zoals die van Jean-Antoine de Baïf, Philippe Desportes of Antoine Godeau.

[Hij die alle smarten voelt, die de stervelingen voelen
Heeft aan uw verstoord gemoed de standvastigheid hergeven,
Aan uw geest de rust, en aan uw handen de kracht,]

wil ik u verzekeren dat nimmer andermans bezoeken mij meer hebben bewogen, en dat nog nooit de bevrijding daarvan mij meer vreugde heeft gebracht. Ik verzeker u dat, Mevrouw, in weinig woorden, omdat ik niet voldoende geschikte woorden kan vinden om te laten blijken wat ik in mijn hart voel, noch om u te verzekeren, hoe graag ik dat ook zou willen kunnen, met hoeveel vuur ik aanspraak maak op de eer onvoorwaardelijk te worden geacht te zijn, enz.

37

Begin 1657, om precies te zijn van 25 januari tot 26 februari, was Constantijn opnieuw in Brussel voor onderhandelingen ten behoeve van het Oranjehof.⁹⁵ Het lijkt zeker dat hij Béatrix heeft opgezocht en met haar een aantal zaken heeft besproken waarop hij in de volgende brief terugkomt.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
12 maart 1657

Mevrouw,

Ik vervul zo snel ik kan een belofte, die ik gedaan heb aan uw voortreffelijke kleine prins.⁹⁶ Het wordt tijd dat hij begint te wennen aan het pistooltjeschieten en slechts zijn moeder kan daarover werkelijk bezorgd zijn.

⁹⁵ Unger, *Dagboek*, 59-60.

⁹⁶ De kleine prins is Béatrix' zoon Charles-Henri, in 1657 acht jaar oud.

Ik zeg u nederig dank vanwege de boodschap die u voor mij aan Justus hebt willen overbrengen.⁹⁷ Hij heeft beloofd zijn opdrachten binnen drie weken te zullen uitvoeren, die mij even lang zullen vallen als evenveel maanden. Mijn geduld zal zich er evenwel in schikken, als u toestaat dat de kopie die ik zal ontvangen naar het origineel wordt bijgewerkt, in een enkel half uur, hetgeen de gunst is waarop deze Justus mij heeft doen hopen, en waarom ik onderdanig vraag. Als u mij erover berispt, zal ik antwoorden: ‘Rustig maar, maak maar niet zo veel leven, neem een beslissing naar uw genoegen, dat ook altijd het mijne zal zijn.’

De aanbevelingen die u mij hebt willen zenden voor het hof hier zijn met verschuldigde eerbied ontvangen, in een algemene vreugde over het verlies dat u hebt geleden in de persoon voor wie ik heb beloofd het *Requiem* op mijn luit en viola da gamba te zullen spelen.⁹⁸ Ik zal vasthouden aan een gedane belofte, als u mij de eer doet toe te staan dat ik te zijner tijd word ingelicht over de gevolgen van dit succes. Deze kunnen zo goed niet zijn of ik wens ze nog oneindig beter, en ik ben, met de vurige hoop dat u gelooft dat ik ben, enz.

38

De volgende brief, van enkele maanden later, is vermoedelijk een vertraagd antwoord op de vorige. Béatrix gaf hem mee aan Richard Flecknoe,⁹⁹ om hem naar Constantijn te brengen, maar om de een of andere reden lukte dat niet, zodat de brief weer terugging naar Ant-

97 Justus is de Antwerpse schilder Justus van Egmond. In dezelfde periode vervaardigde hij portretten van de kinderen van Béatrix, die zij naar hertog Karel in Toledo stuurde.

98 Nicole van Lotharingen, de wettige echtgenote van hertog Karel, was op 20 februari 1657 overleden. Daardoor was in beginsel de weg vrij voor een wettig huwelijk van Béatrix met hertog Karel.

99 Richard Flecknoe was een jezuïtische lekenbroeder, dichter en toneelschrijver. Hij verkeerde in het gevolg van Béatrix en haar zuster Marie-Henriëtte. Hij heeft ook enkele gedichten aan beide vrouwen gewijd. Zie zijn boek *A Relation of Ten Years of Travel* (London, 1656). Ook was hij een beschermeling van de hertog en hertogin van Newcastle. Zie Kebblsek, *Verstroosting*, 105.

werpen en Constantijn hem van Béatrix persoonlijk in ontvangst nam tijdens zijn bezoek aan die stad van 17 tot 21 juli.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
27 juni 1657

U zult ongetwijfeld verbaasd zijn dit kleine blijk van mijn gedachtenis te ontvangen, omdat ik u dit niet vaak geef. Maar dat is waarlijk niet omdat ik u niet graag mag en niet ten zeerste hoogacht, maar het is de luiheid om te schrijven, die me doet denken dat brieven maar een zwak blijk van vriendschap zijn, vooral de mijne, die niets prettigs in zich hebben, noch wat betreft de inhoud noch wat betreft het schrift.

Ontvangt u toch dit gekrabbel als verzekering dat ik dikwijls verlang u te zien en u te horen met uw muziek. De heer Flecknoe, brenger dezès, zal daarvan kunnen getuigen, en ook hoezeer ik met heel mijn hart ben uw toegewijde en de u toebehorende

Béatrix.

39

Op 23 juli was Constantijn terug in Den Haag. Op 20 augustus ging hij met zijn zoons en dochter en denkelijk met wat personeel ('cum familiâ') naar Zuilichem, de heerlijkheid in de Bommelerwaard, waarvan hij heer was. Van daaruit schreef hij aan Béatrix.

Constantijn (Zuilichem) aan Béatrix (Brussel)
30 augustus 1657

Mevrouw,

Van oordeel zijnde dat heel het kleine inkomen dat ik op de wereld heb, niet toereikend zou kunnen zijn om aan de verplichtingen te voldoen die ik jegens u heb, verzoek ik u nederig ermee in te stemmen dat ik u, in

plaats van fraaie klinkende munt, die ik niet heb, als gedeeltelijke betaling een aantal kostbare stenen aanbied, die mij worden geleverd door de rijke oever van een zekere grote rivier die aan mijn gebied grenst,¹⁰⁰ waar de mijnen en ik al bijna twee weken alleen maar eraan denken iets te zoeken en te verzamelen dat ter verfraaiing van uw kabinet zou kunnen dienen.¹⁰¹ Wilt u alstublieft deze kleine hoeveelheid in ontvangst nemen als een proeve van hetgeen ik in staat ben te leveren. En als het materiaal of de vormen ervan u dermate bevallen dat het u ook zou behagen deze rijkdommen in grotere overvloed te vergaren, dan behoeft u maar te kikken en hele schepels worden u toegezonden, opdat u naar believen kunt uitzoeken wat waard lijkt behouden te worden, in de ogen van enige zeer betrouwbare en deskundige edelsteenbewerkers, die met kleinoden van zo grote waarde weten om te gaan. Ik zal hierover, Mevrouw, de opdrachten die u zich wilt verwaardigen mij te zenden in Den Haag afwachten, waarnaar ik over enige dagen terugkeer en waar ik zal wensen nog de eer te hebben de goede kopie uit Antwerpen te vergelijken met het fraaie origineel uit Franche-Comté, alvorens men het ons ontnemt om het naar Spanje te brengen, zoals het gerucht gaat,¹⁰² en waarover niemand meer ontdaan is dan,

Mevrouw,

uw, enz.

100 Constantijns heerlijkheid Zuilichem ligt aan de Waal.

101 Het is natuurlijk niet uitgesloten dat Constantijn de stenen aan de oever van de Waal heeft verzameld, maar het is wel heel toevallig dat hij net enkele weken eerder, 10 augustus 1657, de Antwerpse kunsthandelaar Matthijs Musson per brief bedankte voor de toezending van een achttal stenen. Zie Denucé, *Na Pieter Pauwel Rubens, 173-174*. Aan te nemen is dat hij de stenen uit Antwerpen naar Béatrix zond.

102 Béatrix was voornemens hertog Karel in Toledo in krijgsgevangenschap op te zoeken.

Huis Zuilichem, in de Bommelerwaard. Tekening door J. van der Ulfft, zeventiende eeuw.

40

Constantijn ontving uiteindelijk Béatrix' portret, vermoedelijk geschilderd door Justus van Egmond. Hij vervaardigde het volgende versje op het portret.

Hofwijck, 15 september 1657

SUR LE PORTRAICT DE LA DUCHESSE DE LORRAINE¹⁰³

Ce soleil que l'on voit briller de toutes parts,
De toutes parts se trouve en brouillarts et nuages:
Quel sera son esclat, quand sorti des orages
Il aura dissipé nuages et brouillarts!

¹⁰³ Naar Worp, *Gedichten*, 6, 225.

[Op het portret van de Hertogin van Lotharingen.

Deze zon, die men aan alle kanten ziet schijnen, bevindt zich aan alle kanten te midden van mist en wolken. Wat zou zijn schittering zijn wanneer hij, na de stortbuien, de wolken en de mist zal hebben verdreven!]

41

Béatrix' antwoord op Constantijns brief van 30 augustus 1657 (nr. 39).

*Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
18 september 1657*

Mijnheer van Zuilichem,

Het verheugt mij altijd zeer als ik een blijk van uw gedachtenis ontvang. Denkt u zich dus in hoe groot mijn vreugde was bij het ontvangen van de doos, die u mij hebt gestuurd, met een zo grote hoeveelheid van die blijken. Want ik ben er zeker van dat u even vaak aan mij hebt gedacht als u steentjes in papier hebt verpakt, waarvan ik de namen zeer bewonder en ook uw vernuft, dat dit heeft bedacht. En zoudt u een van deze pakjes hebben behouden, dan zou daarin geen kwaad hebben gestoken. Ik dank u voor alles duizendmaal en niets is mooier dan de mutsen en de schoenen en al het andere ook, maar genoeg daarover.

U spreekt over stenen omdat u graag nieuws wilt horen over mijn reis naar Spanje, die ik, als het aan mij had gelegen, vier maanden geleden al had kunnen maken. Maar ik wilde dat alles een beetje beter op elkaar afgestemd en geregeld was door mijn vertegenwoordiger,¹⁰⁴ die ik naar Zijne Hoogheid heb gezonden en die mij meedeelt, in zijn brief van 15 augustus uit Madrid, dat hij toestemming heeft om genoemde Hoogheid op de 17de van diezelfde maand in Toledo te bezoeken en met hem te praten, zodat ik binnenkort nauwkeuriger zal weten wat ik zal doen.

104 Claude-François Pelletier, haar secretaris.

Ziedaar de stand van zaken rond uw arme Béatrix, die u steeds zal liefhebben en hoogachten, waar zij zich bij haar leven ook moge bevinden. Mocht u bij toeval een lakdoosje vinden dat geschikt is om steentjes op watten in te leggen, dan zoudt u mij een groot plezier doen mij dat te zenden.

42

Van midden september tot midden december was Constantijn ernstig ziek, op 16 december was hij voor het eerst weer buiten. Wellicht heeft hij daarom niet gereageerd op de voorgaande brief. Diego Duarte lichtte Béatrix in over zijn ziekte en zijn beterschap. Vervolgens stuurde Béatrix een niet bij name genoemde persoon met de volgende brief naar Den Haag om hem aan Constantijn verslag over haar situatie te laten uitbrengen.

***Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
6 januari 1658***

Als Mijnheer Duarte mij niet had verzekerd dat het u beter gaat, zou ik zeer bezorgd zijn omdat ik zo lang geen woordje van uw hand heb gezien. Ik vertel u verder geen nieuws over mij omdat bringer dezès u alle bijzonderheden kan meedelen. Ik bezweer u gunstig te willen reageren op het verzoek dat hij u zal doen, waarbij ik u verzeker dat ik daarbij zeer betrokken ben. Dit zou een reden te meer zijn voor de verplichting steeds te zijn,

uw toegewijde en toegedane
Béatrix.

43

Constantijn ontving de voorgaande brief op 10 januari. Wij weten niet wat de bringer ervan aan hem heeft gezegd en gevraagd. Constantijn

heeft zijn antwoord per brief gegeven en vermoedelijk aan de bezorger van Béatrix' brief meegegeven. Béatrix ontving deze brief, die niet bewaard is gebleven, in Antwerpen. De volgende brief is Béatrix' antwoord erop.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
7 februari 1658

Ik ben nog nooit zo gelukkig geweest als bij het ontvangen van uw brief in Antwerpen. Teneinde mijn best te doen voor de zaak, waarover u mij aanspreekt namens de Koningin van Bohemen, aan wie ik iedere dienst wil bewijzen die zij van mij verlangt,¹⁰⁵ omdat ik sedert lange tijd en met alle eerbied en genegenheid haar nederige dienaress ben, deel ik u mede dat de bisschop van Antwerpen toevallig hier is,¹⁰⁶ die ik, zodra ik uw brief had ontvangen, vanmorgen ben gaan opzoeken, en tegen wie ik heb gezegd wat u mij opdraagt. Hij heeft mij geantwoord dat hij aan prins Eduard alleen geschreven had over de aankomst van Mevrouw de Prinses Louise te Antwerpen,¹⁰⁷ over de vreugde die hij gevoelde over haar bekering en over de dienst die hij haar zou bewijzen tijdens haar verblijf bij de Engelse Karmelietessen in de stad Antwerpen. Dit is woordelijk wat hij heeft gezegd en ook zei hij dat, als men het afschrift van bedoelde brief wenst, die hij in Antwerpen heeft achtergelaten, hij dat zal toezenden of aan mij geven, indien gewenst, en dat hij er niets meer aan kan toevoegen.

105 Het gaat hier om de kwestie van de overgang van het protestantse naar het katholieke geloof van Louise Maria 'Hollandina' van de Palts, een dochter van protestante (lutherse) Elisabeth Stuart, de Koningin van Bohemen. Louise Hollandina was bij die overgang, die eind 1657 speelde, geadviseerd door de katholieke Maria Elisabeth van den Bergh. Laatstgenoemde was een telg uit het geslacht van de katholieke graven Van den Bergh. Zij was in 1630 gehuwd met Eitel Friedrich prins van Hohenzollern Hechlingen, graaf van Sigmaringen, maar sinds 1635 van hem gescheiden, en leefde in de Republiek. In 1648 was zij tot Markiezin van Bergen op Zoom erkend. Kennelijk wilde de Koningin van Bohemen van Béatrix meer te weten komen over de geloofsovergang van haar dochter. Maria Elisabeth was een volle nicht van Béatrix: Maria Elisabeths moeder Margaretha van Wittem was een zuster van Béatrix' moeder Ernestine van Wittem.

106 De bisschop van Antwerpen was, sinds 1652, Marius Ambrosius Capello.

Ik heb wel bemerkt dat deze bisschop zeer bevriend is met de dame die de koningin van Bohemen zoveel ongenoegen heeft berokkend.¹⁰⁸ Ik betreur ten zeerste dat ik u niet alles kan zenden wat zij verlangt, want ik zou van harte willen bijdragen aan haar vertroosting, omdat ik haar zeer beklaag. Ik verzoek u dringend haar hiervan te verzekeren, en ook van mijn nederige eerbied. Wat u aangaat, weest u ervan overtuigd dat ik jegens u alle dankbaarheid en achting gevoel die ik u verschuldigd ben en evenzeer alle vriendschappelijke gevoelens koester voor uw wonderbaarlijk kwaliteiten, aangezien ik nimmer de vriendschap genoeg kan waarderen, die u voor mij voelt.

Wat mij aangaat, wil ik u nog dit zeggen dat u beslist iets voor mij kunt doen. Het komt mij voor dat men mij in de huidige omstandigheden recht zou kunnen doen inzake mijn aanspraak op het Markizaat en dat die zou kunnen worden voorgedragen bij mijnheer de prins van Oranje, zodat mij wordt gegeven wat reeds is voorgesteld.¹⁰⁹ Beziet u eens of God voorwaar geen middel schenkt om de politieke onrechtvaardigheid te herstellen, die tegen mij is begaan en of mij geen aanleiding wordt gegeven om u binnenkort te Den Haag in uw aangenaam muzikaal huis te bezoeken.

Weest u ervan overtuigd dat ik u, als dit geluk mij te beurt valt, zal doen weten hoe dankbaar ik ben voor een goede dienst die men mij bewijst. U kunt veel bereiken zoals in het verleden is gebleken en een sprankje hoop voor ons bij uw advies zou mij zeer verheugen, vooral als het erop lijkt dat ik u binnenkort zal ontmoeten.

107 Prins Eduard van de Palts is een jongere broer van Louise Hollandina. Hij was reeds in 1645 katholiek geworden om te kunnen trouwen met Anna Gonzaga, dochter van Carlo I hertog van Mantua. Hij leefde in Frankrijk.

108 Maria Elisabeth van den Bergh.

109 Het gaat hier om het Markizaat van Bergen op Zoom. Door haar verwantschap met de gravinnen Van den Bergh had Béatrix al eerder aanspraak gemaakt op het Markizaat, die was doorkruist door de benoeming van Maria Elisabeth. Laatstgenoemde kwam echter als katholiek in conflict met de protestantse en Oranjegezinde bevolking en werd mede naar aanleiding van de geloofsovergang van Louise Hollandina daarom in januari 1658 uit haar bevoegdheden gezet, hetgeen uiteraard bij Béatrix weer hoop deed opleven op het verkrijgen van het Markizaat. Haar hoop zou overigens ijdel blijken, want op 18 januari 1659 werd Maria Elisabeth weer geheel in haar rechten hersteld.

44

De voorgaande brief werd aan een niet bij name genoemde persoon meegegeven om hem bij Constantijn te bezorgen. Het nu volgende briefje diende om de bringer bij Constantijn te introduceren.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
8 februari 1658

Dit briefje dient slechts om u te zeggen dat, als u mij iets mede te delen mocht hebben dat u niet aan het papier wilt toevertrouwen, u dat kunt zeggen aan de bringer van dit briefje en volledig kunt vertrouwen op hetgeen hij u zegt uit naam van

Béatrix.

45

De twee voorgaande brieven werden met vertraging bij Constantijn bezorgd, die van 7 februari op 11 maart, die van 8 februari op 13 maart. (Het is niet duidelijk waarom Constantijn de twee brieven zo laat en niet gelijktijdig in handen kreeg.) In de tussentijd schreef Béatrix opnieuw.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
28 februari 1658

Het is beter u in afwachting van een langere brief een kort woordje te schrijven dan u in het geheel niet te zeggen dat ik gedaan heb wat ik kon, om te vernemen wat u wilt weten over de Prins van Hohenzollern.¹¹⁰

¹¹⁰ Eitel Friedrich prins van Hohenzollern Hechlingen, de echtgenoot van Maria Elisabeth van den Bergh.

Alles wat ik van hem weet en heb horen vertellen is dat hij in dienst van de keizer was.¹¹¹

Betreffende het feest van gisteren laat ik het verhaal daarover maar aan Mijnheer Duarte over en vertel ik u alleen dat de lintjes voor de borst van Mevrouw van Newcastle helemaal niet zijn getoond, maar dat zij als een echte bruid is verschenen.¹¹² Wat de muziek betreft: wij horen die niet zonder duizendmaal te wensen dat u erbij was.

Overigens denk ik dat ik in Den Haag beslommeringen zal hebben.¹¹³ Als ik u daar niet als vriend had, zoals ik uw vriendin ben, zou ik wanhopig zijn. Ik vertrek pas komende week hiervandaan, zodat ik nog iets van u zou kunnen horen vóór mijn vertrek naar Brussel.

46

Constantijn schreef de volgende brief vóór de ontvangst van de voorgaande brief van Béatrix, maar meldde de ontvangst in een postscriptum.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)

4-5 maart 1658

Mevrouw,

De Koningin van Bohemen heeft mij zojuist haar tevredenheid betuigd dat zij er kennis van heeft dat Mijnheer de Eerwaarde Bisschop van Ant-

111 Eitel Friedrich was inderdaad als veldheer in dienst van de keizer.

112 'Mevrouw van Newcastle' is Margaret Lucas, sinds 1645 de tweede echtgenote van William Cavendish, hertog van Newcastle-upon-Tyne. Tijdens de Engelse Gemeenebestperiode woonden zij in Antwerpen in het Rubenshuis, niet ver van het huis van de Duartes aan de Meir. Op 27 februari 1658 gaven zij een groot feest, waar ook Karel 11 te gast was. Härting, *Antwerpen en zijn inwoners*, 64. Margaret stond bekend om haar extravagante wijze van kleden. Zie bijvoorbeeld Constantijns brief aan Utricia Ogle van 15 september 1653, in Worp, *Briefwisseling*, 5, 186-187, nr. 5310, waarin ook over soortgelijke lintjes wordt gesproken.

113 Betreffende het Markizaat van Bergen op Zoom.

werpen de moeite heeft willen nemen per expresse Mijnheer Prins Eduard, haar zoon, die in Frankrijk verblijft, ervan op de hoogte te stellen hoe Mejuffrouw Prinses Louise door een duidelijke laster geplaagd wordt, afkomstig van de dame, die u welbekend is, welke het waagt te zeggen en te schrijven dat zij zeven maanden zwanger zou zijn.¹¹⁴ En daarnaast van hoe groot belang het is voor de goede naam van voornoemde prinses, dat al het slechte volk daar de ogen opengaan inzake de onjuistheid van dat verhaal, waarmee genoemde dame haar heeft besmet. De goede koningin wenst hartstochtelijk dat de genoemde bisschop uit haar naam wordt verzocht een identieke brief te schrijven om hierheen te sturen, hetzij naar de koningin zelf, hetzij naar een ander persoon van aanzien, van wie er hier voldoende zijn van katholieke gezindte, zoals Mijnheer van Goudriaan,¹¹⁵ Mijnheer van Warmond,¹¹⁶ edellieden uit deze provincie, of aan wie dan ook. Tevens heeft Hare Majesteit de hoop durven koesteren dat u, wanneer u nog in Antwerpen bent, haar uw bemiddeling in deze gelegenheid niet zult willen weigeren.

Daarom, Mevrouw, heeft Hare Majesteit gewild dat ik u namens haar dit verzoek zou doen, met de verzekering dat zij zich erkentelijk zal betonen in haar verplichting jegens u. Er zijn allerlei manieren om de aan Prins Eduard geschreven brief uit Frankrijk te verkrijgen, maar aangezien men hiervoor met een tijdsspanne van ten minste twee weken moet rekenen, en aangezien de Staten van Holland deze week plenair bijeen zullen komen, wenst Hare Majesteit met nadruk deze verificatie indien mogelijk te ontvangen met de eerste reguliere postzending, die hier aanstaande vrijdag kan zijn.

Ik verzoek u nederig mij een vrijheid te vergeven, waarvan ik slechts gebruikmaak op grond van een verzoek, dat mij als een onontkoombaar bevel geldt. Wanneer u mij met uw bevelen wilt vereren, zult u bemerken dat ik, net zo veel als en nog meer dan ik in die richting verklaar, ben, enz.

114 Het lijkt erop dat het hier om Maria Elisabeth moet gaan, maar het verwondert dat zij na Louise Hollandina te hebben geholpen bij haar geloofsovergang vervolgens de roddel over een zwangerschap in gang zou hebben gezet.

115 Diederik van Schagen, heer van Goudriaan.

116 Jacob van (Wassenaer) Duivenvoorde, heer van Warmond.

Postscriptum van 5 [maart 1658].

Nadat deze brief was geschreven, ontving ik uw antwoord van 28 februari, enz.

Ik vraag u opnieuw het verzoek van onze goede koningin ter harte te willen nemen. In deze kwestie gaat het niet om de religie, maar om de genoegdoening voor een moeder, gekwetst inzake de goede naam van haar dochter, welke zij nog steeds zeer toegenegen is, ondanks het ongevoegen dat deze haar heeft bereid, enz.

47

Na het schrijven van de vorige brief ontving Constantijn Béatrix' brieven van 7 en 8 februari (nrs. 43 en 44). Hij gaf een brief mee aan de bringer om deze bij Béatrix te bezorgen, maar deze brief is verloren gegaan. De volgende brief is Béatrix' antwoord op deze brief en de voorgaande van Constantijn, van 4-5 maart.

***Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
20 maart 1658***

Sedert degene die ik naar Den Haag had gezonden is teruggekeerd en mij uw brief heeft overhandigd, ben ik steeds ziek geweest. Dat heeft mij belet u eerder te schrijven en u te vertellen dat ik, toen ik Mevrouw de Prinses Louise heb ontmoet, geen tekenen heb bespeurd dat zij in de toestand zou verkeren, die de lasteraars en kwaadspreeksters ons willen doen geloven, want zij was eerder te mager dan te dik. Dit is alles wat mij is gebleken en wat ik u kan meedelen.¹¹⁷

Ter zake van wat u mij meedeelt over mijn beslommering in Den Haag spreekt u daarover met zo veel rechtvaardigheid en verstand en zo

¹¹⁷ De hier gecursiveerde passage is in de originele brief onderstreept.

welwillend dat ik u daarvoor oneindig verplicht ben en ik u verzeker dat ik daarover om raad zal vragen om geen verkeerde dingen te doen.¹¹⁸ Maar u weet dat goed recht ook hulp van node heeft. Daarom roep ik de uwe in zo veel als u kunt, maar ik denk niet dat u mij zult meedelen dat u zo veel slechts over mij hebt verteld aan de Koningin van Bohemen dat ik niet mag hopen dat u enige goede nieuwtjes voor mij hebt. Hoe dan ook, ik hoop op duizend blijken van uw vriendschap en duizend goede diensten, vooral dat u de Koningin ervan overtuigt dat niemand haar meer respecteert noch een nederiger dienaresse is dan ik.

Ik betreur ten zeerste niet beter te zijn geslaagd in wat zij van mij verlangde en verzoek u dringend nogmaals Mevrouw de Prinses-Douairière te willen verzekeren van mijn nederige dienstvaardigheid en van het feit dat ik steeds de herinnering heb bewaard aan de gunsten die zij mij heeft bewezen, en wens deze te kunnen erkennen zoals ik verschuldigd ben.

Het lijkt mij dat ik u voldoende boodschappen heb opgegeven om te denken dat u volledig bent overtuigd dat ik geheel de uwe ben, zoals ik dat moet zijn.

Béatrix.

48

Constantijn heeft de vorige brief blijkbaar niet beantwoord, want in de volgende brief beklagt Béatrix zich over het uitblijven van bericht van zijn kant.

*Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
11 april 1658*

Ik weet niet door welk ongeluk ik zo lang van uw brieven verstoken blijf, maar ik weet wel dat ik, nu ik mij bevind in de aangename woning van Mijnheer Duarte, daar niet kan zijn zonder aan u te denken, zelfs niet

¹¹⁸ Het gaat hier zeker over Béatrix' aanspraak op het Markizaat van Bergen op Zoom.

zonder u een blijk van mijn gedachtenis te geven en de verzekering van de voortdurende achting die ik heb voor uw verdienste.

Ik blijf hier nog enkele dagen; als ik nog iets van u hoor, zou mij dat zeer verheugen, en mocht er gelegenheid zijn u te bezoeken, zou mijn vreugde volmaakt zijn.

Ik verwacht een man die ik naar Den Haag heb gestuurd; ik heb u geschreven en denk dat u intussen mijn brief zult hebben gelezen. Doe mij het genoegen de Koningin van Bohemen te verzekeren van mijn nederige eerbied. Ik hoor geen enkel nieuws van Mevrouw haar dochter, noch over waar zij zich bevindt. Wees zo goed ook Mevrouw de Prinses-Douairière van mijn nederige dienstvaardigheid te verzekeren, en weest u ervan overtuigd dat niemand u meer hoogacht en liefheeft dan,

Béatrix.

49

Na de vorige brief van Béatrix is er een korte pauze in de briefwisseling. Constantijn moet Béatrix om een aanbevelingsbrief voor Jacob van Wassenaer Obdam hebben gevraagd, ten gunste van zijn zoon Constantijn junior. De onderstaande brief gaat hierop in.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)

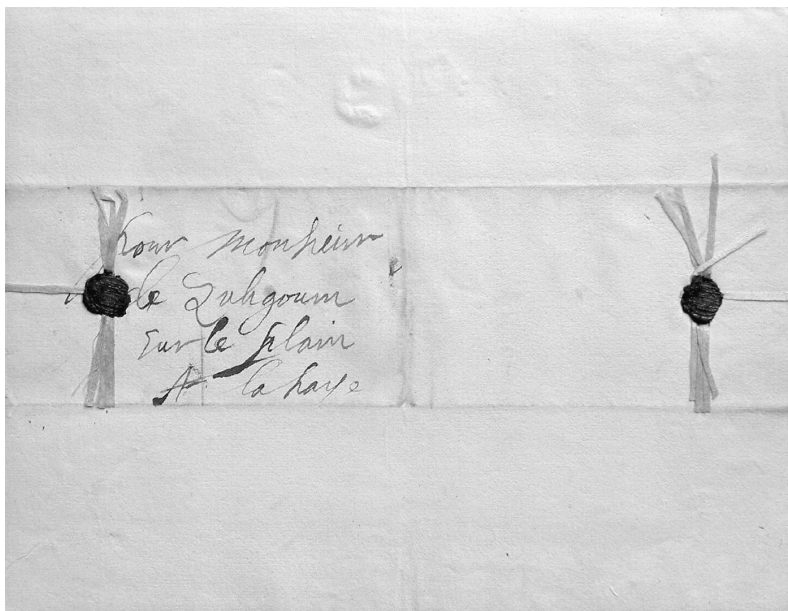
22 september 1658

U hebt mij wel gevraagd om een brief voor uw Admiraal, maar ik heb de toezending daarvan uitgesteld, zowel vanwege de ongemakken die ik sedertdien heb gehad, als omdat ik geloof dat het beter is te wachten tot ná zijn terugkeer in Den Haag.¹¹⁹ Ik verzoek u mij daarvan te verwittigen

119 Het gaat om een verzoek van Constantijn aan Béatrix om aan Jacob van Wassenaer Obdam (1610-1665), luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland, te schrijven. Zij moest hem vragen zijn invloed uit te oefenen om Constantijns zoon Constantijn junior aan een betrekking bij het Hof van Holland te helpen.

en mij ook mee te delen wat ik hem naar uw mening het beste kan schrijven voor uw zoon. Ik zou willen dat alles van mij afhing. U zou spoedig geheel tevreden zijn, want men kan niet meer achting voor u hebben dan ik nu heb en gedurende mijn hele leven zal hebben.

Béatrix.

Autograaf adres van de brief van Béatrix aan Constantijn, 22 september 1658
(nr. 49).

Later in het jaar 1658 is Béatrix naar Den Haag gegaan, vermoedelijk in oktober, om haar zaken rond het Markizaat van Bergen op Zoom te behartigen. Zij is tot in november in Den Haag gebleven, getuige een aantal brieven die zij vanuit Den Haag schreef aan haar secretaris Pelletier.¹²⁰ Het is aan te nemen dat zij in deze periode ook contact met Constantijn had, maar concrete aanwijzingen ontbreken vooralsnog. Constantijn zal haar weer hebben aangesproken over de aanbevelingsbrief, maar weer bleef zij in gebreke en weer stuurde Constantijn een brief naar Brussel met een herhaling van het verzoek. Béatrix antwoordde met de volgende brief.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
20 november 1658

Ik heb uw brief in goede orde ontvangen, maar een ziekte van drie weken heeft mij verhinderd meteen te antwoorden en aangezien ik nog zeer zwak ben, zend ik u pas bij de eerstvolgende gelegenheid de brief voor de admiraal, zoals u die wenste. Ik hoop dat deze het effect zal hebben dat u ervan verwacht, want als het geluk en de voorspoed van uw huis van mij zouden afhangen, zou alles volkomen bevredigend verlopen.

U zou de stukjes die mijn dochter op het klavecimbel heeft gespeeld inmiddels in uw bezit hebben, als degene die ze moet opschrijven niet ziek was geworden; u zult ze bij de eerste gelegenheid ontvangen. De dames Duarte zitten hoog en droog in hun mooie Antwerpen, maar ik vrees dat bij de ene de tong nog trilt en bij de andere de hand, dat wil zeggen de beminnelijke Francisque.¹²¹ We hebben hier geen andere muziek gehoord dan die van de opschudding en de klaagzang, erger nog dan die van Jeremias, maar in alle rust keert de vroegere vreugde terug. Ik zal de mijne eerst terugvinden als alles beslist en achter de rug is. Daartoe

¹²⁰ Brieven van 28 oktober en 9 november 1658, in Besançon, Bibliothèque Municipale, Manuscrits, 1117, fols. 144-145.

¹²¹ De trillende tong zal wel van Leonora zijn, de trillende hand is zoals Béatrix meldt van Francisca Duarte. Ze zullen wel veel hebben gemusiceerd.

zendt men mij heel sterke verzekering uit Spanje, moge God het willen, maar steeds *Nolite confidere*.¹²² Genoeg daarover.

Alles goed en wel, een groet aan de goede verstaander. Ten slotte ben ik nog steeds die ik ben en dientengevolge

uw verwante door Adam en Eva.

Nog meer dank aan God dat ik u reeds twaalf jaar ken.¹²³ U zult daarvan geen nadeel hebben gehad en ik evenmin, die u altijd toegedaan ben, wat er ook gebeurt, en ook aan uw lieve dochter.¹²⁴

51

Béatrix keerde spoedig naar Den Haag terug, nog vóór de jaarwisseling van 1658 naar 1659.¹²⁵ Zij bleef langer dan de vorige keren, namelijk ongeveer vier maanden.¹²⁶ Het is niet bekend waar zij in Den Haag verbleef en evenmin in hoeverre zij Constantijn regelmatig zag, of niet. Wellicht logeerde zij bij Constantijn in een vleugel van zijn huis aan het Plein, of op Hofwijck.¹²⁷ In april 1659 verliet Béatrix Den Haag en keerde naar Brussel terug. Zij logeerde onderweg in Antwerpen bij de Duartes en schreef van daar een enthousiaste brief aan Constantijn.

122 Béatrix citeert hier een psalmvers, 146:2: *Nolite confidere in principibus*, Wilt uw vertrouwen op vorsten niet stellen, met de connotatie 'want het zijn slechts mensen en alleen op God kan men altijd bouwen'. Zij gebruikt deze woorden, of alleen *Nolite*, als motto, om zich geestelijk te wapenen tegen wat haar echtgenoot na zijn vrijlating jegens haar zal ondernemen. Later wordt *Nolite* ook een bijnaam voor hertog Karel.

123 Eigenlijk kenden zij elkaar nog maar ruim zes jaar. Misschien is het een verwijzing naar de paspoortaanvraag die hertog Karel ten behoeve van haar op 14 oktober 1645 aan Constantijn had gericht (Worp, *Briefwisseling*, 4, 229, nr. 4154).

124 Constantijns dochter Susanna, op het moment van de brief 21 jaar oud.

125 Er is een brief van Béatrix aan haar secretaris Pelletier uit Den Haag, gedateerd 1 januari 1659. Besançon, Bibliothèque Municipale, Manuscrits, 1117, fol. 146.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
20 april 1659

Vanuit de aangename woning in Antwerpen, 20 april.

Ik twijfel er niet aan dat u met vreugde dit kladje zult ontvangen, in haast geschreven om u te zeggen dat wij hier niet alleen gelukkig zijn aangekomen, maar eveneens met alle herinnering aan en erkentelijkheid voor alle goedheid die u voor mij heeft gehad. Ik kan u verzekeren dat u hier nu zeer gewenst bent, waar de dierbare en onvergelykelijke Francisque ons zeldzame en buitengewone dingen laat horen. Zij gaat van dag tot dag duizendmaal beter spelen. Mevrouw heeft mij net toegestaan in haar brief aan u verslag uit te brengen van de opdracht die u mij hebt gegeven met betrekking tot uw dierbare juffrouw Francisque,¹²⁸ een taak waarvan ik mij naar behoren heb gekweten, want ik heb haar gisteravond tot middernacht horen spelen en ik heb haar zojuist verlaten om aan u te kunnen schrijven. Zij wordt steeds voortreffelijker. Welnu, in haar buurt ben ik helemaal geen kletskaus, maar een uitstekende leerling, want ik leer een prachtige courante. Ik hoop dat u deze keer tevreden zult zijn over mij, terwijl ik u verzeker dat ik bij een andere opdracht die u mij zult geven, waarmee uw belang is gemoeid, mij nog meer dan bij deze zal inspannen om mij er even goed van te kwijten.

Morgen vertrek ik naar Brussel in de hoop spoedig in Den Haag te arriveren, waar een van mijn grootste genoemens zal zijn bij u te zijn, vooral wanneer ik dan op het klavecimbel zal spelen en u op de viola da

126 Er zijn diverse brieven van Béatrix uit Den Haag aan Pelletier van februari 1659. Zie Besançon, Bibliothèque Municipale, Manuscrits, 1117, fols. 147-165. Toen zij op 20 april 1659 in Antwerpen was, was zij kennelijk op doorreis.

127 Na de dood van zijn vrouw Susanna had Constantijn de leegstaande rechtervleugel van zijn huis aan het Plein aan Lady Killigrew aangeboden als logeeradres. Hij kan hetzelfde gedaan hebben jegens Béatrix. Aan de andere kant lijkt haar brief van 31 mei 1659 (nr. 55) te verwijzen naar een verblijf op Hofwijck.

128 Het is onduidelijk welke Mevrouw dat zou moeten zijn. Men kan denken aan Margaret Lucas Cavendish, hertogin van Newcastle, die in andere brieven Mevrouw van Newcastle wordt genoemd.

gamba, wat de Hertogin zolang het duurt aan belangrijks heeft gezongen.¹²⁹ Dit zijn al mijn nieuwtjes; ik laat aan Mijnheer Duarte de rest over, terwijl ik u geen oprechter bericht kan geven dan dat ik altijd voor u en voor uw beminnelijke erfgename zal zijn,¹³⁰

Béatrix van Lotharingen.

52

Constantijn beantwoordde de vorige brief, maar dit antwoord is niet bewaard gebleven. De volgende brief is Béatrix' antwoord.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
29 april 1659

Als u alle redenen kende die ik u zou kunnen geven waarom ik niet eerder van mij heb laten horen, en als ik zeg hoe ik uw brief heb ontvangen, ben ik er zeker van dat u mij niet van luiheid of vergeetachtigheid zult beschuldigen. Iemand wier huwelijk een wapenstilstand is, heeft veel te regelen. Donderdag jongstleden heb ik het contract ondertekend dat Zijne Hoogheid van Lotharingen wenste, en mijn volmachten gezonden, zoals hij dat ook heeft gedaan met de zijne.¹³¹

Ik heb ook het nodige laten doen wat die zaak te Mechelen betreft, hetgeen de hinderlagen die men mij dacht te leggen, goed uit de weg heeft geruimd, en deze zaak zal de uitkomst hebben die ik al lange tijd met zo veel gevoel voor recht en rede wens, wanneer althans de kwaadwillende partij geen uitstel krijgt, hetgeen men niet kan geloven omdat die partij

129 Verwijst Béatrix hier ironisch naar zichzelf? De betekenis van het 'du tant va' uit de Franse brief is nog onduidelijk. Het is niet duidelijk of 'tant' moet worden gelezen als 'tant' of als 'temps'.

130 Met de erfgename is Constantijns dochter Susanna bedoeld.

131 Vanwege de naderende vrede tussen Spanje en Frankrijk was ook de vrijlating van hertog Karel op komst en daarmee de mogelijkheid op een hereniging van Béatrix en Karel.

dat al te vaak heeft gehad.¹³² Tenslotte is de stand van mijn zaken alom in een crisis en ik hoop dat deze spoedig sterven of genezen. Ik zal u de considerans en alle stukken zo spoedig mogelijk toezenden.

Intussen zend ik u het bijgevoegde, bestemd voor Mijnheer van Obdam; u moet maar zien of dit goed is naar uw gevoel.¹³³

Ik heb sedert mijn terugkeer zoveel bezoek gehad, dat ik vrijwel geen tijd voor mezelf heb gehad. Geloof u dus dat alleen dat mij verhindert u vaker te schrijven en niet dat ik u zou vergeten of minder toewijding en achting voor u zou hebben dan ik u heb beloofd. Want zo lang ik leef zal ik dezelfde zijn, dat wil zeggen de dankbaarste en meest toegewijde van al uw vrienden en van uw beminnelijke en dierbare dochter.

53

*De aanbevelingsbrief die bij de brief werd gevoegd.*¹³⁴

Béatrix aan Jacob van Wassenaer Obdam

29 april 1659

Ik geloof dat het enige tijd geleden is dat wij schreven op deze manier, die de meest erkende en het veiligst in gebruik is, waardoor ik hoop dat u daarmee instemt en dat u zich in de toekomst ook op deze manier tot mij zult richten.¹³⁵ Ik zal u dus zeggen dat ik zeer verheugd ben geweest

132 Het betreft hier de erfenis van Granvelle. Caroline (Charlotte) van Oostenrijk, bastaarddochter van Rudolf II en Euphemia von Rosenthal, was gehuwd met François-Thomas d'Oiselet Perrenot de Granvelle. Hun zoon Léopold-Eugène was de eerste echtgenoot van Béatrix. Caroline was dus haar schoonmoeder via haar eerste huwelijk. Caroline wilde dat het familiekapitaal van Granvelle zou gaan naar een jongen die volgens haar zeggen een zoon was van Béatrix en haar eerste echtgenoot en die zij daarom als haar kleinzoon beschouwde. In werkelijkheid was Béatrix' zoonje François reeds in 1638 overleden. Bij afwezigheid van zo'n erfgenaam via Béatrix en haar eerste echtgenoot zou de erfenis gaan naar de graaf van Saint-Amour. De zaak speelde voor het Parlement (rechtbank) van Dôle, de Grote Raad van Vlaanderen (in Gent gevestigd) en de Grote Raad van Mechelen. Béatrix zelf werd pas gedaagd op 1 april 1659, in Mechelen, maar is daar niet verschenen. Zie ook Gachard, *Histoire d'un procès célèbre*, 94-144, en Maréchal, *Une cause célèbre*.

om de verzekeringen te zien die u mij hebt willen geven van uw goedwillendheid in de zaak die ik u heb aanbevolen, die ik geheel ter harte neem, in de wens om die goed te zien aflopen tot tevredenheid van mijn goede verwant door Adam en Eva. Ik betreur uw lange afwezigheid zeer, en in het geval dat uw terugkomst nog niet aanstaande is,¹³⁶ verzoek ik u, Mijnheer, in geschrifte te willen getuigen aan de Heren van de Ridderschap dat het uw bedoeling is om mij tevreden te stellen met dit verzoek aan deze Heren, die naar ik weet zeer gunstig gestemd zijn wat betreft de zoon van mijn genoemde verwant, en, als het u belijft de genoemde brief te richten aan de Heren van de Ridderschap, zal ik die zeker geven met alle vereiste aanbevelingen.

Ik hoop volgende maand in Den Haag te zijn, en als ik u er aantref zal ik de grootste vreugde van de wereld beleven. Verder heb ik duizend blijken van vriendschap ontvangen van Mevrouw uw Echtgenote,¹³⁷ en ik ben haar duizend verplichtingen schuldig. Ik wil haar zeer graag de erkenning betuigen die ik haar verschuldigd ben en hoezeer ik voor haar en voor u altijd ben,

Béatrix.

133 Béatrix' aanbevelingsbrief ten gunste van Constantijns zoon Constantijn Junior, gericht aan Jacob van Wassenaer Obdam (nr. 53).

134 Bewaard gebleven is een door Constantijn vervaardigd afschrift van Béatrix' brief. Het kan niet worden uitgesloten dat Constantijn zelf een hand heeft gehad in de formulering van de brief.

135 Béatrix verwijst hier zo te zien naar het schrijven van aanbevelingsbrieven in het algemeen.

136 Van Wassenaer Obdam was in 1658 nog met de vloot naar Denemarken gevaren om de Zweden te bestrijden, maar in 1659 had Michiel de Ruyter het bevelhebberschap van de vloot op zich genomen.

137 Jacob van Wassenaer Obdam was gehuwd met Agnes Renesse van der Aa.

Constantijn heeft de voorgaande brief van Béatrix waarschijnlijk niet direct beantwoord. Wel heeft hij Béatrix een geschenk laten bezorgen, de zogenaamde ‘Gladiator’, vermoedelijk een beeldje, en kennelijk aangeschaft op de Haagse kermis, die begin mei had plaatsgevonden. Béatrix schreef om te bedanken en liet haar brief door De la Roque naar Constantijn brengen.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
19 mei 1659

Het geschenk dat u mij hebt gegeven, de gladiator, heeft mij veel vreugde gebracht en geeft mij beslist ook veel verdriet want het is mij ontnomen en ik heb geen hoop het terug te krijgen.¹³⁸ Mijnheer de la Roque zal u vertellen hoe het is gebeurd.¹³⁹ Als u mij er niet weer één zendt, zou ik niet weten hoe mijzelf te troosten, want er bestaat niets vermakelijkers. Ik vraag u dus dringend mij er ten spoedigste één te sturen.

Overigens kan dat kwade gerucht over het klooster van niemand anders afkomstig zijn dan van Mevrouw van Hohenzollern of van haar omgeving,¹⁴⁰ want ik weet nergens van, noch is er enig teken dat op het tegendeel wijst.

De vrede zal de vrijheid voortbrengen,¹⁴¹ en de vrijheid het definitieve einde van mijn grote zaak, die mij hier vasthoudt tot na Pinksteren, waarna ik spoedig naar Den Haag hoop te gaan en mijn dochter daarheen

138 Vermoedelijk is ‘de gladiator’ een beeldje, en dan kan men denken aan een kleine kopie van de zogenaamde ‘Stervende Galliër’, een Romeins marmeren beeld vervaardigd naar een hellenistisch origineel uit de derde eeuw voor Christus. Het Romeinse beeld was in het begin van de zeventiende eeuw in Rome opgegraven en werd vervolgens talloze malen afgebeeld en gekopieerd, ook onder de naam van ‘Stervende Gladiator’ of ‘Gewonde Gladiator’.

139 De la Roque (voornaam onbekend) was kapitein in het Staatse leger geweest en verkeerde later in de omgeving van de Princesse Royale, de koningin van Bohemen en haar dochter Louise Hollandina, en ten slotte in die van Maria Elisabeth van den Bergh, de Markiezin van Bergen op Zoom. Zie Worp, *Briefwisseling*, 5, 320, noot 6.

140 Mevrouw van Hohenzollern is Maria Elisabeth van den Bergh.

mee te nemen. In deze tijd moet men slechts geloven wat men ziet en niet wat men rondvertelt. De Mechelse zaak gaat ook goed.¹⁴²

Ik zend aan Mejuffrouw Casembroot het muziekstuk, voor zover ik het heb voltooid. Weest u zo goed mij dikwijls iets van u te laten horen, want dat geeft mij de grootste vreugde van de wereld.

Wilt u ook, als u kunt, Mevrouw de Prinses-Douairière van mijn nederige dienstvaardigheid verzekeren en van mijn diepe verering, en zo zij een greintje vriendschap voor mij voelt, zal ik dat oneindig hoogachten. Ik ben evenzeer de dienaar van de beide prinsessen haar dochters.¹⁴³

Ik verwacht Mijnheer Duarte en Francisque hier; gaat u maar na hoezeer u hier wordt gewenst met uw dochter, bij wie ik mij duizendvoudig aanbeveel, en bij uw zoon. Kortom, bij heel uw plezierige gezin, dat ik, omdat het het uwe is,

geheel toegewijd ben
Béatrix van Lotharingen.

Mevrouw de Douairière had mij barnstenen armbanden uit Estland beloofd, maar zij heeft ze vergeten. Dat zal wel komen bij mijn terugkeer.¹⁴⁴

141 Het gaat om de Vrede van de Pyreneeën, die uiteindelijk op 17 november 1659 tussen Frankrijk en Spanje zou worden gesloten, op het zogenaamde Fazanteneiland vlak voor de kust op de grens tussen Frans en Spaans Baskenland.

142 De Mechelse zaak betreft de erfenis van Granvelle. Zie ook noot 132, p. 158.

143 Het zal wel gaan om Henriëtte Catharina en Maria van Nassau, op dat moment nog ongehuwd in Den Haag wonend. Zij vielen dus in de leeftijdscategorie van Béatrix' eigen dochter Anne en Constantijns dochter Susanna.

144 In de brief staat 'brasellet d'eslant'. De beste vertaling lijkt '[Barnstenen] armband uit Estland' te zijn. De belofte zal wel tijdens Béatrix' verblijf in Den Haag zijn gedaan.

Constantijn slaagde er kennelijk snel in de beloofde armbanden naar Béatrix te laten sturen. De volgende brief is Béatrix' dank daarvoor. Hij schreef ook aan Béatrix op 28 en 30 mei, maar deze brieven zijn verloren gegaan. De nu volgende brief kan een antwoord zijn op die van 28 mei, die van 30 mei lijkt te laat daarvoor.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
31 mei 1659

Het is alleen u gegeven de dingen goed te doen en niemand kan meer vreugde en voldoening hebben dan ik van de mooie en wonderschone armbanden, die u mij hebt bezorgd namens Mevrouw de Prinses-Douairière, wie ik oneindige dank ben verschuldigd voor de gunst die zij mij bewijst met zo'n prachtig geschenk, waarop ik niet in deze zeldzame vorm noch in zo grote hoeveelheid had durven hopen, maar mijn dochter en ik zullen vanaf heden elk een paar dragen en de andere zal ik zeer zorgvuldig bewaren; dat verzeker ik u. En in plaats van u het compliment te geven dat u wilt dat ik u geef en dat u mij tezelfdertijd zo goed, zo aardig en zo galant geeft, zal ik u verzoeken een soortgelijk te geven, dat ik aan Mevrouw de Douairière verschuldigd ben en dat zij verdient door de eer, die zij mij doet met alle gunsten die zij mij bewijst. Waarlijk, zij doet mij recht, want ik vereer haar oneindig, en ik heb nooit meer plezier gehad dan van haar conversatie, die mij altijd goed is bevallen. Ik hoop dat zij nog niet vertrokken is en dat u haar dit alles zult kunnen vertellen, en mooier dan ik het zeg. Dat is wat ik u vraag en ook de beide prinsessen haar dochters van mijn dienstvaardigheid te verzekeren.

Overigens zal ik u, via Levray,¹⁴⁵ die over een week naar Den Haag vertrekt, het nodige toesturen om u goed in te lichten over de feiten van mijn zaak, zowel van mijn tweede als van mijn eerste huwelijk. Ik twijfel er niet aan dat men, zoveel als men mij kan belasteren, de moeite en aanleiding daartoe zal nemen, want men zou mij te gelukkig prijzen, als mijn for-

¹⁴⁵ Jean-Baptiste Levray was ontvanger voor Béatrix voor haar goederen in de Spaanse Nederlanden.

tuin even goed was als mijn gemoedsgesteldheid en mijn gezondheid. Daarom scheidt men er plezier in de dingen zo te zeggen dat zij mijn geluk verminderen.

Ik wens mijzelf duizendmaal in uw kasteeltje waar het, zoals ik weet, prettig toeven is in alle vertrekken.¹⁴⁶ Het verheugt mij dat Mevrouw Swann bij u op bezoek is,¹⁴⁷ maar deze dame is niet meer zo op mij gesteld, sedert ik in Utrecht was. Ik weet niet waardoor dat komt, maar ik weet wel dat er geen reden voor is. Ik heb haar kort geleden geschreven, maar geen antwoord gekregen. Dat is geen goed samenspel, waar een zuiver en constant akkoord op zijn plaats is. Vertel het haar maar eens, want ik houd nog steeds van haar.

Ik ben erg bedroefd aldus mijn kleine gladiator te hebben verloren, die mij zo vermaakte. Als uw zoon mij een andere kan zenden, zou ik hem zeer verplicht zijn.¹⁴⁸ Dat ben ik toch al zozeer aan uw gehele familie, die ik mijn leven lang toegewijd zal blijven, vooral de beminnelijke dochter van de vriendelijkste en aardigste vader ter wereld.

56

Constantijn beantwoordde prompt de vorige brief.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
5 juni 1659

Mevrouw,

Sedert mijn laatste brieven van 28 en 30 mei heb ik de uwe van de 31ste ontvangen, waarmee u mij hebt willen vereren en die waarlijk gevuld was met te veel vriendelijkheden voor de geringe dienst die ik u mocht be-

¹⁴⁶ Het gaat hier om Constantijns buiten Hofwijck, bij Voorburg.

¹⁴⁷ Utricia Ogle was de vrouw van William Swann. Zij woonden in Utrecht. Wellicht heeft Béatrix Utricia ontmoet tijdens haar verblijf in Utrecht in 1652, maar een latere ontmoeting kan niet worden uitgesloten. Concrete aanwijzingen zijn er niet.

¹⁴⁸ Het zal hier wel gaan om Constantijn junior.

wijzen. Tot mijn geluk werd de reis van de goede dame een dag uitgesteld, wat mij de gelegenheid verschafte mij te kwijten van de dankbetuiging die u mij had opgedragen met betrekking tot die drie paar prachtige armbanden. Ik heb mij van deze taak gekweten, Mevrouw, met een stortvloed van welsprekendheid waarmee ik niet alleen mijzelf volstrekt verbaasde, maar die, aangezien niemand gewend is uit mijn mond iets waardevols te horen komen, ook alle aanwezigen zeer bevreedde, die te lomp en te slecht op de hoogte waren om te bemerken dat ik alle mooie woorden die ik uitsprak zonder uitzondering in uw brief had gelezen, waaruit u zult begrijpen hoezeer ik u verplicht ben, omdat u mij geheel onverwacht de reputatie van een groot redenaar hebt gegeven.

Gezegend zijn die armbanden, die in uw goede geest de behoefte hebben voortgebracht mij een zo opvallend voordeel te verschaffen. Maar, Mevrouw, belangrijker is het te weten welk antwoord aan uw genoemde redenaar werd gegeven. Hier volgen de gebezigde bewoordingen: *'dat een overmaat van goedheid u brengt tot een bovenmatige dankbetuiging voor een zaak van zó geringe waarde; dat men zeer verheugd is dat het u niet onaangenaam is geweest, maar dat men, omdat men het betreurt op het moment geen beter specimen van deze waar te hebben, zich zal beijveren iets te vinden wat meer recht doet aan uw mooie handen, in de hoop dat u dat wilt aanvaarden als afkomstig van die van uw nederige dienaars.'* Dit hier is de woordelijke tekst zonder enige toevoeging of parafrase. Maar toen het op de repliek aankwam, Mevrouw, was het jammerlijk uw arme woordvoerder, zonder nieuwe instructies, niets anders te zien terugdoen dan buigingen en bokkensprongen voortbrengen, en de herinnering daaraan is mij zo levendig en ook zo verschrikkelijk, dat ik u dringend moet verzoeken mij een volgende keer te willen zeggen: u zegt zus-en-zo, en als men u antwoordt zegt u, enz., en na dat laatste, enz. U kunt, Mevrouw, ervan verzekerd zijn dat ik de dobbelstenen zal laten liggen en de partij zal opgeven, want als u de moeite neemt om mij te instrueren tot in de derde, vierde aanleg enz., moet ik bekennen dat mijn waardeloze geheugen mij in de steek zal laten (tenzij ik een briefje in de hand heb waarin ik in tripliek en quadrupliek kan vinden), geheel buiten adem en bezweet, hetgeen een slecht passend gedrag is tegenover een ambassadrice die zo veel voorspraak kan doen.

Genoemde dame is gisterochtend om 6 uur naar Groningen vertrokken, waar haar dochter de Keurvorstin haar zal ontmoeten,¹⁴⁹ en wellicht, als men het goed inschat, zou de maagdelijkheid van Mejuffrouw Henriëtte enig gevaar kunnen lopen.¹⁵⁰ Al naar gelang de zaken van de Keurvorst verlopen, zal het gesprek tussen moeder en dochter korter of langer duren, want nu het leger Holstein gaat verlaten, waar alles is opgegeten, zal het vrouwtje het mannetje moeten volgen om hem niet uit het oog te verliezen, om tal van moeilijkheden te vermijden.

Ik hoop dat u uit de brief van Mevrouw Swann zult hebben opgemaakt dat zij niets aan toewijding heeft ingeboet; ik heb er althans niets van bespeurd. Ik schroom al aan het derde kantje te beginnen, maar ik mag niet verzuimen u te verzekeren dat mijn zoon er zeer op is gebrand u tevreden te stellen ten aanzien van de nieuwe gladiator, die binnen enkele dagen in vol ornaat te Brussel zal verschijnen.

Genoemde Mevrouw Swann, na ons het water in de mond te hebben gebracht met het geluk van haar aanwezigheid, heeft ons daarvan zojuist plotseling beroofd onder het voorwendsel van een brief van haar echtgenoot, naar zij zegt in de vorm van een nadrukkelijk marsbevel in krachtige bewoordingen, om nog die en die dag *en die en die nacht* in Utrecht aanwezig te zijn. Wij hebben de buitenkant ervan gezien, maar de tekst zelf is ons verborgen gebleven, zij het dat wij haar bij het lezen ervan hebben zien glimlachen, de goede dame. Het is al zo lang geleden dat ik getrouwd was, dat ik mij niet meer herinner wat zulke liefdesopdrachten behelzen. U zult er wel de veronderstelling aan verbinden die u redelijk lijkt, maar ik ben aan mijn vierde kantje toe. Genade en vergeving, Mevrouw, en voor altijd de gunst mij te mogen noemen, enz.

149 Amalia's oudste dochter, Louise Henriëtte van Nassau, de echtgenote van Frederik Willem keurvorst van Brandenburg.

150 Een jongere dochter van Amalia, Henriëtta Catharina van Nassau, huwde op 4 juli 1659 met Johan George II vorst van Anhalt Dessau.

Béatrix antwoord op de voorafgaande brief, wellicht door Levray naar Constantijn gebracht.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)

7 juni 1659

Uw vier kantjes hebben mij het leven teruggegeven door het plezier dat ik heb om ze te lezen, want ik was ernstig ziek. Er is niets dat mij zo veel ongenoegen geeft als het wachten op iets en omdat hetgeen ik verwacht van groot belang is, kost me dat nog meer moeite. Levray zal u ten slotte het nieuws brengen; ik kan u niets anders zeggen over wat u aan Mevrouw de Prinses-Douarière hebt gezegd, dan u daarvoor duizendmaal te danken, want niets kan mooier gezegd worden dan alles wat u mij meedeelt. Ik wacht vol ongeduld op de gladiator en nog meer verlang ik ernaar u weer te zien om mij te doen opleven met muziek en samenspel, want ik kwijn weg omdat ik er niets meer van heb gehoord, sinds ik hier ben. Er zijn enkel nog zaken zonder einde.

Laat u mij weten of Mijnheer de Graaf van Dohna nog in Den Haag is?¹⁵¹ Ik heb taal noch teken van hem ontvangen sedert mijn vertrek uit Den Haag. Ik vrees dat Mevrouw Swann wel verder gaat dan Utrecht. Ik wens Mevrouw de Douarière een voorspoedige reis. Zend mij al het nieuws dat u daarover verneemt en wees ervan overtuigd dat ik steeds geheel de uwe ben,

Béatrix.

151 Frederik graaf van Dohna was eerst officier in het Staatse leger, vervolgens gouverneur van Orange. Via zijn moeder Ursula van Solms was hij een volle neef, een tantezegger, van Amalia van Solms.

De vorige brief is waarschijnlijk wel beantwoord door Constantijn, maar dit antwoord is niet bekend. Twee weken na de vorige brief schreef Béatrix opnieuw.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)

21 juni 1659

Sedert de Koningin hier is,¹⁵² heb ik geen tijd gehad u een woordje te schrijven en ik moet ook nog dit ogenblik stelen om u mede te delen dat ik laatstelijk door de grote welwillendheid van de Heren van de Admiraliteit mijn spullen die te Lillo werden vastgehouden, heb teruggekregen. Het zal mij een genoegen zijn daarover mijn tevredenheid uit te spreken als ik in Den Haag ben. In afwachting daarvan verzoek ik u mijn dank en groeten over te brengen. Als ik antwoord uit Spanje ontvang voordat de Koningin terugkeert,¹⁵³ zou ik als zij terugreist met haar mee kunnen gaan. Ondertussen heb ik de eer elke dag met haar verschillende uitstapjes te maken, waaraan slechts de muziek ontbreekt. Ik weet niet of zij van de aankomst van Mijnheer Flecknoe een beetje zal opknappen, maar wel weet ik dat ik zonder u met haar niet helemaal ingenomen ben.

De gladiator is erg grappig, maar ik pas er nu angstvallig op.¹⁵⁴ Als u iets weet over de aankomst van Mevrouw de Douarière, verzoek ik u mij dat mede te delen en haar telkens als u daartoe in de gelegenheid bent, te verzekeren van de gevoelens, die ik voor haar koester.

Weest u overtuigd van mijn genegenheid voor allen die ik voor altijd liefheb, en voor uw gehele roemrijke familie, vooral voor uw liefvallige dochter, en doet u een kleine groet aan de dame van de instrumenten, die u zo veel verdriet bezorgt en dat na zoveel genoegen.¹⁵⁵

Béatrix.

152 De Koningin is Elisabeth Stuart, de Koningin van Bohemen.

153 Dat wil zeggen uit Brussel naar Den Haag.

154 Zie Béatrix' brieven van 19 en 31 mei 1659 (nrs. 54 en 55).

155 Dit is misschien een verwijzing naar Utricia Ogle.

59

Constantijns antwoord op de vorige brief is verloren gegaan. Het is vermoedelijk in Hulst geschreven, waar hij van 3 tot 9 juli verbleef, met zijn zoon Lodewijk, zijn dochter Susanna en zijn nicht Constantia de Wilhem. Béatrix reageerde direct op Constantijns brief.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (waar hij ook is)
8 juli 1659

Ik heb goede hoop u te zien omdat u zich zo dicht bij Antwerpen bevindt. U hoeft alleen maar het juiste besluit te nemen en dat op te volgen met uw beminnelijke dochter en uw hele gezelschap, die ik hier allemaal met de grootst mogelijke vreugde zal ontmoeten.

Ik heb al uw brieven ontvangen, met die van Mijnheer de Graaf van Dohna en van Mevrouw Swann, die ik zal beantwoorden, maar de hoop u hier te zien geeft mij te veel vreugde om aan iets anders te kunnen denken. Kom dus om mij die vreugde te geven.

60

Op 9 juli kwam Constantijn met zijn zoon, dochter en nicht in Antwerpen aan, van waaruit hij weer aan Béatrix schreef, zeker met de bedoeling een ontmoeting in Antwerpen te arrangeren. Deze brief is verloren gegaan. Béatrix reageerde weer onmiddellijk.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Antwerpen)
11 juli 1659

Ik heb zojuist uw bewonderenswaardige brief ontvangen, die mij met vreugde heeft vervuld door de hoop u morgen in Antwerpen te zullen ontmoeten, waar ik, als God het wil, vóór de middag zal zijn, want ik ga naar Den Haag vanwege mijn zaak die ik opnieuw heb voorgebracht. Ik hoop dat ik u hoe dan ook zal zien, want dat moet nu zeker eens, en ook uw lieve dochter die ik hartelijk omhels. Indien men haar weghoudt, zou

men dat aan haar vader melden, maar hij zal dat niet willen, omdat hij niet alleen wil overnachten in mijn muziekkamer.

Béatrix.

61

Op 12 juli gebruikten Constantijn en de zijnen de maaltijd met Béatrix, op doorreis in Antwerpen. 'Prandemus cum Ducissâ Lotharingiâ, illac transeunte' schreef hij in zijn dagboek voor deze dag. Op 14 juli verlieten Constantijn en de zijnen Antwerpen per boot, de volgende dag was hij 's avonds weer terug in Den Haag. Het is heel goed mogelijk dat Béatrix met hen meereisde, en ook Francisca Duarte en wellicht nog andere Duartes. Béatrix moet vrij spoedig naar Brussel zijn teruggekeerd. In augustus is er kennelijk niet geschreven. Béatrix vatte de pen weer op in september.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag) 3 september 1659

Zonder de liefvallige Francisque zou ik u niet vergeven dat u mij zolang niet hebt geschreven, maar om harentwille moet men alles vergeven en zeggen: *Alles voor de dames*.¹⁵⁶ U houdt haar tenslotte lange tijd bij u, en het verbaast mij niet; ik zou hetzelfde doen als ik haar bij me had zoals u, maar ik zou toch in mijn vrije tijd een woordje schrijven aan de mensen, als u eraan denkt. Als u er niet aan denkt, dan hoeft het niet. Ikzelf kan u niet vergeten, al zou ik het willen, want uw vriendelijk huis, waarin u, uw liefvallige en zachtaardige dochter en de overige leden van uw gezin leven, komt mij iedere dag voor ogen, en op dit moment een deel van die goede en hulpvaardige familie uit Antwerpen dat bij u is. Ik zeg duizend keer per dag bij mezelf: Waarom ben ik daar niet? of: Waarom

¹⁵⁶ *Todo por ella* (Alles voor haar) was het motto van hertog Karel, waarbij het 'ella' op de Heilige Maagd betrekking had. Béatrix past het hier als kwinkslag op Constantijn toe.

zijn zij niet hier?, maar alles tevergeefs. Ik zal pas over lange tijd dat genoeg smaken.

Verder ben ik mij sedert mijn terugkeer aan het verdedigen tegen de ongerechtvaardigde aanklachten die men mij aandoet in naam van de dame van Oostenrijk, die in Mechelen woont en mij een poets wil bakken,¹⁵⁷ maar tot op heden is dat tevergeefs geweest, omdat het onrechtvaardig is. Binnenkort krijgt zij wat haar toekomt, namelijk een definitieve uitspraak ten voordele van de Graaf van Saint-Amour.¹⁵⁸ Als u klaar bent met het bezien van de beweegreden die Mijnheer van Ratte u heeft gegeven,¹⁵⁹ verzoek ik u mij deze zo spoedig mogelijk terug te zenden.

Wij hebben gisteren met de gewone post een brief van 8 augustus van Zijne Hoogheid uit Toledo ontvangen, waarin hij ons bevestigt vrij te zijn en Spanje te hebben verlaten met de toekomstige koningin.¹⁶⁰ Hij wil persoonlijk vaststellen wat nog inzake ons huwelijk moet worden gedaan, en deelt mij mede dat hij, zo gauw hij in Frankrijk is, mij de plaats zal doorgeven, waar ik hem zal kunnen ontmoeten. U kunt zich onze vreugde over dit goede nieuws wel voorstellen, waarop wij immers al zo lang hebben gewacht.

Ook al schrijf ik u niet vaak, ik schrijf tenminste een mooie en lange brief, die u evenveel van mijn gedachtenis moet overtuigen als wanneer ik iedere dag brieven zou schrijven. Geloof u maar dat dat zo is en dat de achting die ik heb voor uw verdienste voortduurt van eeuwigheid tot amen. Als u hetzelfde denkt, laat u dan zo vaak als u kunt wat van u horen, vooral betreffende Mevrouw de Douairière, wier nederige dienaress ik mijn leven lang zal zijn. Ik weet heel wel dat u de vereiste complimenten zult overbrengen aan vriend en vriendin te uwent.

Béatrix.

157 Caroline van Oostenrijk. Zie de toelichting bij Béatrix' brief van 29 april 1659 (nr. 52).

158 Jacques-Nicolas de la Baume, graaf van Saint-Amour, de erfgenaam van Granvelle, was op 18 augustus 1658 overleden, waarna zijn zoon Charles-François in zijn plaats trad.

159 Wellicht Charles de la Baume Montrevel, heer van Ratte, en denkkelijk een ver familielid van de graaf van Saint-Amour.

160 Het gaat hier om Maria Theresia van Oostenrijk, een dochter van de Spaanse koning Filips 111, die in 1660 de echtgenote van de Franse koning Lodewijk x1v zou worden.

Het is mogelijk dat Béatrix na de vorige brief nog een brief aan Constantijn heeft geschreven (al dan niet na een antwoord van Constantijn op deze), want in de volgende brief gaat Constantijn in een geheel andere toon in op andere zaken, met name de mogelijkheid van een verloving van zijn dochter en de gave van Béatrix' dochter Anne als componist voor het klavecimbel. Daartussendoor wordt wel naar de vrijlating van hertog Karel verwezen, maar op een andere toon dan in Béatrix' brief van 3 september.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
17 september 1659

Mevrouw,

De maagdelijkheid van een meisje heeft weinig te betekenen, want die komt voor in miljoenvoud, maar de aanblik van het aangeboden verhoogt de prijs van de koopwaar, en dat heeft mij tot de gevolgtrekking gebracht dat, als men een weinig zeldzaam artikel aldus in prijs kan verhogen, namelijk die van de artikelen die wél en zelfs zeer zeldzaam zijn, men op dezelfde wijze een waardering kan krijgen, die uitstijgt boven de door de natuur gegeven prijs. Moge uw goedheid u ertoe brengen mij in deze opvatting te ondersteunen.¹⁶¹

Ziet u hoe ik, nadat ik mij voldoende gevleid heb zien worden, in uw mooie handen het prachtige geschenk leg, dat ik tegen grote bedragen in goud en zilver voor u in Amsterdam heb aangeschaft?¹⁶² Ik verzoek u nederig deze wonderbaarlijke kleine diertjes te willen vereren met een plaatsje tussen hun roemruchte verwanten, uw schelpen, Mevrouw, en misschien voelen zij zich niet beledigd door deze nieuwe familieleden. Wat mij betreft: het spel der natuur is mij bevallen; als u er enigermate

161 Hoewel de voorafgaande alinea verre van ondubbelzinnig is, moet het hier toch wel over Constantijns dochter Susanna gaan en eventuele verlovingsplannen.

162 Constantijn verbleef van 26 augustus tot 4 september 1659 in Amsterdam.

hetzelfde over denkt, zal ik mij erover verheugen u te hebben gediend met iets minder onplezierigs dan ikzelf ben te midden van de grote dieren. Indien niet, dan zal ik er beslist geen bezwaar tegen hebben dat u deze kinderen van de zee terugzet in de een of andere rivierarm, die hen naar hun moeder terugvoert, en dat u mij tezelfdertijd opdraagt opnieuw naar Amsterdam te gaan, om daar spulletjes uit te zoeken die uw belangstelling een beetje meer waard zijn.

Ik verheug mij, meer dan wie ook, over het goede en mooie nieuws uit Toledo, maar in een zó uitstekende ragout zou ik de scherpte van een zeker scheutje prikkelende azijn van *Nolite* niet achterwege kunnen laten. Hoe het ook zij, ik zal mijn geloof eerst dan volledig bevestigd zien als ik deze wonderbaarlijk grote vorst aan deze kant van Parijs weet. Als hij in dat geval blijft bij de goede en mooie woorden die hij van verre tot ons richt, dan zullen mijn vreugdevuren alsnog worden ontstoken, en ik meen enige redenen te hebben om te redeneren zoals ik redeneer.

Ik ben maar weinig verbaasd over wat u mij vertelt betreffende hetgeen Mevrouw de Prinses, uw dochter, heeft gemaakt. Reeds lang heb ik in haar een volkomen natuurlijke muzikale aanleg bespeurd, die, als u deze tot ontwikkeling wenst te brengen, naar mijn stellige overtuiging haar gaandeweg naar een punt zal voeren, waarnaar zij zelf in haar bescheidenheid nimmer heeft durven streven. Enige hulp zal bij dit fraaie talent teweegbrengen wat zonder dit talent alle lessen ter wereld niet zouden kunnen bewerkstelligen. Ik hoop dat u ons de gunst bewijst ons enkele van haar zo bijzondere composities toe te zenden. Als de kleine Francisque er de hand op legt, zal zij ze ongetwijfeld laten doorgaan voor stukken van Richard of Chambonnières.¹⁶³

Ik durf niet verder te gaan op een tweede blad, wat mij noodzaakt hier te eindigen met nederige handkussen van al hetgeen toebehoort,

Mevrouw,

aan uw nederige en gehoorzame dienaar enz.

163 Estienne Richard en Jacques Champion de Chambonnières waren vooraanstaande Franse componisten van klavecimbelmuziek in deze dagen.

Madame, craignez-vous les animaux marins?¹⁶⁴
Ayez soin de vous-mesme en ouvrant ceste bouette.
Elle en enferme six, ce m'a dit un sot poète,
Qui ne sont pas des grands, mais qui sont des plus fins.

[Mevrouw, vreest u de zeedieren? Pas goed op uzelf wanneer u deze doos opent. Hij bevat er zes van, dat heeft een dwaze dichter mij verteld, die niet groot zijn, maar wel de mooiste.]

63

Vermoedelijk beantwoordde Béatrix de voorgaande brief, waarop Constantijn weer antwoordde op 30 oktober, maar beide brieven zijn verloren gegaan. Béatrix ontving de laatstgenoemde brief zeer snel en antwoordde direct.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
1 november 1659

Ik ontving zojuist uw brief van de 30ste van de vorige maand en bemerk hoe bezorgd u bent over mijn gezondheid, waarvoor ik u zeer dankbaar ben. Het gaat mij, Gode zij dank, een beetje beter en de berg Parnassus heeft ons verlaten sedert de bevrijding van Antwerpen, waar de rust is weergekeerd.

Francisque is hier bijna voortdurend ziek geweest, zodat wij haar slechts zeer weinig hebben gehoord. Mijn dochter vond dat erg jammer, want zij zou graag van de tijd dat zij hier was hebben willen profiteren.

Terzake van wat u vraagt wat Mijnheer de Ambassadeur ons heeft gezegd,¹⁶⁵ verzoek ik u te willen aannemen dat mijn vrienden en vrien-

164 Naar Worp, *Gedichten*, 6, 266.

165 Het is niet helemaal duidelijk over welke ambassadeur dit zou moeten gaan. Vermoedelijk betreft het Jacques-Auguste de Thou, baron van Meslay, van 1657 tot 1662 ambassadeur in Den Haag namens de Franse koning. Béatrix noemt hem bij naam in haar brief van 8 september 1662 (nr. 75).

dinnen mij in verschillende mate ter harte gaan. Ik kan u dus daarover niet meer vertellen, geloof u echter maar dat er slechts één dierbare Zuilichem bestaat met zijn lieve dochter.

64

Na de vorige brief stokte de briefwisseling enkele maanden. Béatrix schreef opnieuw in januari van het volgende jaar, 1660.

***Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
20 januari 1660***

Vanwege uw lange stilzwijgen, was ik ervan overtuigd dat u boos op mij was, maar u bent misschien vergeten dat u mij hebt gevraagd de zuster te peilen over de zaak; volgens haar zouden wij de broer moeten schrijven.¹⁶⁶ Dat heb ik gedaan en alles wat men mij heeft gezegd is dat het niet kon, omdat dat tegen personen was die men niet voor het hoofd moet stoten. Dat heeft mij weerhouden te schrijven, in de hoop dat u misschien niet zou opgeven uw doel te bereiken zonder hen. Ik wilde het aan de tijd overlaten en aan uw zorgen. Als u denkt dat de zaak anders ligt, doet u mij onrecht, want de achting die ik voor u voel kan door geen enkel belang veranderen, aangezien deze is gebaseerd op uw eigen verdienste in samenhang met het aangename samenspel, dat in alle opzichten de goede stemming vereist. Denkt u zich eens in dat wij jegens elkaar ontstemd zouden kunnen zijn! Nee, nee, hervat uw aangename goedheid jegens mij en houd van mij zoals ik mijn hele leven van u zal houden.

Die brave Mijnheer Duarte voelt zich heel ongelukkig over de onderbreking van onze briefwisseling. Ik heb de doos via Mijnheer Damflitte ontvangen.

166 De zuster is waarschijnlijk Emilia van Wassenaer, echtgenote van Jean de Mérode. Zij was een zuster van Jacob van Wassenaer Obdam. Het lijkt hier nog steeds te gaan over aanbevelingen ten behoeve van Constantijns zoon Constantijn Junior.

Alles wat ik over mijn beslommeringen kan zeggen, is dat men mij alle hoop van de wereld geeft sedert de 16de van deze maand. Ik wacht hier derhalve op de uitwerking ervan met mijn kinderen, met wie het goed gaat, Gode zij dank.

Ik weet niet of uw lieve beminnelijke dochter nog van mij houdt, maar ik ben nog steeds zeer op haar gesteld.

65

Constantijn beantwoordde de bovenstaande brief vermoedelijk met de mededeling dat de aanbevelingen van Béatrix geen resultaat hadden gehad. Deze brief is niet bewaard gebleven. De volgende brief is het antwoord erop.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
21 februari 1660

Slechts het ongenoegen dat ik voelde over de geringe voldoening die u in de zaak in kwestie hebt verkregen, heeft mij ertoe gebracht het beantwoorden van uw laatste brief zo lang uit te stellen. Ik heb niet minder dan u gewenst dat het u zou lukken, maar ik wist dat ik niets kon doen op het vlak waar ik u van dienst had moeten zijn. Ik verwachtte dus van die kant niets, maar men moet zich troosten met de hoop op een betere gelegenheid, en u moet geloven dat ik dat ook wens, net als alles wat bijdraagt tot uw tevredenheid en tot het welzijn en de voorspoed van uw roemrijke kinderen, vooral van de lieve dochter die ik geheel ben toegedaan, net als ik u ben toegedaan, voor altijd.

Mijn zaken gaan bijna de goede weg op, maar tot het einde geldt het *Nolite*.

Constantijns antwoord op de voorgaande brief.

*Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
4 maart 1660*

Mevrouw,

Het is voor mij een grote troost te bemerken dat u zich verwaardigt mee te voelen in het onaangename dat mij is overkomen, en te weten, zoals ik heel zeker meen te weten, dat u mij het tegendeel van het onrecht toewenst, of, om het rechtuit te zeggen, het tegendeel van het geweld dat mij is aangedaan op de schaamteloze aandrang van hen, die de eer hebben enigermate bij u in de gunst te staan, en die die eer wellicht niet waardig geoordeeld moeten worden, als u op zekere dag het geduld kunt opbrengen te luisteren naar alles wat zich aan gemenigheid in deze zaak heeft voorgedaan. Maar ik zal mijzelf ervan weerhouden u nog langer het hoofd erover te laten breken, als het God belieft.

Die vervelende vertragingen, Mevrouw, die ik in uw geval gebruikt zie worden,¹⁶⁷ raken mij ten zeerste, en ik kan er slechts met verontwaardiging aan denken en pas er dagelijks, naast uw *Nolite*, deze andere passage uit onze berijming van Psalm 117 op toe.¹⁶⁸

Mieux fault avoir en Dieu fiance
Qu'aux Princes et grands terriens.

[Het is beter bij de Here te schuilen,
Dan op vorsten en de groten der aarde te vertrouwen.]

167 Hertog Karel schoof een beslissing over de toekomst van Béatrix steeds voor zich uit.

168 Psalm 118: 4: 7-8 volgens het Geneefse psalter.

Ik ken noch de gedachten van deze wonderlijke vorst noch de band die er kan bestaan tussen hemzelf en zijn geweten. Uit uw omgeving deelt men mij mede beducht te zijn voor zijn plannen, wat wij maar moeilijk kunnen begrijpen na het grote verdrag dat tussen de twee kronen is gesloten.¹⁶⁹ U zult zich in het bijzonder kunnen herinneren dat ik pas op zijn trouw durfde te rekenen, nadat hij het Franse hof zou hebben aangedaan en weer zou hebben verlaten, waar hij naar ik heb vernomen zo slecht is ontvangen, dat hij geen reden schijnt te hebben daar te willen blijven. Als het u behaagt, kunt u mij al het voorgevallene uitleggen, zelfs vóór u het gepast vindt dat ik daarvan kennis neem.

Mijn kinderen zijn zich naar behoren bewust van de gunst die u hun bewijst door hun uw voortdurende welwillendheid te betuigen, vooral mijn jonge maagd, die binnenkort zal worden blootgesteld aan het gevaar die schone benaming te verliezen. Men dringt er namelijk bij mij op aan haar af te staan aan een rijke neef, die u geloof ik wel kent.¹⁷⁰ Zowel de stem van iedereen als de gelijkkluidende meningen van alle verwanten en vrienden hebben mij doen toestemmen, zodat wij op het punt staan de huwelijksovereenkomst te sluiten. Als u ook uw zegen eraan wilt geven, zal ik het slagen ervan nog hoger waarderen.

Ik verzoek u ondertussen ermee in te stemmen dat ik u ben gaan onderhouden over mijn kleine huishouden, omdat ik het niet juist had gevonden dat u, die ons zo toegenegen is, dit nieuws zou vernemen van anderen dan van de vader van dit lieve kind, omdat hij zonder voorbehoud is

uw nederige en gehoorzame dienaar
[enz.].

Mevrouw,

¹⁶⁹ Een verwijzing naar de Vrede van de Pyreneeën.

¹⁷⁰ Philips Doublet (junior), zoon van Philips Doublet (senior) en Constantijns zuster Geertruida.

Ons is beloofd dat Mevrouw Swann binnen enkele dagen komt en dat zij een uitstekend musicus meebrengt, aangekomen uit Rome, die zij ten zeerste bewondert.¹⁷¹

67

Na het nieuws van Susanna's verloving schreef Béatrix zowel aan Susanna als aan Constantijn. Alleen de laatste brief is bewaard gebleven.

Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
10 april 1660

Ik hoop dat uw lieve en beminnelijke dochter de gelukwens die ik haar voor haar huwelijk heb gezonden, heeft ontvangen en dat u daaruit zult hebben begrepen dat mijn herinnering aan hetgeen u betreft niet minder is dan de genegenheid om u alle tevredenheid te wensen en te verschaffen, die ik ook voor mijzelf wens.

Overigens verblijf ik sedert drie dagen in het aangename huis in deze stad en zal ik er nog vijf of zes dagen blijven.¹⁷²

Mijn zoon is een week geleden naar Lotharingen afgereisd in opdracht van zijn vader.¹⁷³ Wat mijzelf betreft: ik zal pas vertrekken als er van het *Nolite* geen sprake meer is. Men heeft alles veranderd na de terugkeer van het hof.

Als de bruid haar gunsten schenkt in haar huwelijk, vraag ik er één omdat ik troost behoef, nu ik er niet kan zijn om haar een beetje vrolijkheid te bezorgen.

171 Het gaat om de Italiaanse gitarist en componist Francesco Corbetta, overigens al sinds enige tijd buiten Italië werkzaam, met name in Brussel (bij aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk, gouverneur van de Spaanse Nederlanden van 1647 tot 1656) en Parijs (als gitaarleraar van Lodewijk XIV). In 1660 ging hij in het gevolg van Karel II naar Engeland.

172 Uiteraard gaat het hier om het huis van de Duartes.

173 De zoon is Charles-Henri van Lotharingen Vaudémont, op dat moment bijna elf jaar oud.

Toch wil ik u dat duizendmaal toewensen, hoewel u zo lang hebt verzuimd te schrijven aan de persoon, die u voor eeuwig hoogacht,

Béatrix.

68

Vermoedelijk schreef zowel Constantijn als Susanna aan Béatrix, maar beide brieven zijn verloren gegaan. Constantijn nodigde Béatrix uit om bij het huwelijk op de 20ste april aanwezig te zijn. De volgende brief is Béatrix' antwoord.

***Béatrix (Antwerpen) aan Constantijn (Den Haag)
15 april 1660***

Ik heb uw beide brieven in goede orde ontvangen, waarvan het bericht over het huwelijk van uw lieve dochter het fijnste en bijzonderste is dat ik ooit van mijn leven heb gehoord. Het komt van u, dat zegt alles. U moet weten dat ik heel graag op de 20ste van deze maand in Den Haag zou willen zijn.¹⁷⁴ Ik geloof dat ik dan de violisten en andere dingen van de lieve bruid zou horen, die ik van ganser harte omhels en alle geluk en tevredenheid toewens, die zij meer verdient dan enig ander meisje dat ik ooit heb ontmoet.

Ik laat het aan Mijnheer Duarte over u de bijzonderheden mede te delen over hetgeen zich hier afspeelt.

Ik volsta met u te zeggen dat ik nog steeds u ben toegedaan met heel mijn hart,

Béatrix.

¹⁷⁴ Deze zin moet niet worden gelezen in de zin dat Béatrix hiermee aangeeft van plan te zijn naar Den Haag te gaan. Eerder moet men er een verzwegen "maar het is onmogelijk" aan toevoegen. De volgende zin bevestigt deze interpretatie.

Aldus vond op 20 april 1660 het huwelijk tussen Constantijns dochter Susanna en haar neef Philips Doublet junior plaats.¹⁷⁵ Hoewel de jongste, was zij de eerste van Constantijns kinderen die in het huwelijksbootje stapte. Twee dagen na het huwelijk deed hij uitvoerig verslag aan Béatrix van de festiviteiten.

**Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Brussel)
22 april 1660**

Mevrouw,

U bent zo goed dat ik het niet voor mogelijk houd dat u mij de vrijheid die ik nu ga nemen euvel zult duiden, namelijk dat ik u in detail vertel van het huwelijk in onze familie; een belangrijke geschiedenis en met grote gevolgen voor het staatsbelang.

Toen dus eenmaal op die 20e april de dag was aangebroken en de zon, die daags tevoren nog door een ruwe storm verduisterd was, ons de gunst bewees vrolijk en stralend te schijnen, kreeg mijn kleine bruidje een kroon met diamanten opgezet, waarvan de eigenaren mij het grote genoeg hadden gedaan deze juwelen nooit terug te vragen. Het hof en een groot aantal dames, familie en bekenden, hadden eraan bijgedragen met wat zij aan meest schitterende zaken bezaten. Tegen de klok van negen 's ochtends brachten wij, Mijnheer van Sint-Annaland, vader van de bruidegom,¹⁷⁶ en mijn roemruchte persoon, de vader van de bruid, de gelukkige bruidegom in een aan alle kanten open koets (opdat de menigte toeschouwers, die zich rond mijn woning had verzameld, niet het zicht zou verliezen op zijn fraai gekapte en welhaast overdadig bepoederde hoofd) naar de Nieuwe Kerk, aan de Delftse Gracht, waar, na plaats te hebben genomen voor de preekstoel op fraaie tapijten, aangevuld met andere tapijtwerk met verticale inslag, ongeveer halverwege de preek het schone

175 Over Susanna's huwelijk zie Rietbergen, *Den Haag, 20 april 1660*. Zie ook afbeelding p. 298.

176 Philips Doublet senior, heer van Sint-Annaland. Zie Constantijns brief van 4 maart 1660 (nr. 66).

slachtoffer van dit offer binnentrad, begeleid door een jongeman van goede naam, getooid als ware hij een zoon in het zenit, en met ten minste twee à drie ponden poeder bestrooid. Daarop volgde Mevrouw van Sint-Annaland,¹⁷⁷ begeleid door mijn oudste zoon en Mevrouw van Dorp, tante van de bruid,¹⁷⁸ begeleid door mijn tweede zoon,¹⁷⁹ twee majestueuze oude dames, die middels de elegantie die hun eigen is, hun allerlaatste pogingen hadden ondernomen om te verhullen wat een gezamenlijke leeftijd van om en nabij hondertwintig jaar had aangericht in hun schoonheid die vroeger tot de meest schitterende van hun tijd behoorde. Nadat deze drie hadden plaatsgenomen op hun met fluweel beklede stoelen, kwamen drie jonge meisjes binnen, te weten twee nichtjes van mijn familie en een nichtje uit de andere familie, het eerste geleid door mijn derde zoon,¹⁸⁰ het tweede en het derde elk door een der meest voorname onder onze galante jongelieden. Nadat deze nimfen plaats hadden genomen tegenover het eerder genoemde drietal, begonnen zij met elkaar te fluisteren en schuine blikken te werpen, totdat ieder van hen hem had bestudeerd tot afgunst van zijn metgezellin, en het kwam mij voor dat geen van de drie zou weigeren de plaats van de bruid in te nemen. Nadat de preek was beëindigd, waagden alle mensen in de kerk lijf en leden om op de banken en de stoelen te gaan staan, ten einde de procedure van de inzegening van het huwelijk te kunnen gadeslaan, aan het eind waarvan de verloofden hun gebeden zeiden, met hun knieën op twee kussens van karmozijnrood fluweel, of vuurrood, of parelmoerkleurig, of welke variant u ook verkiest.

Bij het verlaten van de kerk, zoals mijn koeien doen wanneer ze het land op gaan, gaan de belangrijkste vooraan; het trio heren stapte het eerste in de koets, waarbij de vader van de bruidegom vanaf dat moment aan de rechterkant zat, alsof hij als plaatsvervanger wilde optreden van zijn zoon wat betreft het verkrijgen van de echtelijke rechten, een zeer

177 Geertruida Doublet geboren Huygens. Zie Constantijns brief van 4 maart 1660 (nr. 66).

178 Constantijn Huygens junior en Ida van Baerle, zuster van Constantijns overleden vrouw Susanna en weduwe van Arend van Dorp.

179 Constantijns tweede zoon Christiaan Huygens.

180 Constantijns derde zoon Lodewijk Huygens.

belangrijk ritueel, dat men niet zou kunnen weglaten zonder dat men de indruk zou krijgen dat de soep zou gaan bederven. Een vreemde metamorfose, een beklagenswaardige catastrofe! Dat in één enkel moment de dienaar, de knecht, de slaaf heer en meester wordt van de vrouw, de gevleide, gediende, vereerde en aanbeden vrouw tot op dat trieste moment. U zult zeggen dat na ongeveer vijftien of zestien kleine eeuwtjes de schone sekse alhier goed heeft bedacht hoe aan deze kwalijke zaak een ordelijke vorm te geven en zichzelf opnieuw te transformeren; dat priesters en dominees dit mooi kunnen aanprijzen en dat ze weliswaar goddelijke en menselijke wetten over de plichten die de vrouwelijke gehoorzaamheid met zich meebrengt, weten aan te halen; dat ondanks dit alles vrouwen vrouwen blijven, minnaressen minnaressen, en echtgenoten rechtgenoten,¹⁸¹ dat wil zeggen mooie kleine ingebeeldheersers. Op dit alles, Mevrouw, vraag ik u te mogen antwoorden door slechts mijn schouders op te halen, terwijl de al te bekende waarheid mij het spreken beneemt, tenminste waar het gaat om zekere onbeduidende deeltjes van het universum, zoals u Europa zou kunnen noemen, met Azië, Afrika, en wanneer het Gode behaagt, Amerika, want van deze westelijke zijde wacht ik nog steeds op een oorspronkelijke mening over dit onderwerp. Maar laten we nu terugkeren naar ons onderwerp.

Nadat de bruid met haar gevolg met moeite een ongebruikelijke drukte van mensen had gepasseerd, die zowat haar koets opzij hadden geduwd, werd zij hier bij het uitstappen ontvangen door haar echtgenoot met nederige eerbied, en gebracht naar het verblijf waar door het raam rijkelijk bruidsuikers naar buiten werden uitgestrooid in een zo grote overvloed, dat u gedacht zou hebben dat het om een hagelbui ging, waar men zag dat men voor de buit met elkaar op de vuist ging, dat bij vrouwen het haar in de war raakte, dat meisjes onder de voet werden gelopen, en ander vreemd handgemeen, waarbij de sekse met de rokken zich niet druk maakte om wat men hen aandeed, wanneer ze maar een handjevol suikergoed konden bemachtigen. Nadat dit straattumult voorbij was, en nadat de familie weer een beetje uitgerust en op adem gekomen

181 De Franse woordspeling met *maris* (echtgenoten) tegenover *marris* (ontevreden) laat zich niet vertalen.

was, ging men massaal ertoe over elkaar geluk te wensen, met welgemeende en goed gemikte kussen, tenslotte apostolische en eerlijke kussen, die in de zaal een geluid maakten dat zich laat vergelijken met dat wat de wagenmenners van Antwerpen en Brussel voortbrengen met hun zweep, wanneer een dozijn wagens door de belangrijkste straten gaat. Vanaf hier waren de zorgen van het hoofd dezer familie (een man die tot geen grotere dingen in staat is, maar nog altijd trots is op de titel 'uw nederige dienaar') erop gericht de feestzaal te controleren, de haaks aan elkaar gezette tafels, de properheid van het linnen, de couverts en de messen, de vorken en de lepels voor de soep, het buffet en het servies en ten slotte een soort podium van fraai wit hout (zodat u niet denkt dat het om ebbenhout of ivoor gaat) voor een twaalftal strijkers. Nadat al deze zaken in goede orde waren bevonden, zorgde men ervoor dat men de genodigden ging berichten om zich om drie uur namiddags te melden op de plaats van samenkomst, om te dineren om vier uur, hetgeen een wat merkwaardige zaak lijkt met die voortreffelijke torenklokken in de stad. Maar, Mevrouw, die reden hiervoor is zodanig dat u met het geheim hiervan zeker zult instemmen. Het is namelijk zo dat een feestelijk souper ertoe zou leiden dat de bruid pas laat naar bed kan gaan, en dat een diner op het gewone uur dit tijdstip zodanig zou vervroegen dat, tenzij men minstens zeven tot acht uur aan tafel zou zitten, het armschepsel zou menen op klaarlichte dag naar het schavot te worden geleid, hetgeen onfatsoenlijk werd bevonden, toen de brave manke Vulcanus de moeite nam om de goden te laten lachen op het feest voor zijn bedrogen-woorden.

Nauwelijks had de klok van drie geslagen, of een menigte wagens verscheen rondom het trouw huis, en men zag er tien stel mensen uit stappen, zowel weduwen of weduwnaars als gehuwden, de een de ander begeleidend, en elf huwbare stelletjes van gewoon volk. Vooraan in de eerste groep bevond zich Mijnheer de Ambassadeur van Frankrijk,¹⁸² die ondanks dat hij Zijne Excellentie van de ambassade was, zo goed was voor één dag de rol aan te nemen van de meest naaste buur van de ene kant.

182 Jacques-Auguste de Thou woonde in de Poten, het tweede huis van het Plein, waardoor Constantijn hem zijn buurman kon noemen.

Vanuit dezelfde overweging verschenen Mijnheer van Bavoy en zijn vrouw,¹⁸³ en de altijd jeugdige, altijd jonge Mijnheer van Hauterive,¹⁸⁴ die, zoals het hoort zijn onderkomen had gevonden bij de herberg 'De verliefde'. Voor de rest waren er mannelijke en vrouwelijke verwanten, voor zover niet te ver van Den Haag af woonachtig. In de zaal bij de tuin kwam het gezelschap van de gastheer bijeen, in de kamer die uitziet over de straat.

Nadat het vlees was gebracht, en de ambassadeur de bruid begeleid had en iedere heer zijn dame, trof men daar de eerste gang aan, die door de aanwezigen in hun goedgunstigheid als heel redelijk werd beoordeeld, net als daarna de tweede gang en het dessert, terwijl die heren uit Frankrijk onze roemruchte meesterkok Jacques de eer aandeden hem even bekwaam te achten in zijn vak als de handigste spitdraaiers in Parijs. Hoe het ook zij, deze 42 personen die aanzaten brachten het geduld op zich vijf uur lang ononderbroken met elkaar te onderhouden, en, hoewel het drinklied nog niet had geklonken, hoewel ik uit goede bron weet dat schone hertoginnen en prinsessen dat hebben gezongen met de grote koningen,¹⁸⁵ zijn de *sommetjes* uit Nederland bijna onophoudelijk uitgevoerd,¹⁸⁶ wat deze schone hertoginnen en prinsessen weer niet gedaan hebben met de grote koningen. Tijdens deze luisterrijke maaltijd werd een nog fraaiere zaal in gereedheid gebracht en geparfumeerd en verlicht met vijf- tot zesduizend flambouwen, ten behoeve van het gehuppel van de jongelui, en na onze voor-noemde vijf uren, doorgebracht met eten, drinken en kussen, was eenieder blij zich te kunnen onttrekken aan de geur van het vlees en aan de warmte van zo'n langdurige drukte.

Vervolgens, na een kleine onderbreking om even de benen te kunnen strekken, begon, nadat mijnheer de ambassadeur en de andere mensen

183 David de Morlot, heer van Bavoy, en zijn echtgenote Maria van Steeland.

184 François d'Aubespine, markies van Hauterive.

185 Dit is misschien een toespelings op Béatrix' relatie met Karel 11 Stuart?

186 Sommetjes is een tafelgezelschapsspel, waarbij een heer en zijn tafeldame verborgen achter een waaier samen een wijnglas leegdrinken door om en om een slokje te nemen. Na elke slok moeten zij elkaar hoorbaar kussen. De kussen worden geteld en de kunst is er zoveel mogelijk te geven.

op leeftijd hadden plaatsgenomen, het dansen, en van al die, die na de branles kwamen, was de dans die zich met de naam 'La Duchesse' tooit,¹⁸⁷ de mooiste, hetgeen mij deed veronderstellen dat het die van Lotharingen was, aan wie de naam ontleend zou zijn. Deze danspartij had amper twee uur geduurd, toen een zekere jongeman, een verwant van de geamuseerde bruidegom, bij ik weet niet welke draai van de courante het bruidje plotseling aan ons ontrukte, en haar, gevolgd door alle huwelijks gasten, naar haar kamer bracht, waar ondanks het vloeien van enkele maagdelijke traantjes, hetzij uit spijt, hetzij uit vreugde (het oordeel is aan de lezers en lezeressen), grof geweld werd toegepast om haar kroon af te nemen; om aan de haal te gaan met de linten, de kousenbanden, de veters van haar schoenen, kortom om haar te plukken, zoals meester Jacques dat doet bij zijn arme vogels die aan het spit worden geregen. Nadat de opschik van de kamer, het bed, de toiletartikelen en meer van dergelijke spulletjes waren beoordeeld door de nieuwsgierigsten, en de arme veroordeelde volledig uitgeput was door alles wat eenieder wilde uitkramen, hetzij om de draak met haar te steken, hetzij om haar gerust te stellen, werd alles wat rustiger gemaakt door een nieuwe golf kruidenwijn, en toen, na uitgebreide buigingen en wensen van de heren, de dames een zekere onwil aan de dag legden om te vertrekken, toen, nadat de bruidegom zijn slaapmuts al had opgezet en zich geheel gekleed in zijn kamerjas had gehuld en de dames eraan twijfelden of hij het wel was, verjoeg hij hen in een ogenblik, zodat men haast zou zeggen dat de donder en de duivel aan het schermen waren op de trap, en nadat deze storm wat was geluwd, werd in de balzaal het dansen voortgezet tot vier uur in de ochtend, zonder dat men een ogenblik iemand van de jongedames bezwaard kon aantreffen wegens de beklagenswaardige toestand waarin zij op lafhartige wijze het bedroefde bruidje hadden achtergelaten. Bij hun terugkeer uit de echtelijke slaap-

187 Wijsaanduidingen met de naam *La Duchesse* verschijnen vanaf het midden van de jaren 1650 in een vrij groot aantal in Nederlandse liedboeken. De oudste melodieoptekening is die in het katholieke geestelijke liedboek van Guilielmus de Swaen, *Den Singende Swaen* (Antwerpen: Arnout van Brakel, 1664), 173. De oorsprong lijkt een Franse dansmelodie te zijn. De melodie blijft tot in de achttiende eeuw in allerlei vormen populair in de Republiek.

kamer besloten de Heren de Thou, de Hauterive en d'Arminvilliers,¹⁸⁸ die net zo slecht in dansen zijn als ik, wijselijk en met grote behoedzaamheid afscheid te nemen van hun gastheer, terwijl zij getuigden van een veel te grote tevredenheid voor dat beetje goeds wat men hun had gebracht, en in navolging van hun voorbeeld had genoemde gastheer gaarne eveneens er de voorkeur aan gegeven zijn kleine blauwe bed op te zoeken in plaats van alle jurkjes met klatergoud, die nu misschien nog aan het dansen zouden zijn, wanneer de minder dwazen ze hun gang hadden laten gaan.

De volgende dag, Mevrouw, heb ik nauwlettend gekeken hoe het met de jonge bruid gesteld was, en na te hebben vastgesteld dat zij noch met het ene, noch met het andere been mank liep, zoals vrouwe Eva, onze goede voormoeder, dat deed, hoewel men dat niet in de Bijbel kan vinden, merkte ik dat mijn geest weer een beetje tot rust kwam, zoals die momenteel nog steeds is, in afwachting van het nieuws dat ons wellicht over ongeveer een half dozijn maanmaanden plus de helft daarvan te wachten staat.

Ik verontschuldig mij niet voor de lengte van deze brief: u heeft ons de eer willen aandoen te wensen dat u bij die gelegenheid aanwezig had willen zijn. Ik heb u meegevoerd langs alle gebeurtenissen die mijn slechte geheugen mij nog voor de geest kon brengen. Wanneer u zich beklaagt over het slechte onderhoud dat u heeft ontvangen, zult u de waarheid minder geweld aandoen dan diegenen die de moeite hebben willen nemen zich erop te beroemen, want hoezeer ik ook vol gebreken en zwaktes ben, die om ze te negeren heb ik niet, zoals ik evenzeer de gunst erken, waarvan ik hoop dat u deze mij blijft gunnen, mij te willen zien als,

Mevrouw,

uw nederige en gehoorzame dienaar
[enz.]

¹⁸⁸ De laatstgenoemde is Louis de Beringhen, heer van Arminvilliers, luitenant-kolonel in het Staatse leger, broer van Henri de Beringhen, die na een loopbaan in het Staatse leger eerste stalmeester van het Franse hof werd.

Béatrix' antwoordde de vorige brief vanuit Bergen (Mons) in Henegouwen. Zij was door hertog Karel gesommeerd om Brussel te verlaten.

Béatrix (Bergen) aan Constantijn (Den Haag)

19 mei 1660

Wat moet u wel van mij denken, dat ik zo lang heb uitgesteld u te zeggen hoeveel vreugde ik heb ondervonden bij het lezen van het mooie verslag dat u mij van het huwelijk en de jonggehuwden hebt gezonden, ook al ben ik ziek geweest vanaf de dag waarop ik uw brief heb ontvangen. Ik zou u meteen hebben geschreven hoezeer ik mij heb verheugd over het goede verloop van de bruiloft, waarbij ik mijzelf duizendmaal aanwezig heb gewenst in de hoop dat allen die er naar uw zeggen waren mij niet zouden hebben verjaagd, vooral de vader en de lieve bruid, die mij iedere dag voor de geest komen. Maar houdt u niet op met mij nieuws te zenden over het vervolg van het huwelijk, waarvan ik hoop dat het gelukkig zal zijn en tot volle tevredenheid.

Ik vertel u nog niets over mijn zaak, omdat ik daarover nog geen zekerheid heb. U kunt van mij aannemen dat ik er genoeg van begin te krijgen.

Ik zou graag bij u op de kermis zijn; zendt u mij toch iets daarvan, zoals vorig jaar die leuke gladiator. U ziet mijn openhartigheid en dat ik nog steeds dezelfde ben en vastbesloten ten aanzien van het *Nolite*, enz.

Onze goede vrienden en vriendinnen, de Duartes, vertelden mij dat hij erover denkt naar Londen te gaan om de intocht van de koning bij te wonen.¹⁸⁹ Als *Nolite* zijn plicht doet,¹⁹⁰ zou ik ook voor enige tijd de oversteek kunnen maken, maar deelt u mij in afwachting daarvan zo'n

189 Het gaat hier om Diego Duarte. Begin 1660 had het Lange Parlement in Londen besloten Karel 11 weer als koning van Engeland te erkennen. Op 29 mei 1660 deed hij zijn intocht in Londen.

190 Hier wordt voor het eerst het motto *Nolite* gebruikt als bijnaam voor hertog Karel.

beetje al uw grappige voorvallen mee en groet u de mooie jonggehuwde hartelijk van mij. Als u Mejuffrouw Casembroot ziet, brengt u haar dan mijn complimenten over. Voor u alles wat u wenst.

71

Constantijn antwoordde niet, waarop Béatrix opnieuw schreef.

Béatrix (Bergen) aan Constantijn (Den Haag)
13 juni 1660

Ik merk wel dat u, tenzij ik u aan mij herinner door mijn brieven, mij er geen kunt sturen, hoewel u daar mooie en belangrijke stof voor had, sedert u mij de laatste keer hebt geschreven, en te oordelen naar de manier waarop u verslag geeft, spijt het mij zeer er helemaal geen te hebben over alle praal die in Den Haag was aangericht ter ere van de allerliefste koning van de hele wereld.¹⁹¹ Ik ben dan ook zeer verlangend iets te horen over de gelukkige en prachtige aankomst te Londen.

Ik verzoek u ook om nieuws van de jonggehuwden, die ik van harte liefheb. Gaat u maar na voor wie dat is; daarna kunt u zich over mij beklagen.

Ik dacht erover naar Frankrijk te gaan, maar dat is uitgesteld. Wees verzekerd van het *Nolite* en van de goede moed die mij beslist niet verlaat. Ik ben een beetje ziek geweest, maar dat is van geen belang. Een klein blijk van gedachtenis, dat men mij zou sturen van de kermis in Den Haag, zou mij geheel genezen.

191 Karel II verbleef van 15 tot 23 mei in Den Haag, op doorreis van Brussel naar Londen.

Constantijn liet nu lange tijd niets van zich horen. Vijf maanden na de vorige brief schreef Béatrix opnieuw, nu vanuit het kasteel van Eigenbrakel (Braine-l'Alleud), in Brabant ongeveer tussen Brussel en Bergen.

Béatrix (Eigenbrakel) aan Constantijn (Den Haag)
14 november 1660

Ik heb ongetwijfeld de straf verdiend die u mij met uw stilzwijgen laat ondergaan, wanneer u gelooft dat het mijne voortkomt uit vergeetachtigheid, maar u zou mij onrecht doen, want daarvan zal nimmer sprake zijn. Ik heb ten zeerste vertrouwd op dat wat ik altijd heb gebeden. Uw goede vriend Duarte vraagt mij ervan af te zien u mijn verdriet mede te delen, want het is niet prettig over vervelende dingen te praten met mensen die men liefheeft, en over vreugdevolle wanneer het hart door verdriet is overmand. Dit dient alleen om u te verzekeren dat ik tevredener ben op drie uur afstand van Brussel, waar ik mijn dochter en haar echtgenoot in de buurt heb.¹⁹² Ik zou willen dat u er ook was, om mijn dochter op het klavecimbel te horen spelen. Zij heeft alle Chambonnières, Lamberts en andere beroemde muziekmeesters horen spelen,¹⁹³ hetgeen aan haar spel enige verfijning heeft toegevoegd. Het ergste is echter dat het ernaar uitziet dat ik binnen het jaar grootmoeder zal zijn.¹⁹⁴ U, die niet zo snel grootvader wordt als u had gedacht, zult wel spotten met mijn

192 Béatrix' dochter Anne was inmiddels, op 7 oktober 1660, getrouwd met François-Marie van Lotharingen Elboeuf, prins van Lillebonne. Lillebonne is een klein graafschap even ten oosten van Le Havre, waarvan de graven zich prins mochten noemen. De prinsen van Lillebonne kwamen uit het geslacht van Lotharingen Elboeuf; ze resideerden niet in Lillebonne, maar in Lotharingen.

193 Jacques Champion de Chambonnières en Michel Lambert waren bekende klavierspelers in Parijs. Anne heeft dus Parijs bezocht.

194 Annes eerste kind, Charles-François van Lotharingen Elboeuf, zou op 11 juli 1661 worden geboren, toch nog een maand na Susanna's eerste kind, Geertruida Doublet, geboren op 5 juni 1661. Béatrix verwachtte dus nog dat zij eerder grootmoeder zou worden dan Constantijn grootvader, ondanks het leeftijdsverschil van achttien jaar tussen hen beiden.

Kasteel Eigenbrakel. Anonieme gravure.

anciënniteit en dat spijt mij, maar ik zou u toch ook graag binnenkort in die toestand willen zien.

Weest u niet langer hardvochtig tegen mij en zendt u mij uw prettige nieuwtjes. Die uit Engeland geven mij door hun verscheidenheid uiteenlopende gevoelens, zodat men vaak alleen maar kan zeggen: God behoeft de koning. Het overige doet mij zeer vreemd aan, maar die goede koning zou moeten trouwen en voor een goed nageslacht zorgen, om zijn kroon vorstelijk te ondersteunen door een goede en stevige consolidatie.¹⁹⁵ Ziedaar genoeg geredeneerd over de Engelse politiek. Het is tijd zich bezig te houden met de Béatrixiaanse, die altijd spreekt over het *Nolite* en de ontheffing daarvan, zo God wil.

Ik zal altijd een trouwe vriendin blijven van u, uw lieve dochter en uw gehele roemrijke familie; en een vriendelijke groet aan Mejuffrouw Casembroot.

195 Karel II zou pas in 1662 trouwen, met de Portugese prinses Catherina van Bragança.

De laatste brief werd wel beantwoord.

Constantijn (Den Haag) aan Béatrix (Eigenbrakel)
 25 november 1660

Mevrouw,

De hardvochtigheid die u mij wilt toeschrijven, bestaat louter uit eerbied. Ik verzoek u voor eens en voor altijd er aldus over te oordelen, en ook zou ik, mijn onbeantwoorde brieven beijkend, mijzelf niet kunnen beletten te denken dat zij u slechts ongemak bezorgen. Bovendien zie ik hier maar weinig gebeuren, waarop ik u zou kunnen vergasten. Ik betreur het ten zeerste te bemerken dat ook aan uw kant de prettige onderwerpen niet overvloedig ontstaan.

Het is waar, Mevrouw, dat deze vorst u bijna net zo behandelt als men hem in Parijs bejegt, en aldus wettigt de ene lange duur de andere. Mijn geduld kan zich tot hier toe nog wel aanpassen. Maar het raakt ten einde als ik zie wat men mij uit Parijs schrijft, namelijk dat onze merkwaardige hoogheid er steeds op zou aandringen één van de nichten van de kardinaal te mogen huwen,¹⁹⁶ waarop een zekere prelaat tegen deze eminentie zou hebben gezegd: 'Deze oude man wil hoe dan ook een stukje van Mazarin-vlees.'¹⁹⁷ Ik denk dat u dit soort geruchten zo vaak hoort, dat u mij zult vergeven dat ik vrijmoedig te berde breng wat ik ervan weet. Mijn zegsman is mijn zoon Archimedes,¹⁹⁸ die in Parijs is en het heeft vernomen uit de mond van een andere prelaat, een vriend

196 Maria Mancini (1639-1715), een nichtje van Jules Mazarin.

197 Het is onduidelijk welke prelaat dit is. Vanwege de oorspronkelijk Italiaanse woorden zou het kunnen gaan om abt Cosimo Brunetti (gestorven 1680), die deze jaren in Parijs verbleef. Zie Brugmans, *Séjour*, 125, noot 3.

198 Archimedes is de bijnaam die Constantijn aan zijn zoon Christiaan gaf.

van hem.¹⁹⁹ Ik had deze jongen berispt vanwege hetgeen is gebeurd in Bergen, waar hij heeft verzuimd zijn eerbied aan u te betuigen, maar hij antwoordde, bij wijze van redelijke verontschuldiging, dat hij, na zich veel moeite te hebben gegeven voor deze eer, ervan heeft afgezien, omdat hij op de ochtend van zijn vertrek met zijn gezelschap vernam dat u eerst de vorige avond, en wel zeer laat, was aangekomen, zodat zijn eerbetoon slechts als onbeleefdheid zou kunnen worden opgevat.²⁰⁰

In Parijs wordt hij ontvangen te midden van beroemdheden, die zijn naam reeds hebben leren kennen, en zelfs de vorsten koesteren hem meer dan hij meent te verdienen. Naast ander onthaal vermaakt men hem met mooie concerten, waaraan naar mijn mening alleen de schone aanwezigheid van Mevrouw van Lotharingen, de kleine Francisque en mijzelf schijnt te ontbreken. Want wat betreft Mevrouw van Lillebonne,²⁰¹ omdat zij er geheel verzadigd van terugkeerde, zou zij ons misschien wel niet willen begunstigen met alle stilte waaraan wij behoefte hebben. Ik kan mij het enorme voordeel indenken, dat deze edele ziel moet hebben getrokken uit het moois dat men haar in Frankrijk heeft laten horen, daar zij ontvankelijk is voor alle goede dingen en zij ze snel en handig opneemt, zoals onder meer blijkt uit het goede nieuws dat u mij daarover heeft willen geven. Immers:

C'est bien avoir compris sa petite grammaire,²⁰²
Pour la première fois;
Où un petit enfant enfante une grand'mère,
En moins de douze mois.

199 Het gaat hier vermoedelijk om 'l'Abbé Charles', de enige geestelijke met wie Christiaan regelmatig omging. Zijn identiteit is onduidelijk, zie Brugmans, *Séjour*, 131, noot 3. Christiaan ontmoette Abbé Charles het eerst op 16 november. Op 19 november schreef hij aan zijn vader (zie Brugmans, 132), maar deze brief is verloren gegaan, evenals eerdere brieven van 5 en 12 november.

200 Christiaan was in Bergen op 22-23 oktober 1660, op weg naar Parijs. Hij hoorde dat Béatrix en haar dochter er diezelfde avond waren aangekomen, maar hij zag ervan af om contact met haar te zoeken. In zijn reisdagboek noteerde hij: 'Mme de Lorraine met haer dochter waren 's avonds te voren te Mons aangekomen.' Zie Brugmans, *Séjour*, 123.

201 Béatrix' dochter Anne.

202 Ook in Worp, *Gedichten*, 6, 289.

[Men heeft goed zijn kleine grammatica begrepen,
Voor de eerste keer,
Wanneer een kleinkind een grootmoeder voortbrengt,
Binnen het jaar.]

Wat zou ik graag verder uitweiden over dit mooie huwelijkse onderwerp! Maar als u de goedheid zou hebben mijn gebabbel te verdragen, zou ik vrezen dat de doorluchtige echtgenote mij op de vingers tikt en ik heb haar geduld toch al te zeer op de proef durven stellen, wanneer van tijd tot tijd mijn dwaze geestdrift voor de muziek mij ertoe heeft gebracht haar te verzoeken die mensen, die de eer hadden met haar te mogen omgaan, te doen zwijgen.

Mevrouw, zullen wij ooit weer op dergelijke gesprekken terugkomen? Welke hoop kunt u ons geven? Het zijn vragen die ik dagelijks stel aan de Antwerpse Parnassus en wij troosten ons zo goed wij kunnen met brieven. U merkt aan deze vierde bladzijde wat het betekent de praters te prikkelen. Ik bloos er warempel van en haast mij te zeggen wat zolang ik leef de waarheid zal zijn, namelijk dat ik ben, meer dan wie ook ter wereld,

[enz.]

74

Op de vorige brief volgde een onderbreking van het briefcontact tussen Béatrix en Constantijn. Begin mei 1661 moet Constantijn weer hebben geschreven. De volgende brief is het antwoord.

Béatrix (Brussel) aan Constantijn (Den Haag)
21 mei 1661

Werkelijk, als men nooit opgehouden heeft elkaar te beminnen en te achten, is het prettig om een stilzwijgen te verbreken, dat, ik weet niet waarom of hoe, is ontstaan en waarvoor ik geen andere reden zou kunnen bedenken dan het verdriet waarin ik, in het bijzonder sedert één jaar,

ben gestort, en als ik u zou zeggen dat ik samenspel noch klavecimbel heb gehoord, dan is dat geen leugen. De geest zou er daarna beter aan toe zijn, want ik vind dat de muziek de geest doet leven of tenminste wapent tegen de vele stormen waaraan de wereld hem blootstelt. De excuses echter die u aanvoert voor uw lange stilzwijgen, hebben mij hartelijk doen lachen, vooral hetgeen u zegt over *Nolite*, als hij uw brief zou zien.²⁰³ Heus, u hebt ons zeer verblijd met uw schrijven, en ik ben zeer verheugd uw goede stemming te zien voortduren.

Ik zou u graag in het muzikale huis te Antwerpen ontmoeten, als u daarheen zou gaan, of anders in het Land van Waas,²⁰⁴ maar ik weet niet waar ik dan ben of heen zal kunnen gaan, want men houdt mij gevangen als een vogel op een stokje. Maar ik houd me zo stevig vast als ik kan om niet te vallen en ik hoop dat ik een goede haven zal vinden.

Mag ik durven u voor ons het verzoek te doen mij in het bezit te stellen van armbanden van echt Pruisisch barnsteen?²⁰⁵ U zult mij een groot genoegen doen door mij te zeggen wat ik vanuit hier voor u terug kan doen.

Ik moet u nog zeggen dat Mevrouw de Gand mij gisteren heeft bezocht.²⁰⁶ Vanuit Parijs gekomen, is ze vanmorgen op weg gegaan naar Gelderland of Den Haag, want ze heeft niet duidelijk gezegd naar welk van de twee. Ik ben zeer verheugd over de toestand waarin uw lieve kind zich bevindt;²⁰⁷ ik wens haar hetzelfde geluk als ik voor mijn eigen dochter wens, en vraag u vaker iets van u te laten horen, zonder de vrees dat ik niet meer de uwe ben zoals het mij betaamt,

Béatrix van Lotharingen.

203 *Nolite* is uiteraard hertog Karel.

204 Kennelijk had Constantijn de reis naar Antwerpen aangekondigd, die hij kort daarna zou ondernemen, en die hem overigens ook naar Brussel zou voeren. Hij vertrok op 25 mei uit Den Haag, kwam de volgende dag in Antwerpen aan en de daaropvolgende dag in Brussel. Hij verliet Brussel op 13 juni, verbleef nog van 14 tot 18 juni in Antwerpen en was op 21 juni weer in Den Haag. Hij heeft Béatrix tijdens deze reis niet ontmoet. Zie Unger, *Dagboek*, 67.

Een antwoord op de vorige brief is niet bekend, en weer werd het brief-contact onderbroken. In 1660 had de Franse koning Lodewijk XIV het prinsdom Orange bezet, gebruikmakend van de onenigheid tussen de Prinses-Douairière Amalia van Solms en de Princesse Royale Maria Henriëtta Stuart, die als voogden optraden van de nog minderjarige Prins van Oranje, Willem III, de latere stadhouder van de Republiek en koning van Engeland. Constantijn werd in oktober 1661 naar Parijs gestuurd om namens Amalia bij de Franse koning terug-gave van het Prinsdom te bepleiten, wat uiteindelijk, in 1665, lukte. Hij verliet Den Haag op 7 oktober om op de 21ste van die maand in Parijs aan te komen. Op 13 oktober passeerde hij in Bergen (Mons) in Henegouwen. Later spreekt Béatrix over een ontmoeting met hem in Bergen en dat zal dan deze 13de oktober betreffen. Het is niet onmogelijk dat er gedurende de eerste tien of elf maanden na deze ontmoeting brieven zijn uitgewisseld tussen Béatrix en Constantijn, maar daar is in ieder geval niets van bewaard gebleven en erg waarschijnlijk lijkt het niet. In september 1662 opende Béatrix vanuit Besançon – waar hertog Karel haar heen had gestuurd – een korte en laatste wisseling van brieven met Constantijn in Parijs.

205 Het moet hier gaan om een hernieuwde vraag naar barnstenen armbanden. Zie de brieven van 19 en 31 mei 1659.

206 Marguerite-Isabelle de Mérode, gravin van Middelburg (1590-1679), weduwe van Philippe-Lamoral de Gand dit Vilain, graaf van Isenghien (1587-1631). Zij was de moeder van Balthasar-Philippe de Gand dit Vilain (1617-1680), die gouverneur was van Spaans Opper-Gelre. Zij was ook degene die als de gravin van Isenghien de processen tegen het Oranjehuis voerde, waarvoor Constantijn in 1656 en 1657 naar Brussel was gereisd.

207 Een verwijzing naar Susanna's zwangerschap.

Béatrix (Besançon) aan Constantijn (Parijs)
8 september 1662

Ik heb zojuist van een koerier uit Brussel een brief van de eerste van deze maand ontvangen van onze goede vriend Duarte, waaruit ik verneem dat u nog steeds in Parijs bent en dat uw zakelijke beslommingen u niet verhinderen om er mooie concerten van beroemdheden bij te wonen. Ik verzeker u dat het beklagenswaardige lot waarin Mijnheer van Lotharingen mij gevangen houdt, mij niet belet mijzelf duizendmaal in een klein hoekje te wensen bij uw aangename concerten en muziek.²⁰⁸

Wat bent u hardvochtig om niets van u te laten horen aan de arme lieden, die zich slechts op vijftig mijl afstand van u bevinden, maar ik zweer u dat mijn gevoelens onveranderd zijn, en dat ik innig op u gesteld ben. Helaas komt mij geen klavecimbel meer onder ogen, en hoor ik hier niets anders dan de vreemdsoortige geruchten uit Parijs, betreffende de universele trouwlustige op wie mijn hoop is gevestigd,²⁰⁹ die ik vrees en met wie ik diep medelijden voel.

Hoe is het mogelijk dat u helemaal niets meer van u laat horen? De berichten van mijn dochter zijn dat zij twee kinderen heeft en misschien weer in verwachting is.²¹⁰ Het gaat haar goed en mij ook, hoewel geheel terneergeslagen door de storm die is langsgeraasd, maar met Gods hulp zal men weerstand bieden, want zonder Gods hulp kan men niets op deze wereld.

Ik voeg mijn adres in deze stad hierbij, voor het geval dat u mij een antwoord wilt doen toekomen. Ik hoop het, en ook dat u wilt aannemen dat ik u onveranderlijk geheel ben toegedaan,

Béatrix.

208 Mijnheer van Lotharingen is uiteraard hertog Karel.

209 Hertog Karel had inmiddels huwelijksaanzoeken gedaan bij Maria Mancini, Marianne Pajot en Isabelle de Ludres.

210 Anne was inmiddels moeder geworden van Charles-François van Lotharingen Elboeuf, geboren 11 juli 1661 (gestorven 1702) en Béatrix van Lotharingen Elboeuf, geboren 1 juli 1662 (gestorven 1738). Het derde kind, Thérèse, werd op 12 mei 1663 geboren, zodat Béatrix in september 1662 nog niet echt kon weten dat haar dochter weer zwanger was. Deze Thérèse stierf in 1671. In totaal zijn er negen kinderen in Annes huwelijk geboren.

Nolite heeft tot nu toe wonderbaarlijk succes gehad.

Als u Mijnheer de Thou, de vroegere ambassadeur in het geliefde Den Haag,²¹¹ de verzekering van mijn dienstvaardigheid wilt geven, zoudt u mij een groot plezier doen. Misschien kom ik binnenkort naar Parijs.

76

Constantijn beantwoordde de voorgaande brief op 15 september, maar dit antwoord is niet bewaard gebleven. De volgende brief is Béatrix' antwoord op de verloren gegane brief.

Béatrix (Besançon) aan Constantijn (Parijs)
24 september 1662

Wanneer ik dikwijls zo'n brief van u zou ontvangen zoals die van de 15de van deze maand, zou ik niet zoveel pijn in mijn milt hebben als ik heb.²¹² Geloof mij, ik bezweer het u, dat ik alles wat u mij schrijft met groot genoegen heb ontvangen en dat niets ter wereld aardiger of beter verwoord is. Neemt u van mij aan, dat het mij een buitengewoon genoegen zou doen u te zien, hetzij hier of in Parijs. Ik weet nog niet wanneer ik er zou kunnen zijn, omdat ik onderweg Bar-le-Duc zal aandoen, waar ik enkele dagen zou kunnen verblijven.²¹³ Ik zou daarom willen dat u ook daarheen zou kunnen gaan, zowel om mijn gezin te ontmoeten als om een beetje samen te musiceren. De brave klavecijnist die hier verblijft is een leerling van Chambonnières, die goed kan spelen. Bovendien is Saint-Victor hier, die zijn partijtje op de theorbe, met de stem en op de luit goed meespeelt. Tenslotte, omdat men alle beroemdheden, over wie u in Bergen met mij sprak, slechts in Parijs kan hebben, moet ik mij tevreden stellen met wat ik heb.

211 Jacques-Auguste de Thou. Zie de toelichting bij Constantijns brief van 22 april 1660 (nr. 69).

212 Met pijn in de milt wordt vooral neerslachtigheid bedoeld.

213 Béatrix' dochter Anne woonde in deze tijd in Bar-le-Duc.

Men vraagt mij een verzoek tot u te richten, betreffende het ambt van een van de dienaren van uw kleine meester, dat vacant komt.²¹⁴ De persoon die dit ambieert is zeer kundig en een goede vriend van mij.²¹⁵ Ik zal u hierover uitgebreider schrijven met de eerste gewone post en u de naam van de betrokkene geven. Laten wij intussen goed contact houden, tot wij samen weer *Anime* zingen,²¹⁶ en als u mij mededeelt wat u verneemt betreffende *Nolite*, zult u daarvoor alle dank ontvangen, omdat men de dierbare vriend niet altijd op dezelfde manier behandelt. Schrijft u mij zonder omhaal hierover. Ik kan de naam van de gestorven dame in het dierbare Den Haag niet lezen. Vertelt u mij ook of het waar is dat ook Mevrouw Duivenvoorde is overleden.²¹⁷

Weest u zo goed mij enige van uw composities te zenden, zowel voor luit als zang. Dat zal de mensen troosten die in de limbus verkeren, want slechts vijftig mijl van uw muziek verwijderd zijn is niet zo ver. Moed en hoop verlaten mij niet, evenmin als het 'wilt geen vertrouwen stellen enz. in Milanese goden'.²¹⁸

214 Het gaat om het baljuwschap van Besançon, waarover de Prins van Oranje het benoemingsrecht had.

215 Uit verdere brieven blijkt dat het om Nicolas D'Orival gaat.

216 Het gaat hier om de cantate *Anime voi che sete* van Luigi Rossi. Zie pp. 202-209.

217 Mogelijk gaat het in beide voorgaande zinnen om dezelfde overledene, Anna Margaretha van Scherpenzeel, de echtgenote van Arent van Wassenaer Duivenvoorde. Zij was op 22 juli 1662 overleden.

218 Er was sprake van geweest dat hertog Karel gouverneur van het Spaans bestuurde Milaan zou worden.

Zonder een antwoord af te wachten zond Béatrix een volgende brief aan Constantijn.

Béatrix (Besançon) aan Constantijn (Parijs)

28 september 1662

Zolang ik denk dat u in Parijs bent, blijf ik u lastigvallen met mijn brieven, in de hoop dat u mijn laatste brief in goede orde hebt ontvangen. Ik zend u hierbij het memorandum dat men mij heeft gegeven betreffende de persoon die via mij het ambt in kwestie tracht te verwerven.²¹⁹ Ik zend het u in alle oprechtheid en vrijmoedigheid toe, in de verwachting dat u het beter zult lezen dan mijn slecht leesbare handschrift, en aldus de zaak beter zult begrijpen.

Alles wat ik er nog aan kan toevoegen is dat ik zojuist het nieuws heb ontvangen dat mijn trouwe *Nolite* in zijn land is aangekomen. Ik beklaag de in de steek gelaten jongedames. Ik zal intussen hier wachten op hetgeen men mij uit rechtvaardigheid is verschuldigd.

Als u mij deze gunst om mijnentwille bewijst, zal ik denken dat u nog eens *Anime* wilt zingen en dat u een beetje houdt van hen, die u liefhebben.

Dit keer antwoordde Constantijn wel, maar voor de zoveelste keer is een brief van hem thans niet meer bekend. Wel Béatrix' antwoord.

Béatrix (Besançon) aan Constantijn (Parijs)

6 oktober 1662

Niets is verfijnder dan de omgang met u, en niets is aangener te ontvangen dan uw heerlijke brieven. Welk een genoegen voor mij u opge-

²¹⁹ Het betreffende memorandum is niet bewaard gebleven.

Anime voi che sete, cantate voor zangstem en basso continuo door Luigi Rossi. Béatrix verwijst in verschillende brieven naar deze cantate (nr. 76, 24 september 1662; 77, 28 september 1662; 79, 13 oktober 1662). Constantijn schrijft over deze cantate in zijn brief aan Pierre de Nielle van 1 mei 1670 (Rasch, *Driehonderd brieven*, 1099): 'Pour *Anime*, la célèbre production de Sieur Luigi, il y a bien plus long-temps que nous la possedons' (Wat betreft *Anime*, het beroemde stuk van Signor Rossi, het is al sinds veel langer dat wij dat bezitten). Vermoedelijk bezat Constantijn het stuk al sinds 1646, toen hij via Thomas Gobert in contact stond met Luigi Rossi, die toen in Parijs verbleef. Het thema van de tekst is jaloezie, met name de pijn die een jaloerse minnar lijdt. Béatrix betreft door haar verwijzing naar het gedicht die pijn zeker op zichzelf, in haar relatie met hertog Karel.

Anime voi, che sete
Da le furie d'abisso oppresse ogn'hora,
Credete a me, credete,
Che quel mal che v'accora,
È un ombra de le pene e del dolore,
Che geloso amator soffre in amore.

Chi non sà che cosa sia,
Gelosia, lo chiedai a me,
Lo dimandi à l'alma mia,
Lo saprà da la mia fè.

Che diranno, ch'è un affanno,
Un tormento, un crucio eterno,
Un purgatorio e al fin peggio d'inferno.

Tale appunto lo provo, Che idolatrando,
Una beltà divina, Io temo ch'ogni sguardo,
D'amante insidiator non sia rapace,
Por involar quel bel che si mi piace,

M'ingelosisce ogn'Astro,
Mi turba ogni Pianeta,
Temo che'l Cielo istesso,
Non me lo tolga un di,
Innamorato anch'esso,
Del bel che mi ferì.

Di Chimere, e di Fatasmi,
Hò la mente instupidita,
Pieno hò il cor di doglie, e spasmi,
Stà fra crucij la mia vita.

Ogn'ombra m'adombra,
E'l cor m'abbaglia,
Né mai da me sgombra,
Si fiera battaglia.

Onde ch'in tormentarmi,
Forz'è ch'io dica al fin in fiochi carmi.

Chi non sà che cosa sia,
Gelosia, lo chiedai a me,
Lo dimandi à l'alma mia,
Lo saprà da la mia fè.

[Zielen, u, die voortdurend onderdrukt zijt door de furiën van de onderwereld, Geloof mij, de pijn die u ondergaat is een schaduw van het leed en de smart die een jaloeerse minnaar lijdt in de liefde.

Wie niet weet wat dat is, jaloezie, vraag het aan mij. Vraag het aan mijn ziel, die zal het weten door mijn trouw.

Zij zullen zeggen dat het een last is, een kwelling, een eeuwig kruis, een vagevuur, en aan het einde erger dan de hel.

Dat is precies wat ik ondervind, dat ik, door een goddelijke schoonheid te vereren, vrees dat elke blik van een belagende minnaar roofzuchtig is, om het moois te stelen waar ik van houd.

Elke ster maakt mij jaloeers, elke planeet verstoort mij. Ik vrees dat eens de Hemel, zelf verliefd geworden, mij het moois dat mij verwondt ontleemt.

Mijn geest is verward door schimmen en spoken, mijn hart is vol van smarten en pijnen, mijn leven staat tussen kwellingen.

Elke schaduw maakt mij somber, en mijn hart verlaat mij, en nimmer verlaat mij deze woeste strijd.

Daarom is het, in deze kwelling, nodig dat ik ten slotte in vurige gezangen zeg:

Wie niet weet wat dat is, jaloezie, vraag het aan mij. Vraag het aan mijn ziel, die zal het weten door mijn trouw.]

Anime voi che sete

Luigi Rossi

A - - ni - me voi che se - te, Da le
fu-rie d'a-bis-so op-pres-se, ogn - ho - ra, Cre-de - te a me cre-
de - te, Che quel mal che v'ac-co - ra, È un om - bra de le
pe - ne e del do - lo - re, Che ge - lo - so_a-ma-tor
sof - - - - fre
in a - - - - mo - re.

16

Chi non sà che co - sa si - a, Ge - lo -

Detailed description: This system contains measures 16, 17, and 18. The vocal line begins with a whole rest in measure 16, followed by a half note G4 in measure 17, and a quarter note G4 in measure 18. The piano accompaniment starts in measure 17 with a bass clef, a key signature of one flat, and a 3/4 time signature. It features a bass line with a dotted quarter note G2, an eighth note F2, and a quarter note E2 in measure 17, followed by a quarter note D2 in measure 18.

19

si - a, lo chie - da à me, Lo di - man - di à l'al - ma

Detailed description: This system contains measures 19, 20, and 21. The vocal line has a quarter note G4 in measure 19, a quarter note F4 in measure 20, and a quarter note E4 in measure 21. The piano accompaniment continues with a quarter note D2 in measure 19, a quarter note C2 in measure 20, and a quarter note B1 in measure 21.

22

mi - a, Lo sa - prà da la mia fè, Lo di -

Detailed description: This system contains measures 22, 23, and 24. The vocal line has a quarter note G4 in measure 22, a quarter note F4 in measure 23, and a quarter note E4 in measure 24. The piano accompaniment has a quarter note D2 in measure 22, a quarter note C2 in measure 23, and a quarter note B1 in measure 24. There are fingerings '6' and '5' indicated above the bass line in measures 23 and 24 respectively.

25

man - di à l'al - ma mi - a, Lo sa - prà da la mia fè.

Detailed description: This system contains measures 25, 26, and 27. The vocal line has a quarter note G4 in measure 25, a quarter note F4 in measure 26, and a quarter note E4 in measure 27. The piano accompaniment has a quarter note D2 in measure 25, a quarter note C2 in measure 26, and a quarter note B1 in measure 27.

Che di - ran - no, Ch'è un af - fan - no, Un tor -

Detailed description: This system contains measures 28 and 29. The vocal line has a quarter note G4 in measure 28, a quarter note F4 in measure 29, and a quarter note E4 in measure 29. The piano accompaniment has a quarter note D2 in measure 28, a quarter note C2 in measure 29, and a quarter note B1 in measure 29.

30

men - to, un cru - cio e - ter - no, Un pur - ga - to - rio è al fin peg -

Detailed description: This system contains measures 30, 31, and 32. The vocal line has a quarter note G4 in measure 30, a quarter note F4 in measure 31, and a quarter note E4 in measure 32. The piano accompaniment has a quarter note D2 in measure 30, a quarter note C2 in measure 31, and a quarter note B1 in measure 32.

32

gio d'in-fer - no, Che di - ran - no, Ch'è un af -

Detailed description: This block contains the first system of musical notation, measures 32 and 33. It features a treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature. The melody consists of eighth and quarter notes. The bass line is simple, with a few notes. The lyrics are: "gio d'in-fer - no, Che di - ran - no, Ch'è un af -".

34

fan-no, Un tor-men-to, un cru-cio_e-ter-no, Un pur-ga-to-rio_è al

Detailed description: This block contains the second system of musical notation, measures 34 and 35. The melody continues with eighth and quarter notes. The bass line has a few notes. The lyrics are: "fan-no, Un tor-men-to, un cru-cio_e-ter-no, Un pur-ga-to-rio_è al".

36

fin peg - gio d'in - fer - - no.

Detailed description: This block contains the third system of musical notation, measures 36 and 37. The melody includes a sixteenth-note run in measure 36. The bass line has a few notes. The lyrics are: "fin peg - gio d'in - fer - - no.".

39

Ta-le_ap-pun-to lo pro-vo, Che_i-do-la - tran-do, U-na bel-tà di-

Detailed description: This block contains the fourth system of musical notation, measures 39, 40, and 41. The melody starts with a whole rest in measure 39, followed by eighth notes. The bass line has whole notes. The lyrics are: "Ta-le_ap-pun-to lo pro-vo, Che_i-do-la - tran-do, U-na bel-tà di-".

42

vi - na. lo te-mo ch'o-gni sguar - do, D'a-man-te_in - si - dia -

6

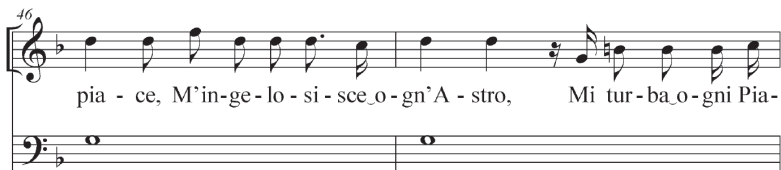
Detailed description: This block contains the fifth system of musical notation, measures 42 and 43. The melody consists of eighth notes. The bass line has a few notes. The lyrics are: "vi - na. lo te-mo ch'o-gni sguar - do, D'a-man-te_in - si - dia -". A small number "6" is written below the bass line in measure 43.

44

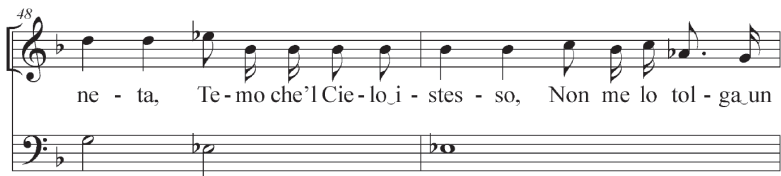
tor non sia ra - pa - ce, Por in - vo - lar quel bel che si mi

Detailed description: This block contains the sixth system of musical notation, measures 44 and 45. The melody consists of eighth notes. The bass line has a few notes. The lyrics are: "tor non sia ra - pa - ce, Por in - vo - lar quel bel che si mi".

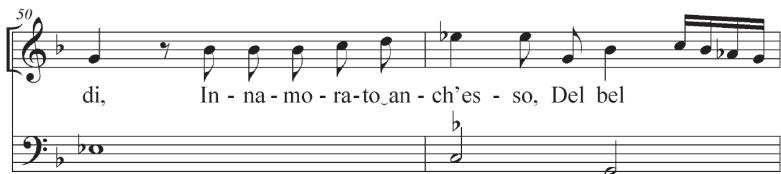
46
pia - ce, M'in-ge - lo - si - sce, o - gn'A - stro, Mi tur - ba, o - gni Pia -

48
ne - ta, Te - mo che'l Cie - lo, i - stes - so, Non me lo tol - ga un

50
di, In - na - mo - ra - to, an - ch'es - so, Del bel

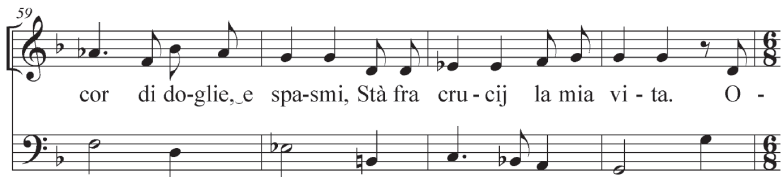
52
che mi fe - ri. Di Chi - me - re, e di Fan - ta -

56
smi, Hò la men - te in - stu - pi - di - ta, Pie - no, hò il

59
cor di do - glie, e spa - smi, Stà fra cru - cij la mia vi - ta. O -

63

gn'om-bra m'a-dom-bra, E'l co-re m'ab-ba-glia, Né

65

mai da me sgom-bra, Si fie-ra bat-ta-glia. On-de ch'in tor-men-

68

tar-mi, For-z'è ch'io di-ca al fin in fio-chi car -

72

mi. Chi non sà che co-sa si-a, Ge-lo-

75

si-a, lo chie-da à me, Lo di-man-dià l'al-ma

78

mi-a, Lo sa-prà da la mia fè, Lo di-

81

man - di_à l'al - ma mi - a, Lo sa - rà da la mia

Detailed description: This system contains measures 81, 82, and 83. The melody is in a minor key with a common time signature. It features a series of eighth and quarter notes, with a dotted quarter note in measure 82. The bass line consists of eighth and quarter notes, providing a steady accompaniment.

84

fè. Che di - ran - no, Ch'è un af - fan - no, Un tor -

Detailed description: This system contains measures 84 and 85. Measure 84 begins with a whole rest, followed by a quarter note. Measure 85 contains a series of eighth and quarter notes. The bass line has a whole note in measure 84 and a half note in measure 85.

86

men - to, un cru - cio_e - ter - no, Un pur - ga - to - rio_e al fin peg -

Detailed description: This system contains measures 86 and 87. The melody is composed of eighth and quarter notes. The bass line features a half note in measure 86 and a quarter note in measure 87.

88

gio d'in - fer - no, Che di - ran - no, Ch'è un af -

Detailed description: This system contains measures 88 and 89. The melody continues with eighth and quarter notes. The bass line has a half note in measure 88 and a quarter note in measure 89.

90

fan - no, Un tor - men - to, un cruc - cio_e - ter - no, Un pur - ga - to - rio_e al

Detailed description: This system contains measures 90 and 91. The melody is a continuous line of eighth and quarter notes. The bass line has a half note in measure 90 and a quarter note in measure 91.

92

fin peg - gio d'in - fer - no.

Detailed description: This system contains measures 92, 93, and 94. Measure 92 has a quarter note followed by a series of eighth notes. Measure 93 has a quarter note. Measure 94 has a half note. The bass line has a half note in measure 92, a quarter note in measure 93, and a half note in measure 94.

wekt en in goede gezondheid te weten. Wat jammer dat u hier niet was, want dan had u Saint-Victor op zeer aangename wijze uw twee sara-bandes op zijn luit horen spelen! Hij had ze al in zijn bezit vóór ik ze hem had gegeven. Door uw brief hebt u mij van mijn pijn in de milt genezen, waarvan ik veel last had. Bedenk eens wat u zou kunnen doen als u hier verscheen, en overigens moet u weten dat als u zo handig zou kunnen optreden dat mijn goede vriend D'Orival baljuw wordt, alle andere kandidaten ten spijt, u mij daarmee een buitengewoon genoegen zou doen. Schrijft u daartoe op uw mooist en zo lief mogelijk aan Mevrouw de Grootmoeder van de kleine Meester en zegt u haar uit mijn naam alles wat u voor gewenst houdt.²²⁰ Ik hoop dat zij mij deze gunst en deze eer zal bewijzen ter gedachtenis aan hetgeen zij vroeger reeds voor mij deed in uw dierbare en prettige Den Haag. De heer D'Orival kan veel doen in een zaak, die voor mij hier zeer belangrijk is. Hij is een kundig en goudeerlijk man, die u zeer veel dank zal betuigen. Ik laat het, na dit alles, over aan uw oordeel om te doen wat moet worden gedaan, want Mijnheer Da Costa noch de anderen zijn voor hem geporteerd.²²¹

Overigens bevindt Mijnheer *Nolite* zich op twee dagreizen van hier. Dat is tegelijk te dichtbij en te veraf, dat moet u toegeven. Als hij de juiste toon treft, is het te ver; als hij die niet weet te treffen is het te dichtbij voor de rust van haar die hem bemint en die voor altijd de uwe is op de meest standvastige wijze ter wereld, enz.

79

Een antwoord van Constantijn op de voorgaande brief is niet bekend. Béatrix schreef een week na de vorige haar laatste brief aan Constantijn.

220 Hier wordt uiteraard verwezen naar Amalia van Solms en haar kleinzoon Willem III.

221 Da Costa moet een bestuurder in Besançon zijn geweest.

Béatrix (Besançon) aan Constantijn (Den Haag)

13 oktober 1662

Voor het geval dat wij de zaak waarover ik u heb geschreven niet tot een goed einde kunnen brengen, heb ik toch de voldoening dat u zich zeer welwillend erin voor ons hebt ingezet. Betrokkene gevoelt dat ook zoals het behoort en zal daarvan getuigen als de zaak conform zijn verlangen is verlopen.

Overigens wacht ik nog steeds op hetgeen *Nolite* zal doen, maar neemt u van mij aan dat ik zal doen wat gedaan moet worden en wat mij ook overkomt, ik zal altijd de *Anime* zijn om te betuigen dat ik dankbaar ben en vriendin tot in de dood van hem, die de trouwste, de vriendelijkste en de geestigste vriend op aarde is.

Ik vraag u altijd om nieuws uit het dierbare Den Haag en uit Parijs, zolang u daar bent, en ook om enige stukjes om samen te spelen, want ik heb Saint-Victor hier, die mij zeer aangenaam onderhoudt met de twee sarabandes die u mij hebt gezonden, en die bijzonder mooi zijn. Als u mij de 'Jeux de blasons,' opgedragen aan Mijnheer van Savoye zou willen zenden, zou u mij een groot genoegen doen.²²²

80

De voorgaande brief lijkt niet meer beantwoord te zijn. Rond de jaarwisseling 1662-1663 werd Béatrix ernstig ziek, wat Constantijn via een omweg te horen kreeg. Sébastien Chièze, een jonge edelman uit Orange, die Constantijn assisteerde in zijn missie in Parijs, ontving een brief van Constantijns zoon Lodewijk, die deze laatste uit Antwerpen had geschreven, op terugreis van Parijs naar Den Haag. Lodewijk moet in Antwerpen de Duartes hebben bezocht en aldaar van Béatrix' ziekte hebben gehoord. Dit toont aan dat Béatrix en Constantijn in deze maanden inderdaad geen direct contact met elkaar

222 Het is niet duidelijk wat dit 'Jeux de blasons' zou moeten zijn.

*hadden. Chièze schreef op 23 februari aan Lodewijk: 'J'ay donné les tristes nouvelles de Madame de Lorraine al Señor Padre, qui n'en a pas interrompu la gigue qu'il avoit commencée, lorsque je luy faisois lecture de vostre lettre', ofwel: 'Ik heb het droeve nieuws over Mevrouw van Lotharingen aan uw vader overgebracht, die er de gigue waaraan hij was begonnen niet voor onderbrak, terwijl ik hem de inhoud van uw briefvoorlas.'*²²³ Béatrix overleed enkele maanden later, op 5 juni 1663, op 48-jarige leeftijd.

Constantijn bleef al deze jaren in Parijs. Tussendoor ging hij twee keer naar Londen om namens het Oranjehuis te onderhandelen met de Engelse koning Karel II. In 1665 werd het prinsdom Orange officieel door Lodewijk XIV aan het Oranjehuis teruggegeven. Constantijn reisde eind maart begin april naar Orange, om er namens Willem III de soevereiniteit te aanvaarden. Vervolgens ondernam hij op 18 juli de reis terug, waarvoor hij een oostelijke route, langs de Rijn, koos. Onderweg passeerde hij Besançon, waar hij eind augustus, in ieder geval de 29ste, één of meer dagen verbleef. Hij bezocht Béatrix' sterfhuis en schreef aan Béatrix' dochter Anne.

**Constantijn (Besançon) aan Anne van Lotharingen (Nancy)
29 augustus 1665**

Mevrouw,

Ik zou mij niet slechts op twee dagen reizen van u weten te bevinden zonder dat ik mij de eer zou gunnen u weer te verzekeren van mijn nederige en gehoorzame toewijding. Het heeft God niet behaagd mij het geluk toe te staan eenzelfde verklaring af te leggen ten overstaan van de arme overledene, die ik niet anders kan noemen, bij gebrek aan uitdrukkingen die recht doen aan haar voortreffelijke verdiensten, en omwille van de hoge achting die ik voor haar heb, samen met alle anderen die de eer heb-

223 Chièzes onuitgegeven brief bevindt zich in Leiden, Universiteitsbibliotheek, Cod. Hug. 34.

ben gehad haar te kennen. Maar ik heb mij ten minste, Mevrouw, tevreden gesteld met een bezoek aan haar graf, wat ik als eerste heb gedaan na aankomst in deze stad. Een ander bezoek heb ik gebracht aan de kamer waarin zij is overleden, en u kunt vervolgens ervan verzekerd zijn dat er niets is aangaande de omstandigheden van haar ziekte en haar mooie dood waarover ik mij niet tot in detail heb laten informeren. Mevrouw de Petremon en de trouwe Suson zullen zich nog lang de gewone én de ongewone vragen herinneren die ik hen over dit dierbare onderwerp heb gesteld.²²⁴

Er rest mij nog één vraag, Mevrouw, welke ik u verzoek mij te willen toestaan in deze paar zinnen. Uw beminnelijke moeder, nu overleden, was zo goed toe te staan dat ik haar soms stof tot lachen gaf door middel van mijn dwaze brieven. Ik weet niet meer wat er allemaal in stond, maar ik herinner mij wel dat er van gekkigheden sprake is geweest, welke voor iemand met minder zachtmoedigheid en discretie dan die van haar, aan wie zij gericht waren, wellicht onverteerbaar zouden zijn. Wanneer nu, wellicht, enkele van deze papieren niet verbrand zijn, durf ik hopen, Mevrouw, dat u mij deze genoegdoening niet zult willen weigeren, die ik vraag met alle verschuldigde respect en onderdanigheid, wanneer u althans er niet de voorkeur aan geeft die gunst geheel en al te willen inwilligen door opdracht te geven dat de hele verzameling wordt teruggezonden naar mij in Holland, waarheen ik morgen vertrek.

Komende oktober, Mevrouw, zal het vier jaar geleden zijn dat ik dat arme land voor het laatst zag. Het merendeel van deze tijd werd benut aan het Franse hof, de rest met twee reizen die ik heb moeten ondernemen naar het Engelse hof. Na aldus heen en weer geslingerd te zijn van de ene koning naar de andere,²²⁵ zag ik mij verplicht de bevrijding van Orange te regelen en de vrijheid, welke ik voor deze staat had verkregen, van waaruit men mij vervolgens heeft opgedragen hier in Franche-Comté de landelijke bezittingen van het huis Chalon te inspecteren, die Zijne Hoogheid aldaar bezit. En nu dan, Goddank, gekomen aan het einde van deze vermoeiende reis, die mijn familie zeer heeft tegengestaan, zou u mij, als

224 Susanne Durand was de kamenierster van Béatrix.

225 Koning Lodewijk xiv van Frankrijk en Karel 11 van Engeland.

het u belieft, de gunst willen verlenen te overdenken of ik u niet van dienst kan zijn in dat land, waar u naar mijn overtuiging altijd goede wil zult vinden, en waar u zult ontdekken dat, zowel omwille van de liefde voor haar, die nu in de hemel rust, als vanwege de toewijding en het respect die ik heel mijn leven zal koesteren voor eenieder die een nakomeling van haar is, ik het mijn opperste geluk zal achten in staat te zijn u te laten blijken door mijn nederige diensten, dat ik zonder terughoudendheid ben, enz.

Wanneer u zo goed bent mij met een antwoord te willen vereren, zend u dat dan naar de Mijnheer Richard in deze stad en men zal er zorg voor dragen dat ik het in handen krijg.²²⁶

81

Tijdens zijn bezoek aan het sterfhuis van Béatrix moet Constantijn ook hebben vernomen dat er sectie was verricht op haar lichaam. Althans, wij kunnen ons moeilijk voorstellen dat hij daar uit eigen beweging naar heeft geïnformeerd. Vermoedelijk heeft hij wel, na zijn terugkeer in Den Haag, Susanne Durand er een keer per brief aan herinnerd. Op 17 november ontving hij een brief van Susanne Durand, een maand eerder geschreven, met als bijlage het rapport van de lijk-schouwing van het lichaam van Béatrix.

***Susanne Durand (Besançon) aan Constantijn (Den Haag)
16 oktober 1665***

Mijnheer,

Als ik niet mijn gebreken en onvolmaaktheden zo goed kende, zou uw natuurlijke welsprekendheid gepaard aan de verplichtende uitdrukkin-

²²⁶ Voor zover wij weten heeft Constantijn nimmer zijn brieven aan Béatrix terugontvangen.

gen, waarvan u zich in uw brief bedient, in staat zijn ijdelheid in mij op te roepen, maar omdat ik goed weet dat ik al deze lofprijzingen slechts te danken heb aan de beleefdheid die eigen is aan personen van goede stand, zal ik geen moeite doen u nog verder over dit onderwerp te onderhouden, aangezien het mij slechts in verwarring zou brengen. Ik zeg u slechts, Mijnheer, dat u het aan geen enkele vorm van achteloosheid moet toeschrijven dat ik zo lang heb gewacht om aan uw verzoek te voldoen, maar slechts aan de grote moeite die ik moest doen, ondanks al mijn inspanning, om het origineel op te sporen, waarnaar ik het bijgaande afschrift getrouw en woord voor woord heb laten vervaardigen, waarin u alle uitkomsten van het onderzoek kunt zien dat is uitgevoerd door onze artsen met betrekking tot de ziekte en de dood van deze grote vorstin.

Ik zou uit geheel mijn hart wensen, Mijnheer, te worden vereerd met uw opdrachten bij andere gelegenheden. Ik verzeker u dat ik mij met zo veel inzet aan die taken zou wijden dat ik mij voorspiegel dat u merkbare tekenen van de achting zou ontvangen die ik voor u koester, in de eer- volste hoedanigheid die ik nastreef, om mijn gehele leven te zijn,

Mijnheer,

uw nederige en gehoorzame dienaars,
Susanne Durand, vrouw van Mijnheer Chandiot.

82

Besançon, 6 juni 1663

Verslag van de lijkschouwing van Béatrix de Cusance

De ondergetekende artsen die aanwezig zijn geweest bij het openen van het lichaam van Hare Hoogheid, Mevrouw Béatrix de Cusance, Hertogin van Lotharingen, overleden in deze stad Besançon, op dinsdag de 5de van de huidige maand en van het huidige jaar, om negen uur in de ochtend, en de meesters chirurgijns als zodanig ondertekenaars, die het genoemde

lichaam hebben geopend, hebben gezien en vastgesteld dat zich in de buik een zweer bevindt tussen het buikvlies, ook wel doek, en de piramidevormige spieren, de rechte buikspieren, een beetje naar links neigend, onder de dwarse buikspieren, omhoog en omlaag, die lopen van het schaambeent, tot aan drie of vier vingers breed onder genoemd schaambeent, en welke zweer koudvuur had gevormd en de plek van de darmen heeft aangetast waar hij die heeft geraakt met aantasting van de buitenwand, alles vaalgrijs, evenals op de andere delen op de plaatsen waar troebel vocht was gestroomd uit de opening van de genoemde zweer, welke vocht, dat gedurende ongeveer vijf en een halve maand ofwel naar de slagaderen ofwel naar alle andere wegen in de blaas is gestroomd, hetgeen aannemelijk heeft gemaakt dat er een zweer was in de linkernier, omdat genoemde Hoogheid sinds ongeveer zes maanden klaagde over een constante pijn in de streek van genoemde linkernier en zij sinds ongeveer vijf en halve maand melkachtige urine had, met een geur van ontbinding, met een hoeveelheid pus, en soms met bloed, met wratjes en een olieachtige materie die erop dreef.

Genoemde artsen en meesters chirurgijns hebben ook opgemerkt dat de lever groter was dan normaal en een gewicht had van vijf pond, geel als saffraan, niet alleen van buiten, maar ook van binnen en door en door. Hij was zeer zacht en slap, zodanig dat zijn vermogen om bloed te maken ontbrak en er slechts water in plaats van goed bloed uit kwam, en dat er zich hiervan een hoeveelheid van ongeveer vijf pond bevond in de holte van de buik, welk water, gemengd met gas, de substantie was van een vochtblaas, deels *ascites* deels *timpanites*,²²⁷ vergezeld van ontstekingslijm.

De ondergetekende artsen en chirurgijns hebben ook in de galblaas twee zwarte stenen aangetroffen, naar het bruin neigend en vervormd, ter grootte van een grauwe erwt.

De ondergetekende artsen en chirurgijns hebben ook opgemerkt dat de maag in goede staat was, zowel van buiten als van binnen, evenals de

227 *Ascites* is het voorkomen van vocht op plaatsen waar dat niet hoort, *timpanites* het voorkomen van lucht of gas waar dat niet hoort.

darmen, behalve op een kleine plek van de dunne darm die in aanraking was gekomen met het vocht uit de bovengenoemde zweer.

Dezelfde hebben nog opgemerkt dat de milt slap en zacht was, dat de nieren normaal waren evenals de blaas en de baarmoeder.

De genoemde artsen en meesters chirurgijns hebben in de borst het hart aangetroffen dat zacht en slap was, terwijl de longen enigszins naar de kleur vaalgrijs neigden.²²⁸

En wat betreft de schedel, met de hersenen en de verschillende vliezen, hebben ze alles normaal en in goede staat aangetroffen.²²⁹

Verder is het zeker dat de genoemde zweer een langzame symptomatische koorts heeft veroorzaakt, dat de obstructie in de lever en de milt en het mesenterium een andere koorts van gelijke aard heeft veroorzaakt,²³⁰ en de twee samen ook de terugkerende of hectische koorts, die twee derde van het vlees heeft verteerd en zich heeft gehecht aan de vloeistof van heel het lichaam en speciaal van het hart en van de lever. Alle vochtophoppingen met gas en ontstekingslijm, en alle ziekten van Hare Hoogheid moeten worden toegeschreven aan haar slechte manier van leven, aan het gebrek aan beweging, aan haar warme en droge lichaamsgesteldheid, die in haar is gelegd door ouders met een soortgelijke gesteldheid, en haar dood moet in de eerste plaats worden toegeschreven aan de genoemde zweer, en de hectische koorts en aan de grote problemen met de lever.

Aldus opgemaakt in Besançon op woensdag 6 juni 1663, en op het origineel getekend door Falconnet, J. Perrin, Ferdinande Bouvot, P.N. d'Auxiron, Gabriel Chassignet, T. Jannet, T. Guerrinet, J. du Mesne et Remy.

228 In het verslag wordt wat wij 'buik' noemen, de 'onderste buik' genoemd. De borst wordt de 'middelste buik' genoemd.

229 De schedelinhoud wordt in het verslag de 'bovenste buik' genoemd.

230 Het mesenterium is het vlies in de onderbuik waaraan de darmen zijn verbonden om op hun plaats te blijven.

Het nu volgende verslag van dr. Millot over zijn behandeling van Béatrix gedurende het afgelopen half jaar is toegevoegd aan dat van de lijkschouwing. Door 'ongesteldheid' was Millot niet bij de lijkschouwing aanwezig geweest.

Millot

Besançon, 8 juni 1663

Verslag over de ziekte en het overlijden van Béatrix de Cusance

De ondergetekende, arts, geroepen zijnde om te bezoeken en te behandelen volgens mijn beroep Hare Hoogheid Mevrouw Béatrix de Cusance, Hertogin van Lotharingen, samen met de heren artsen, op donderdag 5 maart van dit jaar 1663, en mijn bezoeken hebbende voortgezet tot dinsdag 5 juni, de dag van haar overlijden, hoewel niet aanwezig bij de opening van het lichaam van genoemde Hoogheid, als gevolg van ongesteldheid op die tijd, sluit zich aan bij de bevindingen en aanbevelingen van de heren artsen en meesters chirurgijns die het boven gegeven verslag hebben ondertekend, en verklaar dat de lichaamsgesteldheid van Hare Hoogheid die neigde naar warmte en droogte, haar te uitbundige manier van leven, vooral op de leeftijd dat gewone mensen daarmee vanzelf ophouden, en het gebrek aan beweging, voldoende oorzaken zijn geweest om bij haar een inwendige ontsteking tot stand te brengen, die tot een abces is geworden, en nadat het abces was doorgebroken, zich heeft ontwikkeld tot een zweer, die de duidelijke tekenen had dat die was gelegen in de linkernier, volgens wat is vermeld in het genoemde verslag, maar dat bij de opening van het lichaam deze is gevonden in het gebied onder de maag op de plek die is aangegeven in het genoemde verslag. Het is onbetwistbaar volgens elke leer dat men hier zou kunnen beweren, als het nodig was (want uit een slechte oorzaak kunnen alleen maar slechte gevolgen voortkomen) dat de kwalijke kiemen uit deze zweer eerst de langzame symptomatische koorts hebben opgewekt, vervolgens de hectische, die het vlees verteert en het lichaamsvocht, en dat door de opeenvolging van haar twee ziekten die steeds voortduurden, te

weten de zweer die een deel van de voeding van het lichaam opnam door de voortdurende uitstroom uit de zwelling en de gewone langzame koorts, de lever even voortdurende ziektes heeft opgelopen, die noodzakelijkerwijs allerlei vochtophoppingen ten gevolge hebben gehad. Zoals het gespecificeerd en opgemerkt is door de heren artsen en meesters chirurgijns die hun overwegingen betreffende de ziekte en doodsoorzaak van genoemde Hoogheid hebben ondertekend, lijkt mij dat waarachtig en onbetwistbaar volgens mijn oordeel ter getuigenis en verzekering, die ik onderteken in Besançon, vandaag 8 juni 1663, op het origineel getekend Millot.